

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TARİHİN GELECEĞİ

Türkçesi
Kadir Purde

JOHN
LUKACS

ISBN: 978-625-8094-30-5

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 670

Tarih

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Editör
Samet Tinas

Yayına Hazırlayan
Büşra Sezgin Öztürk

Düzeltili
Muhammet Karakaya

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Mayıs 2022
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No: 49619
Makape Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Taşkapı 34010 İstanbul
Tel: 312 812 29 30
e mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok
Kat: 2 34310 Haramidere -
Avcılar / İstanbul Sertifika No: 44452
Tel: 212.412 17 00

© Özgün adı *The Future Of History* olan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayım hakları Aslı Karasuall Tarih Ajansı ile yapılan telif anlaşması gereği Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Tarihin Geleceği

JOHN LUKACS

TÜRKÇESİ
KADİR PURDE

KETEBE

John Lukacs

Macaristan doğumlu Amerikalı tarihçi John Adalbert Lukacs, tarihe farklı bakışı ile büyük yankı uyandırmıştır. Chestnut Hill College'da 1947-1994 yılları arasında dersler veren Lukacs, aynı zamanda John Hopkins, Columbia, Princeton gibi önemli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

Yazarın ismi, eserlerinde kullandığı hikâye anlatım tarzı sebebiyle, Jacques Gibbon, Jacques Barzun, George Kennan ve Samuel A. Huntington gibi önemli isimlerin arasında yer almıştır. Tarihsel düşünce konusundaki tepki ve anlayışı ile tarih bilinci konusunda bir klasik hâline gelen Lukacs, 2019 yılında vefat etmiştir. *The Legacy of the Second World War* (2010) gibi temel tarih kitabı sayılan eserler kaleme alan yazarın, büyük bir çoğunluğu çok satanlar listesine giren yirmiyeye yakın eseri bulunmaktadır. Türkçede yayımlanmış bazı eserleri şunlardır: *Modern Çağın Sonu* (2018), *Yirminci Yüzyılın Sonu* (2018), *Hitler ve Churchill Düellosu* (2019), *Hitler Problemi* (2020).

Kadir Purde

1988 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalında "Savaşın Yazımı: XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Savaş Olgusuna Bakış (Uzun Savaşlar Örneğinde)" isimli teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. Hâlen aynı üniversitenin aynı ana bilim dalında "Uyvar Seferi'nin Lojistiği: İlaşe, İkmâl ve Finans (1663-64)" isimli teziyle doktora çalışmalarını sürdürmektedir. 2019 yılından beri Bandırma Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi kadrosundadır.

İÇİNDEKİLER

I. TARİHÇİLİK

1. Tarih Bilincinin Yükselişi	11
2. Profesyonel/Meslekî Tarihin Tarihi	15
3. Bir “Sosyal Bilim” Olarak Tarih.....	19
4. Mevcut Krizler Esnasında Tarihçilik	21
5. “Tarih Düşüncesi Kanımıza İşledi”	28

II. MESLEĞİN PROBLEMLERİ

1. Azınlığın Tarihinden Çoğunluğun Tarihine	31
2. Tocqueville’e Göre Tarih Yazmanın Geleceği	33
3. Kamuoyu ve Popüler Düşünceler	34
4. Milletlerin Hassasiyetleri	38
5. Olayların Yapısı	41
6. 1960 Sonrası, Meslekteki Geçici Hevesler	44
7. Sosyal Tarihin Yaygınlığı	48

8. Tarih Öğretiminin Bugünü ve Geleceği	52
9. Tahrifin Tehlikeleri	56

III

TARİHE DUYULAN İŞTAH

1. Yeni Bir Fenomen ve Onun Muhtelif Kanıtları.....	59
2. Aynı Zamanda Seyreltilmiş Tarih Eğitimi.....	61
3. Tarihe Duyulan İştahın Muhtemel Kaynakları.....	63
4. Biyografilere Duyulan İlgi.....	67
5. Tarih Cehaleti- Tarihin Artan Önemine Dair Örtülü Bir Algı ile Birlikte	70

IV.

TARİHİN EDEBİYAT OLARAK YENİDEN-KAVRANMASI

1. Tarih ve Tarihin Olguları Kelimelerden Meydana Gelir	73
2. Tarih Bir Edebiyatken “Sosyal Tarihin” Saçmalıkları	75
3. “Amatör” Tarihçiler ve Onların Meziyetleri.....	80
4. Ne “Objektif” Ne “Sübjektif” Fakat “Katılımcı”	85
5. Tarihsel İdealizm Ne Kategorik Ne de Deterministtir. “Ne Zaman?” Sorusunun Belirleyici Önemi.....	88

V.

TARİH VE ROMAN

1. Tarihçiler ve Romancılar. Farklı Vazifeler	95
2. “Olgu” ve “Kurgu”	96
3. Romanın Kökenleri ve Tarihi, ki Tarihçiler Bunun Üzerine Düşünmelilerdir	98

4. Her Roman Tarihi Bir Romandır.....	103
5. Potansiyel: Ne Oldu; Ne Olmuş Olabilir	105
6. Romanın Yeni ve Mevcut Sorunları.....	107
7. Romanın Tarih Tarafından Özümsemi:	
Yeni Bir Edebiyat Biçimi.....	111
8. Küçük Bir Zeyl	114

VI. MESLEĞİN GELECEĞİ

1. Kitapların ve Okumanın Geleceği	117
2. Tarih Zorunlu Olarak Revizyonisttir.....	120
3. Adaletin Peşinde; Hakikatin Peşinde.....	124
4. Amerikan Liberal Tarihçilerin Öngörüsüzlüğü. Fikirler ve İnançlar.....	126

VII. GELENEK, MİRAS, TASAVVUR

1. Bütün Bir Çağın Sonu.....	131
2. Tarih Bilincinin Bundan Sonraki Gelişimi.....	133
3. Teknoloji Tarihi Alt Edecek Mi?	135
4. "...Umut Odur ki Şu Andan İtibaren Yeni Bir Düşünce Şekli Başlamış Olsun..."	138

YAZILI SAVUNMA	143
----------------------	-----

Willie'ye
SPES FUTURAE

BİR

TARİHÇİLİK

1. Tarih Bilincinin Yükselişi • 2. Profesyonel/Meslekî Tarih
Tarihin Tarihi • 3. Bir “Sosyal Bilim” Olarak Tarih •
4. Mevcut Krizler Esnasında Tarihçilik •
5. “Tarih Düşüncesi Kanımıza İşledi”

1.

Her şeyin bir tarihi vardır, tarihin bile. (Her şeyin bir tarihi vardır, hafızanın bile... ama -en azından şimdilik- bunu bir kenara bırakalım.) Çoğu dilde “tarih” kelimesi iki anlama gelir: Tarih; bir anlamıyla geçmiştir ama o ayrıca geçmişin incelenmesi ve nitelenmesidir, özel bir hikâye anlatma türüdür. Peki, bu hikâye anlatıcılığının şu andaki, yirmi birinci yüzyılın hemen başındaki durumu nedir ve geleceği nasıldır? Bu küçük kitabın ilerleyen sayfalarında bu büyük -çok büyük- soru hakkında bazı şeyler söyleyeceğim, söylemeliyim de. Ama burada önce *tarihçiliğin* durumundan ve geleceğinden başlamalıyım: daha doğrusu diplomalı profesyonellerin

diplomalandırılabilir bir mesleği olarak tarihin öğretiminin ve yazımının durumundan ve geleceğinden.

Profesyonel tarihçilik çoğu insanın düşündüğünden daha yenidir. Tarihte varoluş Adem’le Havva’nın zamanda yaşaması ve onların bunu bilmesiyle başlamıştır. Peşinden geçmiş anlatma ve yazma fikri ortaya çıktı lâkin “tarihin” ilk bilinçli (ve mükemmel) uygulayıcıları muhtemelen bazı Yunanlardı (hatta “tarih” kelimesinin kendisi de Yunanlardan gelir, onlarda “araştırma” gibi bir anlamı vardı). Şanlı Yunanlar ve Romalılar ile diğer yazarlar (Yeni Ahit’in yazarları da dâhil olmak üzere) bazıları çok hevesli bir şekilde efsanevî olay ve insanlardansa gerçek olay ve insanları kaydedip tavsif etmeye meyilliydiler ama “tarihçi” veya “biyograf” gibi isimlendirmeler ne onların ne de okurlarının aklına geldi. Yüzyıllar sonra; vazifeleri (ki bu vazife ister onlara emredilmiş isterse onlar tarafından seçilmiş olsun) belirli hadiseleri ve belirli şahısları kaydetmek olup “vakanüvis” olarak isimlendirilen kimselerde bir profesyonellik esintisi hissedildi. Gelgelelim ki Yunan ve Romalı haleflerinden çok da ayrışmadılar. Daha sonra (lâkin Rönesans zamanında değil, bütüne baktığımızda ondan daha sonra) birçok insanın zihnindeki ve kelime haznesindeki değişimleri de içeren tarih bilincinin yükselişi demeyi tercih ettiğim başka bir şey, bilhassa Batı Avrupa’yla İngiltere’de ortaya çıktı. Bu değişim, insanların benlik bilgisinden izler taşıyor olsa da asıl olan tarihe karşı artan ilgiydi. Kitabın yazarı, tarih bilincinin (diyelim ki on yedinci yüzyılda) ortaya çıkmasının bilimsel yöntemin ortaya çıkması kadar hatta belki ondan daha da önemli olabileceğini iddia edecek kadar ileriye gidip öğretme ve yazma hayatının büyük bir kısmını bu değişimin detaylarına adanmış olsa da bu değişimi detaylarıyla anlatmak bu kitabın işi değildir.

Yine de bu ortaya çıkışı birkaç kelimeyle, İngiliz dilinden seçtiğim örneklerle izah etmeme izin verin. *Oxford İngilizce Sözlüğü* [Oxford English Dictionary], “tarih”in [history] “resmî

bir kayıt olarak” ilk kez görünmesi için 1482 yılını veriyor; “tarihçi” için [historian] ise bundan yaklaşık yarım yüzyıl sonrayı, “yüzyıl” kelimesinin bugünkü anlamının henüz ortaya çıkmadığı bir zamanı. Bundan kısa bir süre sonra “ilkel [primitive]” çıkıyor meydana böylelikle ilk kez bazı şeyler ve bazı insanlar hâlâ bizden “geri” oluyorlar. Daha sonra sadece uzayda değil zamanda da gelişmiş olmak manasıyla “ilerleme [progress]” çıkageliyor; az biraz sonra da “yüzyıl [century]”, “çağdaş [contemporary]”, “on yıl [decade]”, “çağ [epoch]”, “Orta Çağlar [Middle Ages]”, “evrim [evolution]”, “gelişme [development]” takip ediyor onları. Aynı zamanda bu yeni tarihî dış-görünüş yeni bir tür iç-görünüş ile beraber zuhur ediyor. İkincisinin ortaya çıkışına açık bir örnek “kendi” [self-] lafzını içeren kelimelerin kullanılmaya başlanmasıdır: “kendini-sevme [self-love]”, “kendine-saygı [self-esteem]”, “kendine-acıma [self-pity]”, “kendini-bilme [self-knowledge]” İngilizcede bu tabirler hep on yedinci yüzyılda ortaya çıktı; “ego” ile “egoizm” ise biraz daha sonra, “epey vadesi geçmiş bir şey” anlamında yani tarihî olarak yanlış demeye gelen “anakronizm [anachronism]”in ortaya çıktığı zamanlarda. (Titian’dan ve on altıncı yüzyıl kıyafetlerini giymiş insanlarla arka planda on altıncı yüzyıl İtalyan ev ve köşklerinin olduğu şekilde resmedilmiş diğer Kitab-ı Mukaddes sahnelerinden iki yüz yıl öncesini düşünün.)

Özetle söylersek tarih bilincinin bu gelişiminin tarihi, profesyonel tarihin tarihini önceler (ve onu aşar). Şüphesiz tarih bilinci profesyonel tarihe yol açmıştır ama bu kitapta ele alacağım konu ikincisidir. Yaklaşık 1700’lü yıllarda , bugünden hemen hemen üç yüz yıl önce, bazı kişiler tarih bilgisinin sadece ilgi çekici değil bilhassa devletlerle alâkalı meseleler söz konusu olduğunda pratik de olabileceğinin farkına vardılar. 1720 yılı civarında Fransız kralının danışmanı Kardinal Fleury

* “Orta Çağ” ilk kez 1688’de “antik” ve “modern” arasında belirli bir çağ anlamıyla ortaya çıkıyor.

şöyle yazmıştı: “Ortalama statüdeki bir insan tarihe çok az ihtiyaç duyar, kamu hizmetlerinde rol alanlar ise çok daha fazlasına ihtiyaç duyarlar, bir Prens için ise ne kadar çok o kadar iyi.” 1724 yılında Kral I. Georg tarafından Oxford’da kurulan Kraliyet Modern Tarih Kürsüsü [The Regius Professorship of Modern History] sadece genç diplomatları eğitmekle sınırlandırılmıştı. “Diplomatik” sıfatı ile o zamanlar belgelerin dikkatli bir şekilde çalışılması ve incelenmesi kastediliyordu. Bu bağlamda büyük Fransız bilgini Jean Mabillon’u (*De re diplomatica*, 1681) zikredebiliriz zira o çoğunlukla erken kilise belgelerini çalıştı ve onlardaki hatalara “bilimsel” tarih çalışmalarının kuruluşundan bir asır önce dikkat çekti. Ama daha geniş (ve daha derin) bir şeyler oluyordu. On sekizinci yüzyıl boyunca bilhassa Fransa ve İngiltere’de tarih bir edebiyat olarak filizlenmeye ve serpilmeye başlamıştı. Sırf keyif için okuyan insanların sayısında muazzam bir artış olmuştu.* Voltaire bunun farkına vardı. “Tarih, her yerde en çok okuyucuya sahip olan edebî bir türdür.” diye yazdı ve bu nedenle XII. Charles ve XIV. Louis’in biyografilerini kaleme aldı mesela. Gibbons ise “Tarih, en popüler yazım türüdür” diye belirtti ve tarih yazmaya her daim devam etti. Yüzyılın sonuna doğru Dr. Johnson, Boswell hakkındaki mülâhazalarından bir tanesinde yeterli sayıda özgün tarih olmadığına hayıflanıyordu.

Birçok açıdan haklıydı Dr. Johnson. Tarih hâlihazırda eğlendirici bir edebiyat dalıdır. Ama 300 yıl önce tarih dersi diye bir şey yoktu, bunu unutmayalım. Orta Çağ’ın gramer okullarında ve üniversitelerinde tarih diye bir ders yoktu. Tarih diploması diye bir şey de yoktu. İnsanlar tarihe gittikçe daha çok ilgi duymuş olabilirler; ama hiçbir yerde, henüz, profesyonel tarihçiler mevcut değildi. Ancak, yaklaşık 230 yıl önce, bu durum değişmeye başlayacaktı.

* İki yüzyıl önce Jean Bodin *Methodus*’ta (1560) şöyle diyordu: “Keyif için yazan bir kimsenin meselenin aslını aktarması uygulamada mümkün değildir.” Peki, bu her zaman böyle midir?

2.

1776 ya da 1777 yılında tarih alanında (daha doğru bir ifadeyle tarih çalışmaları alanında) ilk profesyonel derece Almanya'daki Göttingen Üniversitesi'nde teklif edildi. Bu teklife August Ludwig von Schlözer ön ayak oldu; o, tarihin sadece bir hikâye anlatıcılığından ve geçmişin kuru kuruya ezberlenmesinden daha fazlası olduğunda ve dahası tarihin sonuçları sebeplerle birleştiren bir felsefe olduğunda ısrar ediyordu. Alman kökenli bu modeldeki uygulama ve diplomalandırma, gelecek yüzyıl boyunca medenî dünyanın her yerine yayıldı. On dokuzuncu yüzyılda tarih doktora derecesinin yayılmasını Avrupa haritası üzerinde göstermek istersek İspanya'dan Rusya'ya kadar işaretlemeler yapmamız gerekebilir. ABD'de ilk tarih doktora programı 1881 yılında, Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesinde açıldı.* Bu minvalde şu genellemeyi yapabiliriz:

On sekizinci yüzyıl boyunca tarih, edebî bir tür olarak kabul edildi;

On dokuzuncu yüzyıl boyunca tarih bir bilim olarak kabul edildi;

ve yirminci yüzyıl boyunca genellikle, bilhassa ABD'de “sosyal bilim” olarak addedildi.†

* İngiltere garip (ya da çok da garip değildi bu) bir istisnaydı. Cambridge'te yirminci yüzyılın başlarında verilen ilk doktora derecesine gelinceye kadar İngiltere'de herhangi bir doktora derecesi verilmemişti. Zira Britanya kolej ve üniversite sistemiyle derecelendirme sistemi, Almanların (ve diğer Avrupalıların) uygulamalarından farklıydı. Bununla birlikte on dokuzuncu yüzyıl boyunca Britanya Adaları Medeniyeti, büyük tarihçilerin birçok farklı alanda yaptıkları çalışmalarla zenginleştirildi.

† Meseleye devam etmeden önce İngiliz dilindeki “science (bilim)” ile “scientist (bilim adamı)” kelimelerinin problemleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Almandadaki *Wissenschaft* kelimesi İngilizcedeki kelimedenden daha geniş bir anlama sahiptir: Diğer farklı anlamları bir yana “knowledge (bilgi)” anlamını mündemiçtir; daha doğrusu *ciddi* bir bilgi anlamını. İngilizcede “scientist”, yani bilimin uygulayıcısı, çok eski değil, 1851 yılında ortaya çıkmıştır. Ve yine İngilizcede, *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne göre, “science” keli-

Gayet gerekli ve gayet pratik bir tasnif. Bu Alman kökenli, profesyonel tarihçileri diplomalandırma ve eğitime uygulaması neredeyse evrenselleşti. Peki bunun pratik uygulamaları eskiden nelerdi ve şu anda nelerdir? Her şeyden önce idealleştirilmiş bir objektiflik standardı vardı ve hâlâ da var. Şöyle de diyebiliriz: Almanya’da bilhassa “bilimsel yöntem” üzerine ısrar ve onun doğru bir şekilde uygulanması, hayatı ve çalışmaları neredeyse bütün bir on dokuzuncu yüzyıla yayılan büyük Alman tarihçisi Leopold von Ranke’nin vecizesi olan “wie es eigentlich gewesen ist/as it actually was/nasıl olduysa öyle”-ye uygun bir şekilde tarihin bir kısmının yazılması başarısına sebep olacaktı (yahut olmalıydı). Ranke’nin şahsî eksiklikleri ve ön yargıları vardı ama bu düşüncesi geçmişe bakarak eleştirilmemesi gereken soylu bir düşünceydi. Ranke, belgelerin yüce değerini ortaya koymaya ve methetmeye hevesli ilk tarihçi değildi ama “birincil” ile “ikincil” kaynaklar arasındaki kategorik farklılığı ilk kez ısrarla vurgulayanlar arasındaydı; birincil kaynak, araştırmamanın öznesi tarafından yazılmış yahut söylenmiş olardı, ikincil kaynak ise başka biri tarafından bildirilmiş yahut kaydedilmiş fiillerin veya sözlerin ifadesiydi. Diğer bir Alman kurumu ise “seminer”di, genellikle seminerde lisansüstü öğrenciler bir profesörün rehberliğinde çalışır, belgeleri inceler ve belgelerin nasıl kullanılacağını öğrenirlerdi. Seminerin diğer bir sonucuysa şuydu: Profesyonel bir tez (yani az ya da çok orijinal bir çalışma yahut monografi) hazırlamak, nasıl sınırlandırıldığı önemli olmamakla birlikte çoğunlukla öğrencinin kendi keşiflerine ve ana kaynakları kullanmasına dayanan, bilimsel yöntemleri tamamıyla uygulayan bir araştırma hazırlamak ve en nihayetinde öğrenciyi

mesi neredeyse yalnızca “tabii ve fizikî bilim” anlamına gelir, bu daha önceki anlamın daralmasıdır. (1903’ten önceki Oxford sözlüklerinde “science” felsefe için bile kullanılabilirdi, bugünse bu kullanım *O/S*’de “eskimiş kullanım” olarak gösterilmektedir.) Yani bilimsel metodun uygulanması yaygınlaştıkça “bilim” kelimesinin anlam ve içeriği daraldı ancak “tarih” kelimesi in gelişmesi bu olgunun aksineydi.

profesyonel tarihçiler loncasına kabul ettirtecek vasıfları kazandırmak. Bu uygulama ve “lonca” fikri, Alman zanaatkârlar loncası sisteminin Orta Çağ’daki standartlarından alındı. Orada bir loncaya kabul için a) usta bir zanaatkâr tarafından çırağın eğitilmesi b) çırağın “şaheser” denilecek orijinal bir eser üretmesi gerekirdi.

Bu standartların ve on dokuzuncu yüzyıl tarih biliminin uygulamalarının neticesi muazzamdı. On dokuzuncu yüzyıl tarihçileri tarafından yazılmış birçok büyük eser bugün bile sadece değerli değil aynı zamanda ilham verici olmaya devam ediyor. Başarılarını mümkün kılan şartlar da vardı (bu, şartlar ille de daha kolaydı demek değildir). Bunlardan birincisi gitgide daha çok ilim adamının birincil kaynaklara erişimini sağlayan arşivlerin kademeli olarak açılmasıydı. Bir diğeri ise “lonca”nın hâlâ küçük olmasıydı. Örneğin 1860 gibi geç bir tarihte bile iki veya daha fazla dil bilip etraflıca farklı okumalar yapan bir tarihçinin diğer profesyonel tarihçiler tarafından “alanında” ve hatta alanının dışında yayınlanmış hemen hemen bütün yayınlardan haberdar olması ihtimal dâhilindeydi. Dahası, profesörlüğün sabit ve ek gelirleri çalışmalarını fazlasıyla rahat bir şekilde yapmasına imkân tanırırdı. (Bu şartlardan ikincisi belki hâlâ geçerli olabilirken birincisi artık mümkün değildir.)

Bu yeni koşulların klasik bir temsilcisi Büyük İngiliz tarihçi Lord Acton idi. O, en az altı dilde okuyup yazıyordu. 1860’larda; makaleleri, bibliyografyaları, son çıkan kitapların listesini ve belge koleksiyonlarını içeren ilk bilimsel süreli tarih yayınlarının çıktığı bir zamanda Acton’ın bunların, konuları ister antik ister Orta Çağ isterse de modern dönem olsun, hatırı sayılır bir kısmını okuduğuna dair deliller mevcut. Bu dönemde Britanya arşiv bilimi belki de hâlâ Almanya ve Fransa’dakinden gerideydi. Buna rağmen *English Historical Review*’in 1885’te kurulmasında etkili olan kişi Acton’dı. Abidevî eseri *Özgürlüğün Tarihi* [The History of Freedom]

için planladıklarını hiçbir zaman tamamlayamamış olsa da Acton epey fazla yazmıştır. Makaleleri, kitabiyatı, yazıları ve adı geçen kitabının hatırına tuttuğu muazzam miktardaki not yığınları dikkat çekici ve değerli olmaya devam ediyor. Bütün bunların yanında o, bilimsel metodun yüce değerine de inanmaktaydı.

Cambridge Modern Avrupa Tarihi [The Cambridge History of Modern Europe] (1897) isimli kitabındaki takdire şayan mukaddimesinde, tarih biliminin gelişmesi sayesinde önemli hadiselerin kesin ve nihaî tarihî anlatılarını yazmanın mümkün olduğunu belirtmişti. Bu tür bir kesinlik iddiasına artık sahip değiliz, zaten olmamalıyız da. (John Newman'ın hayatı boyunca söylediği gibi: “Bana öyle geliyor ki Acton, Tarihin sunabileceğinden daha fazlasını Tarihten beklemekteydi.) Acaba Acton bir konu üzerindeki Son Söz’ü “Bu Konu Kapanmıştır”dan farklı bir şey olarak mı anlamıştı? Bu tarz bir tarih, tabiatı gereği revizyonist midir? Lord Acton meseleyi böyle anlamamıştı. 1902’de mutsuz bir adam olarak vefat etti. O; on dokuzuncu yüzyıla aitti, zamanının tarih araştırma ve yazma ameliyesinin mükemmel bir timsaliydi.

Bu yüzyıl boyunca “bilimsel yöntem”in sınırlarına dair kanaatlerini ifade eden sadece filozoflar değildi (örneğin Schopenhauer veya Nietzsche gibi); bu konuda kanaatlerini bildiren birkaç tarihçi de vardı. 1868 yılında Alman tarihçi Johann Droysen bu hususu çok güzel ifade ediyor: “Tarih insanlığın kendisi hakkındaki bilgisidir, kendisi hakkındaki kesinliğidir. O, ilim ve hakikat değildir belki ama onlara dair bir araştırma, onlar üzerine bir vaazdır, onları takdis etmektir. John Babbington’in dediği gibidir tarih, “ilim değildir belki ama o ilme şahitlik etmesi için gönderilmiş İlim’dir.” Droysen’den bile daha önce Jacob Burckhardt (kendisi son iki yüzyılın gördüğü en büyük tarihçidir belki de) öğrencilerine tarihin bir metodu olmadığını söylemişti. Onlarla İtalyanca bir pasaj paylaşmıştı: *Bisogna Saper Leggere* (Nasıl Okuman Gerektiğini Bilme-

lisin.) Bu, o zaman doğru olduğu kadar bugün de doğru bir cümle, belki daha bile doğru; hele ki gelişmeye devam eden bu görsel çağımızda.

3.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca tahmin edilebilir diğer bir gelişme daha zuhur etti. Bu, daha çok sayıda insanın çalışmalarında bilimsel metodun uygulanmasıydı. Bu uygulamanın sonuçlarından bir tanesi yeni sosyoloji biliminin ortaya çıkışıydı. Bununla bağlantılı sonuçlardan bir tanesi de bazı profesyonel tarihçilerin devletlerin siyasetleriyle ileri gelenlerinin tarihlerini ele alan alışlagelmiş geleneksel konuların ötesine geçmeyi amaçlayarak ilgi alanlarını genişletmeleriydi. 1910'larda ve sonrasında, bilhassa Fransa ve Almanya'da ama ayrıca İngiltere'de de dikkat çekici birkaç örnekte bu tarz bir genişleme coğrafya, ekonomi ve belirli dönemlerin maddî konularını çalışma ve onlara tarihî olarak ilgi duyma gibi bir derinleşmeyi içeriyordu. ABD'de, 1900'lerin henüz başında Henry Adams "yeni dinamik sosyoloji biliminin" varlığından söz ediyordu. O zamanlar tarihin bir sosyal bilim olduğu fikrine inanan (ki bu fikir epey bir Amerikan ve ilerlemeci addediliyordu o zamanlar), bunun propagandasını yapıp bu fikri öğreten bir sürü Amerikalı tarihçi vardı; yani bunu yapan sadece Henry Adams değildi. 1912'de "*Sosyal bilim nedir?*" diye bir arkadaşına soruyordu ünlü Amerikalı deneme yazarı ve amatör tarihçi Agnes Repplier. Onun bu şüpheli sorgulamasına arkadaşısı cevap vermemişti. Ancak o zamana gelinceye değin birçok Amerikalı tarihçi kendi disiplinlerinin sosyal bilim olarak isimlendirilmesini çoktan kabul etmişlerdi.

Hemen hemen aynı zamanlarda tarihin öğretimi ve onun liselerin, kolejlerin ve üniversitelerin talepleri arasına sistematik bir şekilde dâhil olması olgusu bütün ABD'de yaygınlaşmıştı. Bu durum tarih öğreniminin ve öğretiminin son

derece pratik ve faydalı olduğunu, tarihin her daim bugünün ihtiyaçlarına tâbî olduğunu ilan eden ilerici ve demokratik tarihçilerin ön ayak oldukları bürokratik bir başarıdır. (1907’de James Harvey Robinson ve Charles A. Beard gibi.) 1912’de Robinson şöyle diyordu: “Bugün toplum kendisini birçok yönden iyileştirmek için muazzam ve daha önce görülmemiş bir çaba içerisinde. Tarihle düşünebilme [history-mindedness] rasyonel ilerlemeyi başka hiçbir şeyin yapamayacağı şekilde ilerletecektir. Şimdiki zaman, şimdiye değin geçmişin gönüllü bir kurbanı olagelmisti; artık şimdinin geçmişe yönelmesinin ve onu ilerlemenin uğruna sömürmesinin vakti gelmiştir.”

Bu, tam bir Amerikan ilerlemeciliğidir: Demokratik olduğu kadar ilerlemeci, popülist olduğu kadar entelektüel. Bu görüşün başlıca popüler taraftarları (ve bir süreliğine önde gelenleri) Doğu’dan değil Orta Batı’dan geliyorlardı (Robinson, Columbia’da profesördü); çoğunlukla da Wisconsin Üniversitesi’nden. Önderleriye Frederick Jackson Turner, Vernon Parrington, Merle Curti idi. Kabul etseler de etmeseler de onlar tarihçiden ziyade sosyal bilimciydiler. Onlar popülist bir ilerlemeciliğin profesyonel ve entelektüel sözcüleriydiler. Bu popülist ilerlemecilik çok “modern” olmak yerine, Amerikan versiyonuyla da olsa, on dokuzuncu yüzyıl Marksizm’inden farklı olarak “İktisadî İnsan” kavramına dayanıyordu. Turner “bugün en başta gelen ve giderek daha da önemli olacak sorular o kadar da politik sorular değiller. Makine çağı, fabrika sistemi çağı aynı zamanda sosyalistçe sorgulama çağıdır.” diye yazıyor. (Bu cümle pek tabii 1930’larda Sovyet bir tarihçi tarafından da yazılmış olabilirdi.) Ansiklopedik Amerikan entelektüel tarihi kitabında Parrington, Scott Fitzgerald’ı önemsiz addederek dışarıda bırakıyordu. 1930’ların sonlarında Beard “hükûmetin artan rolü ‘bireyin özgürlüğünü’ azaltmayacak ama arttıracaktı” diye yazıyordu vs. Bu tarihçilerin birçoğu tarihi, sosyal bilimden başka bir şey olarak görmediler ve onun

propagandasını sosyal bilim olarak yaptılar, belki de bir sosyal bilim olarak en temel bilim addettiler tarihi.*

1950'den sonra bu Winconsin ilerlemecilerinin nüfuzu ve şöhreti solmaya başladı. En nihayetinde, tarihî sorgulamanın sınırlarını genişletmelerinin onu derinleştirmelerine yol açmadığı çok açıktı; bilakis onu sığlaştırmışlardı bile (diğerlerinin ve bilhassa Fransız *Annales* okulunun aksine). Ancak tarihin bir sosyal bilim olduğu fikri yaşamaya devam etti. "Tarih" ismiyle tarihin öğretimi liselerin müfredatlarından çıkartılmaya başlandı. Sosyal tarihe, nicelleştirmeye, çok kültürlülüğe, cinsiyet tarihine vs. olan gelip geçici ilgiler sosyal-bilimsel yaklaşımın yeni versiyonlarından başka bir şey değildi. (Evet, "yöntem"den ziyade bir yaklaşımdı bunlar.) Kitabın bir sonraki bölümünde bu heveslerin bazılarına değinmem gerekiyor ama burada önce daha derin bir şeye dikkatleri çekmeye gayret etmeliyim, geçen yüzyıl boyunca ve bilhassa otuzlarda ve kırklardaki tarih mesleğinin gelişimine.

4.

Tarihin sosyal bilim olarak addedilmesinin (ve hatta sınıflandırılmasının) yaygınlaştırılmasında Amerikanca ve illüzyonist (naif olmaktansa illüzyonist?) bir şeyler vardı. Ama aynı zamanda hayatın birçok alanında yirminci yüzyılın onlarca faydası olan Amerikalı bir yüzyıl, belki de Amerikan yüzyılı olduğunu tasdik etmeliyiz. 1900'lerde birçok Amerikalı tarihçi kendi çalışma sahalarının öncüleri yahut kusursuz emsalleri olarak kabul ediliyorlardı. Yirminci yüzyıl gelip çatıyındaysa itibarları artık göklere çıkmıştı. Bu durum çoğunlukla, birçoğu

* Bu eğilimin gülünç bir örneği olarak tarihsel tanımların tespiti amacıyla 1942-46 yılları arasında Amerikan tarihçileri komitesine başkanlık etmiş olan Sidney Hook tarafından tarihi daha bilimsel kılmak için üretilen metodolojik teşebbüs gösterilebilirdi. Bu tanımlar daha sonra şu ucube başlık ile neşredildi: *Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nin 54. Bülteni* [Bulletin 54 of the Social Science Research Council].

dünyanın en iyilerinden olan Amerikan kütüphanelerinin içeriklerinin ve mükemmelliklerinin hızlı bir şekilde artmasından kaynaklanıyordu. Koleksiyonlarının niteliği ve niceliği çoğu Avrupa kütüphanesinin birikerek gelmiş zenginliklerini aşmaya başlamıştı. Diğer bir katkı da 1930'lar ve 1940'larda çok sayıda Avrupalı akademisyenin ABD'ye gitmesidir. Kitapların, yazıların ve akademisyenlerin bu transatlantik göçü tarih çalışmalarının ve yayınlarının birçok alanda hızlıca genişlemesine yol açtı.

Hayranlık uyandıran birçok Amerikalı tarih yazarı ve hocasının (örneğin Carlton Hayes, Garrett Mattingly, Charles Homer Haskins, James H. Breasted, Jacques Barzun- rastgele seçilmiş ve muhakkak eksik bir liste) kendi ülkelerinin ve insanların tarihlerini çalışmaktansa Mısırlılar, Orta Çağ, Rönesans ve modern Avrupa sahalarında çalışmayı seçmeleri takdire şayandı ve hâlâ da öyle. Bu dünya çapında bir istisna idi ve hâlâ da öyle. Bir tarihin esas olarak kendi milletin tarihi ile ilgilenmesi doğaldır; bu sadece yakınlıktan dolayı değil aynı zamanda tarihe duyulan ilgi, tarih algısı ve tarih bilgisi de dâhil olmak üzere ilgi, algı ve bilginin zorunlu olarak katılımcı olmasındandır. Elbette Amerikan tarihini çalışan seçkin Amerikalı tarihçiler vardı, şu anda da varlar. Bu kitabın büyük bir kısmının ele aldığı tarih araştırması ve bilgisi krizi onların çalışmalarını çok fazla etkilemedi, onların yöntemleri çok fazla değişmedi. Bundan dolayı onları eleştirmemeliyiz. Tarih mesleğinin yirminci yüzyılın kültürel krizlerinden umumiyetle etkilenmemiş olması iyi bir şeydir, kötü bir şey değildir. Sanatta, edebiyatta, fizikte vs. yirminci yüzyılın ilk yarısında radikal ve devrimci değişiklikler olurken tarihin (ya da daha kesin bir ifadeyle söylemek gerekirse onun yöntem ve standardının, onun öğretim ve yazımının) en azından yaklaşık 1960'lara kadar çoğunlukla etkilenmemiş olması dikkate değerdir. O zamana kadar (ve birçok yerde bugün bile) bir tarih dersinde sınıfta yapılanların hatta bir lisansüstü semine-

rinde işlenenlerin elli yıl ve hatta yüzyıl önce yapıp işlendiği şeklinden çok bir farkı yoktu. Yalnızca bu bile on dokuzuncu yüzyılın gelenek ve yöntemlerinin bazı kalıcı değerlerini açıklar ve dahası kanıtlar; bu diğer sanat ve uğraşı alanlarında çok nadir görülen bir şeydir.

Birçok kişi için tarih bir tür “bilim” olarak kaldı, birçok yerde öyle olmaya da devam ediyor. Ben tarihin bilim olduğuna falan inanmıyorum (elbette kelimenin İngilizce anlamını kast etmiyorum) ama bunu burada tartışmayacağım, şu kadarını söylemek yeterli olabilir: On dokuzuncu yüzyıl tarihçilerinin mükemmel mirası, o tarihçiler tarihi bilim olarak ister kabul etsinler ister etmesinler, hâlâ saygımızı hak ediyor. Çok uzun bir süre tarih çalışması, araştırması, yazması ve öğretmesi kısa yirminci yüzyılın (1914-1989) kültürel krizlerinden bile etkilenmedi. Ancak yaklaşık 1960’ta (birçok istisnayla birlikte kesin olmayan bir tarih) artık böyle olmayacaktı. Farklı ülkelerdeki birçok akademik tarihçi, tarih çalışmanın ve yazmanın genişlemesi ve derinleşmesi gerektiğine dair (belki de vesveseli) bir duygudan etkilenmeye başladılar. En azından bazıları şimdilerde yeni istikametlerin; analitik psikoloji, aritmetik istatistik vs. gibi diğer “bilimler” tarafından eskiden beri kullanılan terimler ve yöntemlerin cazibesine kapılıyor, kendi mağrur tarih disiplinlerinin daha önceki uygulamalarından vazgeçmek yahut en azından uzlaşmak pahasına o terim ve yöntemleri kendi çalışmalarına uyarlıyorlardı. (Bense bunu belki biraz da üstün körü olarak geçici hevesler şeklinde adlandırıyorum.) Bir insana fikrini değiştirten, en azından zanaatındaki alışkanlıklarını değiştirten şey genellikle çok karmaşık bir şeydir. Bazı profesyonel tarihçiler için yeni konuları çalışmak yahut çalışmalarını delillendirmekte kullanabilecekleri yeni materyalleri arayıp bulmak muhtemelen içten gelen bir şeydi. Diğer bazıları içinse bu, kendilerinin ve tarihin kendisinin daha bilimsel ve aynı zamanda daha oturaklı olması gerektiğini -yahut olduğunu- iddia etme ve

kanıtlama arzusundan ayrılmaz bir şey olmuş olabilir. Burası bu ağır başlı erkeklerin (ve kadınların) amaçlarının analiz edileceği yer değil, muhtemelen böyle bir yer de yok zaten. Amaçlar hemen hemen her zaman şahsîdir ve yalnızca sonuç itibarıyla meslekle alâkalıdırlar. Her hâlükârda bazen doğru bazen yanlış bir şekilde az ya da çok aşikâr olmuş olan şeylere, yani tarihin doğasındaki bir değişime ve bunun sonucu olarak da tarihin konularıyla bu konuların çalışılmasında ve tanımlanmasındaki bir değişime cevap verdiler. Hem yakın zamanlarda hem de daha uzak geçmişte yaşamış çok sayıda insan hakkındaki belgeler ve izler üzerinde -ne kadar bölük pörçük olduklarına bakılmaksızın- düşünmek, araştırmak ve onlarla ilgilenmek nihayet gerekli, daha doğrusu kaçınılmaz olmuştu. Bu tarz bir farkına varmanın sonuçlarından bir tanesi, ama sadece bir tanesi, bütün toplumlardaki sınıfların yahut grupların çalışılması demek olan “sosyal tarihin” yükselişiydi. Sosyal tarihin çok değerli öğrencileri, araştırmacıları ve yazarları olmuştu geçmişte ve bilhassa yirminci yüzyılın ilk üççeyreğinde birçok farklı ülkede ortaya çıkmıştı bunlar. 1970’in öncesinde ve sonrasında sosyal tarihe değinen her türden kitap ve makalelerin sayısı olağanüstü bir biçimde arttı ve tarih mesleğinin yayınlarına hâkim oldu. Sosyal tarihin, bir sosyal bilim olarak tarihin tanımından farklı bir şey olduğu ama bununla birlikte geçmişe yönelik bir sosyolojiden çok da farklı olmadığı bir sonraki bölümde tartışılacaktır. Şimdilik, tarih disiplini genişletme ve derinleştirme teşebbüslerinin eski usul profesyonel tarihin konularının ve belki de yöntemlerinin yeterli olmadığıнын farkına varan bazen samimi ama ayrıca vesveseli bir tasavvurun mütemmim cüzü olduğunu belirtmek yeterli olacaktır.

Bu bölüm de dâhil olmak üzere bu kitap hüznü bir aşk hikâyesi değildir. Kültür kaosunun, daha doğrusu medeniyet kaosunun son sürat devam ettiği şu 2011 yılında edebiyat ve edebiyat çalışmaları da büyük bir kargaşa içerisinde; buna rağmen

men hâlâ birçok mükemmel tarih, profesyonel tarihçiler tarafından yazılmaya devam ediyor. Değişen ve değişmeye devam eden şey ise bu tarihçilerin yayınlarının hâliyle kendilerinin koşullarıdır. Kimsesiz erkekler ve kadınlardır onlar, belki de daha önce hiç olmadığı kadar yalnızlardır. Birçoğu çalışmalarıyla ilgilenmeyen ve hâliyle o konularda bilgisiz olan diğer uzmanların etraflarını çevirdiği en alâkasız yerlere atanıyorlar, bu durum sık sık kendi bölümlerinde bile vuku buluyor. İnternet’e, Google’a, “blog”lara vs. rağmen genellikle farkına varılmayan bir iletişim kesintisi affedilmez bir şekilde ortaya çıktı. Bunun sayısız kanıtı mevcut. “Alan”larında uzman olanların yayınladıkları çalışmalardan, alanlarındaki diğer “uzmanlar”ın bîhaber olduğuna şahit olmaları pek muhtemel. Bunun ana nedenlerin bir tanesi dikkat aralığındaki genel bir azalmadır. Diğer bir faktör ise tarihçiliğin bürokratikleşmesidir. Tarihçiliğin uzmanlaşmaktan farklı bir şey olduğunu ve kesinlikle olması gerektiğini hesaba katalım. Bir uzmanın gitgide daha az şey hakkında daha çok şey bilen kişi olduğuna dair on dokuzuncu yüzyıl latifesi artık geçerliliğini kaybetmiştir. Artık daha çok şey hakkında daha az şey bilen entelektüeller ve profesyoneller var. Bunların bazıları “çokkültürlülük/multiculturalism” konularında uzmanlaşıyorlar. Gerçekten uzman olan kişiye (ister profesyonel isterse de amatör olsun) konusuna kendisini hakikaten adanmasından dolayı ortalama bir saygıdan çok daha fazlasını göstermeliyiz (ki bu kendini adama genellikle onun tanınma arzusunda daha ağır basmaktadır). Bir kimsenin tarihçilik statüsünü edinmeye dair olan isteğinin kendisinin bizzat tarihe olan ilgisinden daha ağır bastığı sayısız örnek var ne yazık ki. Bu iki arzu arasında bir fark var: Biri özgün bir arzudur (“Tarihle ilgileniyorum ve bu ilgimin peşinden koşuyorum”), diğeri bürokratik (“Tarihçilikle ilgileniyorum. Profesyonel bir tarihçi olarak tanınmak istiyorum”). Bu iki arzu aynı kişide aynı anda var olabilir ancak aralarındaki ayrımın farkında olmalıyız. Bu durum yeni bir durum da değildir aslında. Önceki yüzyıllarda da vaki idi.

(Dr. Johnson, *Rasselas*'ta bu kimseleri unutulmaz bir şekilde tasvir eder: Çoğunlukla bir loncanın rekabetçi ortamında sıkışmış ve havasız kalmış olarak.) Ancak profesyonel tarihçiliği etkileyen daha güncel gelişmeler de var. Profesyonel tarihin bir çeşit bilim olduğu fikri hâlâ çok yaygın; bu bilimin sertifikalı profesyonelleri kendilerini tarih yöntemlerinin uygulayıcısı ve tarih bilgisinin esrarlı konularının sahibi olarak görüp bunu sıradan erkek ve kadınlar tarafından erişilemez ve başarılamaz olarak kabul ederek kendilerini avutuyorlar. Böylesi bir inancın, özünde demokratik olmadığı aşikâr; aynı şekilde bürokratik olduğu da öyle.

Mesleğin gittikçe bürokratikleşmesinin sonuçlarından bir tanesi vasatlığın ödüllendirilmesidir. Bu durum şirketlerin ve kurumların yönetimi de dâhil olmak üzere birçok meslekte görülmektedir; ancak bunun profesyonel tarihçiliği ilgilendiren bir özelliğinden bahsetmeme müsaade edin. 1970'lerde bir ara ABD'deki kolej ve üniversitelerin idareleri bazı bölümler için adayları işe alma, inceleme ve atama görevlerinden feragat ettiler; artık bu işi bölümlerin üyelerinden oluşan ve bu tür yetkilerle donatılmış "araştırma komiteleri" yürütüyordu. Ancak bu komiteler, bölüm gemisini velveleye verebilecek az ya da çok bağımsız zihinleri değerlendirmeye almakta genellikle gönülsüzlerdi. Bunun uzun erimli neticelerinden bir tanesi, ne yazık ki, vasatlığın sürekli bir hâle getirilmesi idi. Bununla birlikte beklenmedik ama hayırlı sonuçları da oldu; o sonuçlardan bir tanesi en iyi tarihçilerin bazılarının görkemli üniversitelerdense taşra üniversitelerinde kendilerine uygun yeri bulmuş olmalarıdır ki bu da hem o kurumların hem de öğrencilerinin yararınadır.

Bu arada, tarih alanındaki yeni kitapların yayını ve dağıtımı henüz sonu gelmeyen temel değişikliklere uğruyordu. Yaklaşık bir asırdır -diyelim ki on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar- tarihçilerin uzmanlık alanlarında çıkan süreli dergilerdeki (birçoğu üç

aylıktı) makaleleri ve bilhassa değerlendirme bölümüyle kitabiyat bölümlerini tetkik etmeleri sadece mümkün değil aynı zamanda meslekî olarak neredeyse elzemdi. Ancak yaklaşık 1970’lerden itibaren birçok makale ve eleştiri ve hatta yeni çalışmaların listeleri kifayetsiz ve/veya yanlış bir hâle büründü. Bunlardan bir kısmı artık idare edilemez olan, arttıkça artan yayınlar yüzündendir; ancak büyük bir kısmı bilinçli yahut bilinçsiz ihmaller sebebiyledir. 1970’ten önce az ya da çok önemli bir tarih kitabının *American Historical Review*’de veya *Historische Zeitschrift*’te ya da *English Historical Review*’de değerlendirme yazısının çıkacağına kesin gözüyle bakılırdı ama artık bu mümkün değil. Süreli yayınların vs. editörlerinin bile uzmanlık alanlarındaki yeni ve değerli yayınları bilmezlikten gelip ihmal ettikleri örnekleri bizzat biliyorum.

Tarihin kayda geçilmesi hiçbir zaman mükemmel olmamıştı, hâlen de olmuyor ve hiçbir zaman da olmayacaktır; elbette! Ancak şu anda farklı bir şey oluyor. Bunun bir örneği olarak profesyonel tarihçiler tarafından yayınlanmış yeni kitaplara dair kaleme alınan en iyi değerlendirme yazılarından bazılarının profesyonel süreli yayınlarda değil de *New York Review of Books*’un büyük kuşe sayfalarında kendilerine yer bulmaları gösterilebilir, zaten birçok profesyonel tarihçi *New York Review of Books*’a kendi profesyonel süreli yayınlarından daha çok ehemmiyet atfederken çoğu genç meslektaşları da kitaplarının değerlendirmesini profesyonel süreli yayınlardansa orada görmek için her şeylerini feda edebilirler.

Bunun asıl sebebi ise tarih yazan profesyonellerle amatörlerin arasındaki çitin ufalıyor olmasıdır. Burada “yazar” kelimesine bir not düşelim. Amatör tarihçiler “*ius docendi*” sahibi değildirler; yani kolejlerde ve üniversitelerde ders verme konumuna, diplomasına ve hakkına sahip değildirler. Ama mademki yazarların araçları kelimelerdir, tarihçilerin de öyledir. Geçmişteki en büyük ve en iyi tarih yazarlarının tarih profesyonelleşmesinden önce (bazen de sonra) yaşayıp yazan kimseler

olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur. Burada önemli olan tam da tarih öğretiminin okullarda azalageldiği bir zamanda amatörlerin (yani tarih alanında doktora derecesi olmayan erkeklerin ve kadınların) çalışmalarının hem niceliğinin hem de niteliğinin arttığı ve hâlen de artmaya devam ettiğinin farkına varmaktır. Onların kitaplarının isimlerini ve başlıklarını vererek bu durumu tekrar örneklendirmeye gerek yoktur. Bu gelişmenin daha geniş ve derin değişikliklerle uyumlu olduğunu söylemek yeterli olacaktır. Bu küçük kitabın diğer bölümlerinde o değişikliklerle beraber tarihe karşı artan iştah ve tarihin konularının bilime değil de edebiyata ait olduğuna dair nadiren bilinçli olsa da gittikçe büyüyen kabul ele alınmaya çalışılacaktır. Yeni bir edebiyat türüdür bu, ki bu edebiyat türünde yirmi birinci yüzyılın en iyi, en büyük tarih yazarlarının diplomaları profesyonellerdence âlim ve yaratıcı “amatörler” olması pek muhtemeldir.

Ancak -ve bu arada- profesyonel meslektaşlarımdan durduk yere endişelenmelerine gerek yok. Profesyonel tarihçilere her zaman ihtiyaç vardır, bu çok ciddi bir ihtiyaçtır ve böyle olmaya devam edecektir. Her türlü tahrifatla mücadele etmek, pek çok türden yalanla mücadele etmek, bu yalan ve tahrifatları hepimizin yararına tespit edip teşhir etmek onların aslî vazifeleridir. Gerçeğin peşinde koşmanın, her zaman ve her zaman, yalanlar ormanında kendi yolunuzu açmayı gerektirdiğini unutmayın...

5.

Tarih sonrası insan diye bir şey yoktur, hiçbir zaman da olmayacak. “Kısacası” diye yazmıştım yaklaşık 30 yıl önce: “José Ortega y Gasset’in *Kitlelerin İsyanı*’nda [The Revolt of the Masses] yaklaşık 1930’larda; sadece bugünde yaşayan, zihni tamamen tarihdışı olan demokratik kitlelere karşı kızgın tahammülsüzlüğü beyan ettiğinden bir nebze de olsa daha ileri-

deyiz.” Yaklaşık aynı zamanlarda (1934) Johan Huizinga’nın şu ifadeleri bizim için daha uygundur: “Tarih düşüncesi” diye yazıyor o; “bizim kanımıza işlemiştir.” Bu sözün sıradan bir iyimser tarafından değil de yaşadığımız demokratik çağda hitabetin ve muhakemenin zayıflamasından, birçok çağdaşından daha derinden kaygı duyan soylu bir tarihçi tarafından söylendiğini hesaba katalım. Yine de düşüncemizde zaten gömülü olan (ve belki de uzunca bir süredir inkâr edilemez olan) bir durumun varlığını belirtmek istemiştir. Yahut İspanyol filozof Julián Marías’ın dediği gibi (1972): “Bir insanın söylediği şeyin anlamını o insanın onu *ne zaman* söylediğini ve *ne zaman* yaşadığını bilmedikçe anlayamayız. Çok yakın bir zamana kadar bir kitap tam olarak ne zaman vücut bulduğu bilinmeden okunabilir yahut bir resim tam olarak ne zaman yaratıldığı bilinmeden dikkatle seyredebilirdi. Bu tarz birçok eser bütün kronolojik esaretlerden azade “ebedî” numuneler olarak gösterilirlerdi. Bugün, bunun aksine, tarihlenmemiş bütün gerçeklikler muğlak ve gayr-ı muteber addediliyorlar; sanki bir hayaletin cisimsiz sureti gibi...”

MESLEĞİN PROBLEMLERİ

1. Azınlığın Tarihinden Çoğunluğun Tarihine •
2. Tocqueville'e Göre Tarih Yazmanın Geleceği •
3. Kamuoyu ve Popüler Düşünceler • 4. Milletlerin Hassasiyetleri • 5. Olayların Yapısı • 6. 1960 Sonrası, Meslekteki Geçici Hevesler • 7. Sosyal Tarihin Yaygınlığı •
8. Tarih Öğretiminin Bugünü ve Geleceği •
9. Tahrifin Tehlikeleri

1.

1694'te *Fransız Akademisi Sözlüğü*'nde [Dictionary of French Academy] tarih kavramı "Hatırlanmaya değer fiillerin ve meselelerin anlatısı" olarak tarif edilmiştir. (1935 yılındaki sekizinci baskısında da hemen hemen aynı şeyler söylenmiş: "Hatırlanmaya değer fiillerin ve hadiselerin, meselelerin rivayeti.") Hatırlanmaya değer? Tarihçi, aldığı eğitim onu insanlara neyin hatırlanmaya değer olup neyin hatırlanmaya değer olmadığını söylemeye ehil kılacak yahut hadiseleri, insanları

ve meseleleri sanki fosil balıklarmış veya kaya parçalarıymış gibi belgelemesini sağlayacak türden bir âlim midir? İnsan diye bir şey ve tarihî insan diye başka bir şey mi var?

Elbette yok. Ama şunu anlamalı ve dahası hatırlamalıyız ki Fransız Akademisi'nin bu tarifi, (illa ki Fransız aristokratları tarafından tertip edilmiş olması gerekmiyor olsa da) artık geçmişte kalan aristokratik bir çağa aittir. O zamanlar gerçekten de bazı insanlar diğer bazılarından daha önemliydi, Tanrı'nın gözünde değil ama insanların gözünde bu böyleydi. O önemli insanlar "tarihi yaptılar"; her zaman olmasa da ve o zaman için bile tam olarak olmasa da. Fransız Akademisi'nden bir asır önce Shakespeare bu durumu daha iyi anlamış olsa gerek. *Henry V*'te şöyle yazmış: "Her insanın hayatında bir tarih vardır."

Bu; şu anda da böyle, eskiden de böyleydi ve hep böyle kalacak. Her insan tarihî bir şahsiyettir. Hâliyle her kaynak tarihî bir kaynaktır. Yeterince doğru. "Yeterince": ama *tamamen* değil. Caddeden yukarı çıkan genç dul kadının dedikodusunu yapan İrlandalı ihtiyar teyzenin sözlerinin mantıklı sıralamasını (evet, mantıklı) tarihçilerin tersine çevirmeleri gerektiğini düşünmüşümdür hep: "Bu doğru değil, ama kısmen de doğru." Tarihçiler; her bir "kaynak" için, her bir belge için, her türden kanıt için şöyle demeliler (veya en azından düşünmeliler): "Bu doğrudur; ama belki de *tam olarak* doğru değildir." Yaşayan en iyi tarihçilerden biri olan Owen Chadwick'in* yazdığı gibi: "Bütün tarihî hadiseler bir nebze gizemlidir." Burada "gizemli" illâ ki "asılsız" demek değildir. Kierkegaard'ın da belirttiği gibi "Mutlak Hakikat Tanrı'ya mahsustur, bize değil. Bize düşen hakikatin peşinden koşmaktır."

İşinin ehli her tarihçi bunu bilir. Lâkin hakikatin peşinden koşmak (ve onun şartları, ahvalı, uygulamaları) aynı kalmaz. Bu tarz bir arayış çağlar boyunca değişir durur. Şu anda ise demokratik çağın ortasındayız; çok sayıda insanın (tarihin artık

* 2015'te vefat etmiştir. (Çevirmenin notu)

onların adına “yapılması” beklenen çok sayıda insanın) sadece maddî hayatlarının şartlarını ve ahvalini değil düşünce ve inançlarını da hesaba katmamız gereken bir çağdayız. Bu ise profesyonel tarihçiler için bir dizi yeni ve zor problem demektir; çünkü gücün, siyasetin, toplumun ve düşüncenin iskeleti temelden değişmektedir. Hatta belki de çağdaş tarihin ve onun olaylarının (yani şu veya bu şeylerin nasıl, neden ve ne zaman olmuş olduğu yahut oluyor olduğu) iskeleti de değişmektedir.

2.

Tocqueville bunu önceden görmüştü. Amerika’ya geldikten sonra, iki ciltlik *Amerika’da Demokrasi*’sini [Democracy in America] yazdı. Kitabın ikinci cildine demokratik bir çağda tarihin nasıl yazılacağına dair kısa bir bölüm ekledi (profesyonel tarihçiler tarafından nadiren fark edilen ve okunan bir bölüm). O bölümü ve kitabı yazdığında bir tarihçi değildi. Eski Rejim ve Devrim tarihindeki mükemmel ve pek eşi benzeri görülmemiş başarısı sonradan anlaşıldı. (Ölümünden az bir zaman önce, ne yazık ki kısa bir hayat sürdü.) Yine de bundan çok önce onun tarih tasavvurunu yani tarihin Antik, Orta Çağ ve modern çağlar olarak kabul gören çağ taksiminden bile daha önemli olan tarih tasavvurunu kolaylıkla anlayabiliriz. Burada esas önemli olan az sayıda insan tarafından “yapılan” tarihin aristokratik çağlarıyla çok sayıda insan tarafından yapılan tarihin demokratik çağları arasındaki farktır. Problem “azın” ve “çoğun” tarifi değildi; sorun tarihin eskiden ve şimdi nasıl “yapıldığı”ydı.

O, on sekizinci yüzyılın geç dönemindeki Fransa’ya dair ölümsüz tarihini yazmaya karar vermeden önce bunun farkındaydı. *Amerika’da Demokrasi* uygun, sahih ve dürüst bir başlıktı. Ana ilgisi Birleşik Devletlerden ziyade demokrasiydi. 1830’larda Birleşik Devletler; gelmekte olan demokratik çağın (hemen hemen) müstesna bir örneği, bir temsili ve hatta belki de vücut

bulmuş hâliydi. Ama benim meselem Tocqueville değil, onu yalnızca örnekleme için kullanıyorum. Meselemiz “kitlese demokratik bir çağda tarihin problemi”dir. Bu nedenle Tocqueville ve Amerika hakkında son bir görüş, ya da belki de kısa bir arasöz daha paylaşmak istiyorum. Onun seyahat ettiği ve yazdığı zamanlarda ABD istisnaydı, en azından büyük oranda öyleydi. Eh, aradan 180 yıldan daha fazla bir zaman geçti ve Amerika artık pek de öyle bir istisna teşkil etmiyor. Yıllar önce, başlığı da dâhil olmak üzere Tocqueville’in kitabını tersyüz edecek bir kitap yazmanın vakti geldiğini söylemiştim. Bu yeni kitabın başlığı “Amerika’da Demokrasi” değil “Amerikan Demokrasisi” olmalıdır.* Amerikan demokrasisi dünyanın geri kalanından, diyelim ki Almanya veya Finlandiya yahut Bulgaristan veya Japonya gibi halk egemenliğinin prensiplerini benimseyen milletlerden nasıl, neden ve hangi yollarla farklılaştı? Bu, karşılaştırmalı siyaset bilimciler için uygun bir konu olabilir. Bizim amacımız açısından önemli olan; Amerikalıların çoğu kendilerinin, milletlerinin ve idarelerinin istisnaî olduğunu iddia edip buna inansalar bile Amerikan demokrasisinin kategorik olarak hâlâ istisnaî olmadığının kabulüdür.

Tarihin en önemli meselesi bilhassa uzun vadede insanların ne (ve niçin, nasıl ve ne zaman) düşünüp neye (ve niçin, nasıl ve ne zaman) inandıkları olabilir; bu bölümün konusuyla ilgili olsa da yine de başka bir hikâyedir. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında kısaca değinilecek olan M. Braudel’in *longue durée*’sinden oldukça farklı bir şeydir.

3.

Velhasıl tarihin konuları devletlerin ve onların idarelerinin tarihinden toplumların tarihine, aslında halkların tarihine doğru değişti yahut değişmek zorunda kaldı. İşte burada ilk

* Kitabın İngilizce metninde başlık da “tersyüz” ediliyor; “Democracy in America”, “American Democracy” şeklinde ele alınıyor. (ç.n.)

ve en temel problemle yüzleşiyoruz: Bu halklar kimler? Sadece çok kalabalık değiller, onlar hakkında üretilen bilginin niceliği de muazzam (ve/veya tam olarak kesin değil). Bu materyaller ister bölük pörçük ister idare edilemez olsunlar asıl problem niteliklidir ve gerçekliktir. Halklar beraberce konuşur veya beraberce hareket ederler mi? Bazen, ama çok sık değil. Napol-yon yahut Lincoln tarafından söylenmiş bir söz hatta dile getirilmiş bir fikir, bir olgudur ve belki de kayıt altına alınmıştır. Ancak, “halk” tarafından yapılan bir açıklama neredeyse her zaman halk adına yapılmış bir açıklamadır ve zaten onun gerçekliğinin sorunu da buradan kaynaklanmaktadır. İşte demokratik tarihin problemi: Demokratik tarihin bulguları tekil, özgün ve gerçekçi olmaktansa çoğunlukla genelleştirilmiş ve soyutlanmıştır; hatta bulgular seçim veya istatistiksel amaçlar için sayısal olarak elde edilebilir olsalar bile bu böyledir. Halk adına yapılan bir açıklama, insanların kendileri için tercih ettikleri bir söyleve veya isteğe bir ihtimal tekabül edebilir ama tam olarak veya kesinlikle nadiren tekabül eder.

Burada müessir/etken olan kelime “tercih”tir. Çünkü halklar ve onların bireysel unsurları fikirlere “sahip” değildirler; fikirleri tercih ederler sadece. Siyasî seçimler mevzubahis olduğunda onların tercihleri büyük ölçüde önceden belirlenmiştir, onlar için hazır edilmiştir ve onlara birkaç alternatifıyla beraber sunulmuştur. Bazen seçim sonuçları insanların seçim ve isteklerini az ya da çok yansıtabilir ama seçim sonuçlarının onların eğilimlerini gerçekten yansıtmadığı ve hatta inançlarını hiç yansıtmadığı zamanlar ve durumlar da vardır. Bu meselelerin birçoğu kamuoyu yoklamaları için de geçerlidir.*

* Şanslı bir araştırmacının, Hitler döneminde ve belirli bir zaman aralığında Almanya'nın şu veya bu şehrinde yahut bölgesinde halkın duyarlılığına dair alışlagelmişin dışında istatistikler bulduğunu varsayalım. (Savaş sırasında SS'in bir kolu tarafından yapılan bu tarz gizli kamuoyu anketleri yapıldı.) Bu tarz bir istatistiksel raporun güvenilir olduğunu, o yerde nüfusun sadece yüzde 20'sinin Nasyonel Sosyalizme ikna olduğunu düşünelim. Peki, bu geriye kalan yüzde 80'in fiilen (yahut potansiyel olarak) rejimin muhalifi

Kavramın kendisi bile epey bir yanıltıcıdır. Bunun sebebi sadece kamuoyu anketörleri tarafından oluşturulan soruların önceden belirli ve hâliyle de sınırlı olmaları değildir. Asıl sebebi Kamu Fikri'nin (Kamuoyu'nun) ziyadesiyle bir on dokuzuncu yüzyıl fenomeni olmasıdır. Evet, Pascal'ın yaklaşık 400 yıl önce yazdığı gibi "Fikir, Dünya'nın Kraliçesi'dir" ama illâ ki buna "kamu"yu eklemek zorunda değiliz. On dokuzuncu yüzyılda kamuoyu genel olarak orta ve üst sınıflar tarafından seçilen, o zaman etkili olan ama en nihayetinde azınlık olan azınlıklar tarafından kabul edilen ve benimsenen fikirlerdi. "Kamuoyu"nu araştırmanın ve raporlamanın uzmanlık isteyen bir iş hâline geldiği yirminci yüzyılın başlarında bu işin konuları (önceden belirlenmiş tercihlerin yönlendirdiği seçim sonuçlarını tahmin etme hariç olmak üzere) "kamusal" olandan ziyade popüler olandı, "fikirler"den ziyade hassasiyetlerle ilgilenilirdi. Halk hassasiyetinin eskiden ve şimdi ne olduğunu (ya da ne olmadığını) araştırmak ve en nihayetinde kayda geçirmek hassas bir kavrayış ve insanları anlamayı gerektirir ki bu da birçok profesyonel tarihçide olmayan bir şeydir. Bunun sayısız örneği vardır.*

"Halkın popüler hassasiyeti" Kamuoyu'ndan daha az tespit edilebilir ve hatta daha az kavranabilir bir şeyi çağırıştırır. Onun unsurları çok karmaşıktır, hâliyle gelişimi de öyledir. Bunun sebebi büyük ölçüde kamusallığın varlığıdır. ABD'nin tarihinde, 1828'de yahut o civarlarda nihayete eren anayasal cumhuriyetten az ya da çok popülist bir demokrasiye geçişi tespit edebiliriz. Yaklaşık olarak 1920'de hemen hemen tamamlanan bir başka değişiklik daha var: Kamusallığı üreterek, onun propagandasını yaparak ve onu idare ederek çoğunluğun fikirlerine ve hassasiyetlerine hükmetmek. Ama burada

oldukları anlamına mı gelir? Tersini düşünelim; o Almanların sadece yüzde 10'unun Nasyonal Sosyalizmin muhalifi olduklarını iddia eden bir istatistik, geriye kalan yüzde 90'ının onların partizanı olduğu anlamına gelmeyecektir.

Bkz. s. 128-130.

sadece üstünkörü kayıt altına alınabilen bir çoğunluğun varlığıyla ilgili başka bir güçlkle karşılaşyoruz. Kamusalığın varlığı ve etkisi önceleri de mevcuttu ama o zamanlar hatırı sayılır bir mahremiyeti de içinde barındırmaktaydı. (Burada, siyaseti bir yana bırakıp yirminci yüzyılın “üst sınıfı”nın Sosyete’den Ünlü’ye dönüşümünü düşünelim: birincisi çoğunlukla özel, ikincisi tamamıyla kamusal.) Çoğunluk idrak edilebilir bir şey midir? “Sert” azınlıklarla “yumuşak” çoğunlukların varlığı, muayyen ve müzmin kamusalılık kampanyalarının bir sonucudur. Bunun içindir ki sayıca küçük bir azınlık çoğunluğun kapsamını, fikirlerini, tercihlerini ve hatta hassasiyetlerini etkileyebilir; bu tarihçilerin kolaylıkla idrak edemedikleri bir gelişmedir. (Yahut başka bir deyişle, kamusalığın görevi genellikle çoğunluğun varlığını harekete geçirmektir.)

Niceliğin problemleri, niteliğin problemleri... Bu problemler örtüşür ve tarihin uçsuz bucaksız tapınağındaki her bir malzemeyi ihtiva eder. Yirminci yüzyılın ve ABD’nin tarihine girdiğimiz zaman belgelerle ilgili yeni bir problemle yüzleşiyoruz. Bu problem, geçmiş yüzyılları çalışan eski ve yeni tarihçilerin ortak problemiydi: Belgelerin nispeten kıt oluşu ve onların çok daha azının birincil kaynak oluşu. Ama yirminci yüzyıla gelindiğinde basılı olanlar da dâhil olmak üzere çok fazla (ana)kaynak vardı. Daha erken yüzyıllara dair bir konuyu çalışan araştırmacı için, hatta isterse bu konu o geçmişin belirli bir şahsiyetinin biyografisi olsun, o belirli konuyla ilgili bütün yazılı ve basılı materyali okumak ve “tüketmek” hâlâ mümkündür. Bu demokratik çağda, yirminci yüzyılın meselelerini çalışan biri için bu mümkün değildir. Arşivlerin açılması tarihçiye yardımcı oluyor ama çok da fazla değil. Tarihçinin problemi belgelerin ve “kaynaklar”ın idare edilemez boyutlardaki bolluğu değil. Asıl problem onların niteliği. Mevzubahis nitelik olunca “birincil” ve “ikincil” kaynaklar arasındaki temel ayrım anlamını yitiriyor. Çünkü o yüzyılın başkanları veya kamuya mâl olmuş diğer insanları kendi konuşmalarını

nadiren kendilerinin yazması bir yana o yazıları kontrol dahi etmediler. Yirminci yüzyıl boyunca genellikle mektuplarını ve emirlerini kendileri okumadılar (hatta bazen kendileri imzalamadılar bile). Şimdi buna gittikçe büyüyen telefon ve teletip konuşmalarını, mail ve faks selini ve kayıt altına alınmamış ve izi sürülmemiş diğer “iletişim” yöntemlerini ekleyelim. Yalnız bu durum bile bizleri tarih mesleğinin hâlâ kabul gören şiarı üzerine düşünmeye ve hatta onu gözden geçirmeye yetmeli: Tarih, kayıt altına alınmış geçmiş midir? Hayır, artık yeterince böyle değil (hiç olmuş muydu ki sanki?).

Tarih, hatırlanan geçmiştir. Onun yeniden inşası zorunlu olarak noksanıdır ve zordur çünkü hatırlanan bir geçmiş, kayda geçirilmiş bakiyelerinden bir geçmiş inşa etmekten hem daha fazlası hem de daha azıdır.

4.

Halkların tarihi; hükûmetlerin ve devletlerin tarihinden çok daha karmaşıktır. Ancak devletler hâlâ tarihin ana faktörü olarak mevcutlar. İkinci Dünya Savaşı’nın; İngilizce konuşan ülkeler, Batı Avrupalı devletler ve onların halkları tarafından temsil edilen demokrasi, Rus Sovyet Birliği tarafından temsil edilen komünizm ve öncelikle Nazi Almanya’sı tarafından temsil edilen Nasyonal Sosyalizm arasındaki dünya çapında bir mücadele olduğunu söylemek az ya da çok, uygun olacaktır. Temsil edilen ama ayrıca vücut bulan. Nihayetinde İngiliz, Amerikan ve Rus orduları, donanmaları ve hava kuvvetleri Almanya’yı, Japonya’yı, onların müttefiklerini ve uydularını ele geçirdiler. İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin’in ideologdan daha çok bir devlet lider olduğu kesindir, keza Hitler de böyleydi.

Devletlerin varlığı ve ilişkileri tarihin ana faktörü olarak kalmaya devam etse de* diplomatik ve askerî tarih araştırmala-

* Ama sonsuza kadar değil. Devletlerin zayıflayan hâkimiyet ve otoritelerini

rıyla öğretiminin son zamanlarda zayıflaması ve hatta ihmal edilmesi çok üzücüdür. Bu yozlaşma karşısında birçok tarihçi ve uzman haklı olarak üzüntülerini ifade ettiler. Hatta daha önemli yapısal değişimler olmaya da devam ediyor. Tıpkı siyasî tarihin demokratikleştirilmesi gibi (ki bu gittikçe daha çok insanın katılımı demektir) siyasetin ve hükûmetlerin yapısı değişti. Ayrıca halk kitlelerinin katılımıyla devletlerin iskeleti değişti; onların ilişkileri geçen 100 veya 150 yıl boyunca değişip durdu. En nihayetinde 1914'te bütün milletler birbirine girdi. Popüler millî duygular devlet ilişkilerinde ana faktör hâline geldi. Bu nedenle eskiden diplomatik tarih olarak adlandırılan şeyin doğru bir şekilde incelenmesi ve yazılması; çeşitli seviyelerde ve iletişimlerde hükûmetlerin ilişkilerini, milletlerin birbirleri hakkındaki geçmiş ve mevcut fikirlerini içeren uluslararası tarih oluverdi. Bu durum en azından son iki yüzyıl boyunca süren kademeli bir değişim idi.* 1939'dan önce, birçok insanın zihninde belirli milletler ve devletler sadece ideolojik olarak değil ama ayrıca kültür ve medeniyet açısından da prototip hâline geldiği için millî hassasiyetler (başka bir millet tarafından ihsas ettirilen sempati yahut anti-pati olabilir) ülke ilişkilerinde bir etken hâline gelmişti bile.†

(ve onlara karşı duyulan popüler saygıyı) düşünün. En nihayetinde egemen devletlerin varlığı bundan yaklaşık 500 yıl önce başlayıp artık büyük ölçüde geride kalan ve Modern, Burjuva veya Avrupa Çağı olarak adlandırılan bir çağın sonuçlarından bir tanesidir.

İki milletin hemen hemen mümkün olan bütün seviyelerdeki ilişkilerini en ince detayına kadar ele alan ve bir tarihçinin kaleminden çıkmış olan çalışmaların mükemmel bir araştırma yazılmış erken bir örneği René Rémond'un iki ciltlik *Fransız Gözüyle Birleşik Devletler 1815-1852* (Paris, 1962) [*Les États-Unis devant l'opinion française 1815-1852*] isimli kitabıdır. Yirminci yüzyılda bütün bir milletin ilişkileri üzerine yapılan bu tarz çalışmalar hâlâ yapılabilir ancak kanıtlarının değişken doğası nedeniyle artık tefferruatlı olamazlar.

† *Son Avrupa Savaşı: 1939-1941* [The Last European War: 1939-1941] isimli kitabımda bu duruma (yani "milletlerin hassasiyetleri"ne) dair bir başlık ayırdım. Örneğin Alman hayranları [Germanophiles] ve İngiliz hayranları [Anglophiles] ile Alman düşmanları [Germanophobes] ve İngiliz düşmanları [Anglophobes] arasındaki farklara çeşitli vesilelerle değindim.

160 yıl önce* Leopold von Ranke devletlerin kaderinde “dış politikanın önceliği”ni [das Primat der Aussenpolitik] beyan etmişti. Ranke haklıydı (hâlâ haklı) ama milletlerin topyekûn ilişkileriyle değil de devletlerin hükûmetlerinin ilişkileriyle ilgilenmesi dışında.

Milliyetçiliğin hâlâ güçlü ve temel olan yaygınlığından dolayı burada epistemolojik bir ilave yapmaktan kendimi alamayacağım. İnsanoğlunun farklı farklı ilişkileri vardır; kendisiyle, Tanrı’yla, diğer canlılarla ve diğer insanlarla. Bir insanın karakterini en iyi şekilde (bazen “tek” bir şekilde) onun diğer insanlarla olan davranışlarından anlayabileceğimiz gibi (hatta anlamamız gerektiği gibi) bir milletin karakteri de en iyi diğer milletlere karşı tepkilerinde ortaya çıkar ki bu tepkiler, “dış siyaset”ten çok daha fazlası demeye gelir. Marcel Proust’un 1915’te bir yazısında karaladığı şu şeyler büyük ölçüde doğrudur: “Milletlerin hayatı, büyük ölçüde, onları oluşturan en ufak unsurların hayatlarının tekerrür etmesidir âdeta. Fertlerin hareketini belirleyen gizemi, tepkileri ve yasaları bilmeyen bir kimsenin milletlerin mücadeleleri hakkında dinlenmeye değer tek bir kelime etmesini beklemek beyhudedir.” (Ayrıca milletler ve fertler arasında biyolojik kimlikler çizmemeliyiz; milletlere karakterler ve eğilimler atfedebiliriz belki ama kesinlikle bir “ruh” atfetmemeliyiz.)

Yatkınlıklar ve eğilimler (ve dahi kendi tarihinin bir kısmı) bir insanın veya bir milletin benlik bilgisinden kolay kolay ayrılamaz. Noksan bir tarih anlayışıyla beraber noksan bir ben-

Fransa’da Mareşal Pétain’nin destekçilerini birbirine bağlayan duygu faşizm veya Alman düşmanlığı değildi bilakis İngiliz düşmanlığıydı. Bir örnek daha verelim: ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki sözde Soğuk Savaş’ın açık bir savaşla (yani gizli savaştan farklı olarak açık bir savaşla) neticelenmesinin bir nedeninin, ideolojik olarak anti-komünist olsalar da Amerikan halkının hassaten Rus karşıtı ve Rus halkının hassaten Amerikan karşıtı olmaması iddiası en azından tartışılabilir bir iddiadır.

Kitabın yayımlandığı yıla göre düşünüldüğünde 1851 yılına karşılık geliyor. (ç.n.)

lik bilgisi eski usul bir vatanseverlikle popülist milliyetçiliği ayıran şeydir. Bunlar bazen örtüşebilirler ancak vatanseverlik çoğunlukla savunmacıyken popülist milliyetçilik saldırgan-
dır. (Yahut eski usul Britanyalı bir büyükelçi olan Sir Horace Rumbold'un 1932'de Berlin'de ifade ettiği üzere: Milliyetçilik, aşağılık kompleksiyle gayrimeşru bir şekilde ittifak hâlinde olan vatanseverliktir.) Bir ulus-devlet ne kadar yeniyse onun milliyetçiliğinin bir o kadar olgunlaşmamış ve pervasız olduğunu iddia eden ve ortaya koyan çok sayıda örnek vardır. Olgunlaşmamış bir benlik bilgisinin huzursuzluğu bazı fertlerin karakterlerinde fark edilebilir; bazı milletlerin karakterinde de bu var olabilir (hatta bazen daha olgun olanlarında bile, en azından bir ölçüde).

Ne yazık ki tam da bu “iletişim patlaması” çağında hükûmetlerin ve seçilmiş temsilcilerinin kendi tarihleri de dâhil olmak üzere tarihe dair cehaletlerinin, kararlarını nasıl etkilediği hakkında birçok kanıt var. Belki biz, yaklaşık dört yüz yıl önce Westphalia Kongresi zamanında Swede Axel Oxenstierna tarafından dile getirilen şu meşhur vecizeyi yeniden ifade etmeliyiz: “Parva sapientia regnat mundus”, yani “ne kadar az bir hikmetle yönetiliyor dünya.” O zamanlar çok az bir hikmetle şimdiyse çok fazla bilgiyle; şu farkla ki artık hikmet yok. Ne yazık ki, bütün bu uluslararası bilgi birikimi bize şu vecizeyi de yeniden ifade etmek için yeterli sebebi gösteriyor: “Multa stultitia regnat mundus”, yani “ne kadar çok ahmaklık kol geziyor dünyada.”

5.

Demokratik çağın tarihçileri tarihin geleceğini dikkatle incelerken ya da daha doğrusu yakın tarihe bakarken yirminci yüzyılda bir yerlerde olayların yapısının değişmiş olabileceğini akıllarında tutmak zorunda olabilirler; bunun veya şunun “niçin”inden ziyade “nasıl”ını ve “ne zamanı”nı sormak

zorunda olabilirler. (Elbette ki “neden” çoğu zaman “nasıl” da zaten zımnî olarak mevcuttur.) Bu tarz değişiklikler kamusal-
lığın ve bürokrasilerin etkilerini de içerir, bunlar muhtemelen
bir süre daha bizimle olmaya devam edecektir. İki örnek ve-
relim. Birleşik Devletler Vietnam Savaşı’na nasıl kalkışır hâle
geldi? Yahut X üniversitesinde tarih dersleri zorunlu ders ol-
maktan nasıl çıkarılır hâle geldi? (Bağlamın süreci vurgula-
masına dikkat edelim: nasıl “oldu” değil nasıl “hâle geldi?”)
Bu tarz soruların cevaplarını bulmak zordur ve zor olmaya da
devam edecektir. Her iki örnekte de bürokrasinin hareket hızı
bir zaman sonra geri dönülemez olan adımlar üretmiştir. Bir
kere daha vurgulayalım: “üretmiştir.” Geçmişte bürokrasiler
daha yüksek mevkilerden alınan kararlara mukabele ederler,
o kararların dar uygulamaları dışında bir şey üretmezlerdi. Bu
durum bugün de devam ediyor. Ancak bir olgu daha var: Bir
bürokrasi belirli alternatiflerin ve onlara bağlı kararların yara-
tıcısı olabilir. Bürokrasiye ne yapacağını söyleyen bir padişah
fermanı yok artık. İster Birleşik Devletler başkanına isterse
bir üniversitenin rektörüne olsun, bu kimselerin kabul ede-
bileceği bir planı (genellikle laf kalabalığıyla süsleyerek) su-
nanlar bürokrasinin sözcüleridirler. Şimdi burada tarihçinin
problemi, bürokrasinin ve onun dilinin çoğunlukla anonim
ve gayr-ı şahsî olmasıdır. Bir kararın ilk kez bahsedildiği yer
Özel Güvenlik Görev Gücü’nün veya bir fakültenin Müfredat
İdare Komisyonu’nun tutanakları olabilir. Ancak böyle bir
kararı kim, ne zaman ve neden verdi? Bazen, kişisel beğeni-
lerden ve hoşlanmamalardan neşet eden gizli ve özel bilgiler
aracılığıyla bir tür ipucu yakalayabiliriz; lâkin bu tarz tutanak
ve zabıtlarda özel bilgilere nadiren yer verilir. Burada, demok-
ratik yöntemler ve tuzakların arkasına gizlenmiş bürokratik
sürecin anonimliği ve ikiye bölünmüşlüğü ayrılmaz bir ikili olurlar.

Tocqueville’in öngördüğü “çoğunluğun istibdadı” mefhumu,
popüler diktatörlüklere yol açtı ancak aristokratik kurallara
geri dönüşe yol açmadı. Evet tarih; öngörülemezdi, öngörüle-

mezdir ve dünyanın mekanik bir şekilde bürokratikleşmesine rağmen öngörülemez kalmaya devam edecektir. Ne kurtarıcı bir lütuf! Daha sonraları ABD Merkez Bankası'nın dünyaca ünlü başkanı olacak olan Alan Greenspan Ocak 2000'de şunu resmen beyan ediyordu: "Bilgiye ulaşılabilirlik devriminden önce yirminci yüzyılın birçok ticarî kararına yaygın bir bilinmezlik ket vurdu... Aslında bu gelişmeler Bilgi Teknolojisi'nin esasını da vurguluyor; bilginin ve bilgiyi incelemenin genişlemesine, belirsizliğin azaltılmasına." Çok kısa bir zaman içinde tam tersi olacaktı.

Carlyle vaktiyle şöyle demişti: "Anlatı, *doğrusaldır*. Eylem, *yekpare*dir. (John Burrow'un âlimâne ve ansiklopedivâri eseri *Tarihlerin Tarihi*'den [History of Histories] alıntılanmıştır. Burrow daha sonraları şu eklemeyi yapacaktır: "Bu nedenle anlatı ileriye olduğu kadar sağa sola da gitmeye çalışmalıdır; kendi doğrusal doğasına karşı mücadele etmesi gerekse de.") Peki, bu ne demektir? "Hatırlanmaya değer" daha çok şeyi ve daha çok insanı kapsamak demektir. Bu; zor bir şeydir, zor olmaya da devam edecektir. Tocqueville *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildinin 20. Bölümünde, "Demokratik Zamanlarda Tarihçinin Bazı Özellikleri"ne dair görüşlerini on beşten daha az cümleyle özetlemiştir. Kitaptaki mutadı üzere bu, aristokratik çağda olmuş olanlarla demokratik çağda olan ve olacak olanların yan yana gelmesi anlamına geliyordu. Aristokratik çağdaki tarihçiler bazı fertlerin belirleyici önemlerini biraz fazla abartmış olabilirler, demokratik çağın tarihçileriye tarihin büyük bir kısmını genel âmillere hamledeceklerdir. Fakat öte yandan bu âmillerin etkisi "kesinlikle daha çeşitli, daha müphem, daha karmaşık, daha az güçlü ve sonuç olarak daha zor takip edilebilir"dir. Demokratik çağın tarihçileri determinizme meyledeceklerdir: "Özgür irade ilkesi kesinleştirilmemiştir... Demokratik çağda yazan tarihçilere çok cazip gelen bu zorunluluk doktrini yazarlardan okuyuculara geçerse eğer.... genel fikriyatı ele geçirip.... okuyucuların

zihinlerinde yer edinirse olayların gerçekleştiğini göstermek yetmeyecektir. Demokratik çağın tarihçileri hadiselerin başka türlü gerçekleşemeyeceğini de göstermek isteyeceklerdir.” Ama başka türlü gerçekleşebilirdi en nihayetinde. İşte bu nedenle gerçekten olan olaylar tam anlamıyla ne olmuş olabileceğine dair bir düşünceyi, makûl ve amaca matuf bir potansiyeli lazım kılar.

6.

“Mesleğin Problemleri” başlıklı bu bölümde daha bariz şeylere yöneleceğim. Şimdiye kadar, tarihin konularının ve tarih araştırmasının sınırlarının genişlemesi gerektiğine dair huzursuz edici kabulün tarihçiler arasında 1960’lar civarında belirmeye başladığını gördük. Bunun akıbetlerinden bir tanesi art arda gelen geçici heveslerin ortaya çıkması olarak adlandırabileceğim şeydir (bu adlandırmam mazur görülebilir bir ihtimal).

Yaklaşık elli yıl kadar önce tarihin yazımı ve öğretimi sosyolojiye, psikolojiye, siyasete ve ayrıca diğer “sosyal” bilimlerin’ içine sızmış olan dil yozlaşmasından büyük ölçüde etkilenmemiş gibi duruyordu. Daha sonra, 1958’de, önde gelen diplomasi tarihçisi ve Harvard’ın en önemli öğretim üyelerinden biri olan William L. Langer Amerikan Tarih Derneği [American Historical Association] başkanlık konuşmasında “Sıradaki Vazife”nin tarihçilerin bundan böyle araştırmalarında, derslerinde ve yazılarında psikanalizi ve yöntemlerini dikkate alıp incelemek; onu ve yöntemlerini araştırmalarına, derslerine ve yazılarına dâhil etmek olduğunu beyan etmiştir.

* Örneğin 1950’de *American Political Science Review*’deki makaleler belirli bir amaç için üretilen teknik dilin/jargonun kelime dağarcığına veya matematiksel sembollere aşına olmayan bir kimse tarafından okunabilirdi. 1965’ten önceki birçok makale de okunabilirdi. *The American Historical Review* de dâhil olmak üzere süreli tarih dergilerinde ilk “okunamayan makaleler” 1970’lerden sonra görülmeye başlandı.

Tarihçiler “doğa bilimcilerinin spekülâtif cüreti”nden yoksunlar, “kendi muhafazakârlıklarında gömülmeye” meyilliler. (Kendi muhafazakârlığında gömülmek? Amerikalı liberal ve ilerlemeci profesyonel tarihçilerin birçoğu böyle değiller miydi?) Langer, tarihçi meslektaşlarına “modern psikolojinin kavramlarından ve bulgularından istifade ederek tarihî kavrayışımızı acilen derinleştirmeleri gerektiğini” öğütlüyordu. (Langer, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler ve diğer Nazi liderleri hakkında “şüpheli” psikolojik değerlendirmeler yapan psikolog Walter Langer’in kardeşiydi.) 10 yıldan daha az bir süre sonra (1970 dolaylarında) Freudyen psikolojinin ve psikanalizin “kavram ve bulguları”nı bizzat psikologlar ve psikiyatrlar uygulanamaz ve yetersiz bulmaya başladılar. Bizim için daha önemli olan şudur: Psikanaliz, yüzyıllar önce ölüp gömülmüş erkeklerin ve kadınların hayatlarına nasıl uygulanabilirdi? Maalesef psiko-tarihin geçici heveslerine karşı bağışıklığı olmayan tarihçiler de vardı ama en nihayetinde bu geçici bir hevesti ve ortadan kaybolmaya başlamıştı. Bu sırada birçok tarihçi kendi şahsî konularındaki kişi ve karakterlerle ilgilenmeye, yani onların motivasyonlarının ve amaçlarının “kaynaklar”ındansa gelişimleriyle ilgilenmeye devam ettiler. (“Karakter” Freud’un kullanmaktan imtina ettiği bir terimdi.)

1970’lerde ortaya çıkan sıradaki moda niceliksel-tarih [quanto-history] idi. Ortaya çıkışı muhtemel ki öngörülüyordu; bunun farkına varılmasının neticelerinden bir tanesi bilimsel yöntemleri uygulayıp geçmişte yaşamış çok daha fazla insanı işin içine katarak tarih araştırmalarının konularının genişletilmesinin ve derinleştirilmesinin farkına varılmasıdır. Niceliksel-tarih ve onun temel enstrümanı: “istatistik”tir. Bir zamanlar niceliksel-tarih (yahut ekonometrik tarih [Cliometrics]) sosyal bilimmiş gibi görülüyordu. Birleşik Devletlerde matematiğin ve hatta diferansiyel ile integralin bile profesyonel tarihçilerin eğitiminde artık mecburî ders olduğu yüksek eğitim programları vardı. Ancak niceliksel-tarihin kusurları

çok fazlaydı ve bunlar temel kusurlardı. On sekizinci yüzyılın sonlarına gelmeden önce dünyanın hiçbir yerinde çok fazla istatistiksel bilgi yoktu (ve yoktur). Elbette “olgular” ve “veriler” farklı kaynaklardan (kilise kayıtları bunlardan bir tanesidir mesela) bir araya getirilebilirler (ve bazı durumlarda bu makûl ve meşru olandır). Ancak çizelgeler ve rakamlar tarihçinin zihninde en iyi ihtimalle zaten var olan potansiyel örneklerdi ve hâlâ da öyleler: Tarihçinin fikirleri için payanda olurlar çoğunlukla (bu gibi durumlarda “yeniden araştırma” yerine araştırma yapılır) ama nadiren çare olurlar. Bunun yanında istatistik de bazen yanıltıcı olabilir (ve illâ ki bu derleyicisinin kusurları yüzünden olmak zorunda değildir). Tarih; insanların diğer insanlar üzerindeki niceliksel olmaktansa niteliksel olan çıkarları tarafından yönetilir. Kısacası anlı şanlı ortaya çıkışından kısa bir zaman sonra niceliksel-tarihin semeresi şükür ki, birkaç okuyucu ve birkaç müptela tarihçiyle sınırlı kaldı.

Ancak tarih araştırmalarının, öğretiminin ve yazımının konularını genişletme ihtiyacını kabul etme eğilimi devam etti. Üçüncü Dünya’nın zuhuru ve “küreselleşme” buna katkı sağladı. Bunun en son sonuçlarından bir tanesi 1980 civarında ortaya çıkan “çokkültürlülük”tü. Elbette bunun sebepleri vardı. Hem tarih bilinci hem de tarihin profesyonelleşmesi Avrupalı ve daha sonra Amerikalı bir olguydu. Bu kavramlar Hindistan, Japonya, Çin vs. gibi en eski ve en mühim Batılı olmayan kültürlerin literatüründe bile büyük ölçüde yoktu; çünkü tarih bilinci ve profesyonel tarih gelenekselcilikten başka bir şeydi. 1900 gibi geç bir tarihte bile bir Japon yahut bir Çinli, devletlerinin ve ülkelerinin son yüzyıllardaki tarihi hakkındaki belirli konuları öğrenmek istediğinde bir Avrupalı yahut Amerikalı tarihçi tarafından yazılmış bu tür anlatıları ve hikâyeleri okumak zorundaydı. Ancak yirminci yüzyıl boyunca tarih bilinci daha önce ondan etkilenmemiş halklar ve insanlar arasında düzensiz bir şekilde de olsa yayılmaya baş-

ladı. Bu, ‘her şerde bir hayır vardır’ türünden bir gelişmeydi ve hâlâ da öyledir. Yine de seçkin uzmanlar bir kenara, birçok Amerikalı ve Avrupalı tarihçinin “çokkültürlülük” konusundaki eksiklikleri karşılaştırmalı yaklaşım ve “yöntem”lerinden kaynaklanmaktaydı. Birçoğu en son seçtikleri konular hakkında bir şeyler biliyor ve anlıyorlardı ama bu nadiren yeterli oluyordu. Bunun için ne açık fikirlilik ne de samimi bir iyi niyet kâfiydi. Bir kişi en iyi bildiği toplumlar ve şeyler hakkında yazmalıdır, tarih de dâhil olmak üzere edebiyatın en büyük matlubu budur. (Çokkültürlülüğün savunucuları arasında üzerine çalıştıklarını zannettikleri halkların dillerini bile bilmeyenler vardır.)

Bu geçici heveslerin en saçması yaklaşık 2000’lerde ortaya çıkan ve bazı zayıflama emareleri göstermekle beraber hâlâ yürürlükte olan “karşıolgusal” tarihtir [counterfactual history]. Terimin kendisi bile yanlış; çünkü tarih “olgular”dan çok daha fazlasını içerir, çünkü onun alternatifleri mekanik veya geometrik şeyler değildir. Matematikte X ve Y değişmez, sabit ve kategorik alternatiflerdir ve ayrıca soyutlardır. İnsan hayatında ve tarihte ise böyle değildir. “Olsaydı ne olurdu?” sorusu “karşıolgusal” değildir. “Napolyon, Waterloo Savaşı’nı kaybetmeseydi ne olurdu?” güzel bir spekülasyondur, bir sorudur; hatta belki kısa bir tarih makalesi de olabilir. Hâlbuki “karşıolgusal” kelimesi “Waterloo Savaşı diye bir şey yok” iddiasında olmalıdır. Tarihî spekülasyona bir nebze müsaade edilir, edilmelidir de; çünkü insanların gerçekleştirdiği bütün olaylar eylemsellik ile beraber bir potansiyeli de içerir. Ancak en önemli şart şudur: O potansiyel *makûl* olmalıdır. “Makûl” demek mümkün olan demektir; imkânsız demek değildir ve belirli bir zamanda belirli insanlara dair bilgimize bağlı olduğundan yalnızca bilkuvve değil aynı zamanda bilfiil bir şeyi de çağırıştırır. Almanlar, 1940 Mayıs’ının sonlarında Dunkirk’e akın eden İngiliz ordusunu esir alsaydı ne olurdu? Hitler’in birlikleri bir ay sonra yahut daha son-

ra İngiltere'yi işgal etselerdi ne olurdu? Bu tarz “olsaydı... ne olurdu?”lar düşünmeye, en azından akılda tutmaya değer şeylerdir; çünkü bunlar ortada olan ihtimallerdir. Bu ihtimallerin tam da bilkuvve oluşu Churchill'in bilfiil savaşıma kararını çok önemli bir hâle getirdi. Diğer bir deyişle olmuş olan, olabilirididen ayrılamaz demektir ve bu bilkuvve oluş, ister tarih için ister roman için olsun hakkında düşünmeye veya söz söylemeye yahut yazmaya yetecek kadar makûl olmalıdır. Lee, Gettsburg'ta kazandı; çünkü Arjantin Ordusu 1863'te Güneylilerin yanında savaşmak için gelmişti; Hitler Fransa Savaşı'nı kaybetti; çünkü Çinliler 1940'ta ona arkadan saldırmışlardı veya *Aşk ve Gurur*'un sonunda Elizabeth Bennet Mısırlı bir astrologla kaçmıştı... İşte bunlar “karşıolgusal” olabilirler ama üzerinden düşünmeye değmezler çünkü faydasız oldukları kadar makûl de değiller.

Ama şimdi hayırlı bir sonuca varıyoruz. Ya profesyonel tarihçilerin büyük bir çoğunluğu bu geçici heveslere mağlup olsalardı? İyi ki olmadılar. Bu sebeple gayet iyi seviyede bir tarih araştırması, çalışması ve yazımı bugünlerde, 2011 yılında hâlâ devam ediyor. Bu daha ne kadar sürer? İşte bu bilemeyeceğim bir şey!

7.

Sosyal tarihi araştırma, öğretme ve yazma ameliyesi hâlâ baskın olmaya devam ediyor. O; tarihin bir dalıdır, bir sosyal bilim değildir. Sosyal bilim ve sosyal tarih; bu ikisini birbirinden ayırmalıyız. Sosyal tarih, “bilimsel” olmak zorunda değildir. Onun amacı tavsiftir, tarif değil (ya da en azından böyle olmalı). Sosyal bilim kavramı hem ilerlemeci hem de faydacıdır: Tarihin ona tâbi olmasını teklif eder; amacı bir milletin ya da daha doğrusu dünyanın büyük bir bölümünün ıslahı için kullanılacak bilgidir. ABD'deki hâkimiyetinden bir asır sonra sosyal bilimin cazibesi sönmeye başladı ama bu aynı zamanda sosyal tarihle iştigalin birden sıçrama yaptığı bir zamandı.

Sosyal tarihin amacı geçmişin cüzlerine dair kavrayışımızı iletme-ktir. Münâdilerinin, onun uygulama ve yöntemle- rinden çoğu zaman maalesef ödün vermesi dışında saygın bir amaç. Geçen kırk yıl boyunca “sosyal” tarih veya “cinsiyet” tarihi olarak boy gösterenleri listelemenin, hatta onların bir- kaç uç örneğini vermenin yeri burası değil. Birçok örnekte bu çalışmaların bizzat başlıkları bile bizde “saçmalık” intibai- nı uyandırmalı.* O çalışmaların bazıları, geçmişin belirli bir döneminde şu veya bu insanlar hakkındaki mevcut bilgimize katkı yapmış olsa da çoğunda genel bir eksiklik var. Bu ek- siklik hepsinin olmasa bile çoğu sosyal tarihin mahiyetinin iktisadî yani materyalist tarih olmasıdır. Evet; tarihçiler coğ- rafia, ekonomi, finans, maddî hayat üzerine düşünmeli ve araştırmalıdır. Hatta geçmişte belirli bir zamanda, belirli bir yerde, belirli bir toplumu önce analiz edip sonra nitelemeye kalkıştıklarında biyolojik şartları bile düşünüp araştırmalıdır. Ancak çalışmalarının kaçınılmaz sınırlarını yani genellemele- rinin ve çıkarımlarının yaslandığı bu çeşit kaynakların zorun- lu olarak epey bir bölüm pörçük ve bundan dolayı sınırlı ol- duğunu da düşünmeliler, hatta bunu daha çok düşünmeliler.

Maddî “etkenler” bir toplumun tarihinde *her zaman* en belir- leyici şeyler midir? Marksist ve ayrıca kapitalist-determinist tarih mefhumunun aksine insanların şu anda düşündükleri (ve inandıkları) şeyler ile geçmişte düşündükleri (ve inandık- ları) şeyler hayatlarının ve tarihlerinin üstyapısı değildir ama etkenlerin en önemlilerinden bir tanesi veya en önemlisidir aslında. Bu yüzden yaşadıkları ekonomik koşullar asıl neti- celerdir, onlar “üstyapı”lardır. Bu göreceli önem hiyerarşisi

* Dördüncü bölümde 77-78. sayfalara bakınız. Ayrıca “Ekonometri [Cliometrics]” alımsız ve moda bir kelimeydi (tıpkı niceliksel-tarih gibi [quan- to-history]), yaklaşık kırk yıl önce (şimdiler de ise kaybolmak üzere). Bruce Catton, Fogel ve Engerman’ın *Çarmıhta Zaman: Amerikan Zenci Köleliği- nin Ekonomileri* [Time on the Cross: The Economies of American Negro Slavery] kitaplarındaki makalelerine yazdığı değerlendirme yazısında şöyle diyor: “Ekonometri, tarih alanında büyük bir atılım değildir ama reklamcılık alanında büyük bir atılımdır.”

durağan değildir. Zihnin, madde üzerindeki (ve maddenin zihin üzerindeki) etkileri çağlar boyunca değişmiştir. Garip bir şekilde (o kadar da garip değil belki de) maddenin artan ruhanileşmesi (aslında soyutlaşması) dâhil olmak üzere zihnin madde üzerindeki etkisi maddeci determinizmin genel kabulüne rağmen kitlesel demokratik çağda gayet aşikârdır (yahut öyle olması gerekir.)*

Göreceli öneme sahip yapılar, olayların yapısı ve ikincisinin içine zihnî unsurların sokulup karışması... Bir parça maddenin ne zaman ve ne kadar baskı ile kırılacağını ölçüp tespit edebiliriz (ya da bir sıvının kaç derecede kaynayacağını.) Ancak insanoğlu söz konusu olduğunda “tahammül edilemez” olan şey, tahammül edemeyeceklerini veya tahammül etmemeleri gerektiğini düşündükleri şeydir. Bunun tasdiki ve takdiri ile bu tasdik ve takdirin gelişimi kolay bir mesele değildir. Olan şey, insanların olduğunu düşündüğü şeyden ayıramaz. Ayıramaz ama özdeş de değildir. En nihayetinde insanlar, olduğunu düşündükleri şeyin gerçekten olmuş olan şey olmadığını muhtemelen takdir ederler (ya da etmezler). (Bu tarz kabullerin teşvik edilmesi profesyonel tarihçilerin en övgüye değer vazifelerinden bir tanesidir.)

İnsanlar fikirlerini hızlıca değiştirmezler. Kabul edilmiş görüşlerin ve duyguların hareket hızı kısıtlı ve yavaş olabilir, çok uzun bir süre devam edebilir. Ancak bu “uzun süre” Fernand Braudel’in on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz dünyasını ele alan iki ciltlik büyük tarihinde ileri sürdüğü “longue durée” değildir. Braudel, *II. Philip Zamanında Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* [The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II] isimli ustalık eseriyle övgüyü

* Bu, spekülâtif bir teorileştirme değildir sadece. Tarihi güç ve etkenlerin göreceli hiyerarşisini birçok kitabımın iskeletine uyarladım. Bununla belirli bir zamanda belirli bir toplumun maddi ve ekonomik şartlarını tarif etmeye veya özetlemeye çalıştım ve ardından müteakip bölümlerde, artan göreceli önem sırasına göre onların sosyal ve sonra siyasî ve sonra uluslararası durumlarına ve sonra düşünce ve inanç eğilimlerine geçtim.

hak ediyor. Kitabın hepsi değilse de büyük bir bölümü coğrafi, iktisadî, malî ve maddî tarihle ilgilidir. Bu, yeni bir girişimdir ve *topyekûn tarih* olarak tanımlanmaktadır. Ancak Braudel'in muazzam miktarda veri ve kanıt biriktirip bunları yönetmesinde Akdeniz kıyılarıyla bu kıyıların gerisinde yaşayan insanların neyi nasıl düşündüğüne, neye nasıl inandığına dair bir şeyler olsa da çok fazla bir şey yoktur.* II. Philip ve onun zihninin sınırlarının portresini çizmesi Braudel'in insanî ve tarihî kavrayış kapasitesini yansıtır. Ama sonra II. Philip'in çok da önemli olmadığını kitabı boyunca iddia eder. Burada ana noktaya geliyoruz: Braudel'in "yapılar", "konjonktürler" ve "uzun vaade" kavramlarıyla kastettiği ile benim kastettiğim aynı şey değil. Tıpkı II. Philip'in 1598'de ölümünün Braudel'e göre Akdeniz tarihi açısından büyük bir hadise olmaması gibi biyolojik tarihi, yapıların tarihinden ve dahası coğrafi bölgelerin tarihinden ayıran mesafeyi bir kere daha düşünmek için iyi bir sebebimiz var. Evet, gerçekten de öyle. Ama Braudel şöyle de diyor: "Ben mizaç itibarıyla "yapısalcıyım"; olayların cazibesine ve hatta olayların aynı alanda yeniden gruplandırılması demek olan kısa vadeli konjonktürün cazibesine pek kapılmam." Hayır, "konjonktür" bundan daha fazlası (yahut daha azı) olabilir.

"Tarihin güçlü dalgalarına karşı (ki bu dalgalar her zaman aşıkâr değildir) girilecek tüm çabalar başarısızlığa mahkûmdur. Birey üzerine düşündüğümde onu, dizginlerini pek de

* Bu itibarla Johan Huizinga'nın *Orta Çağ'ın Zevali* [The Waning of the Middle Ages] isimli kitabı, daha çığır açıcı bir eser olarak kabul edilebilir çünkü Huizinga'nın ana tema ve konusu insanların nasıl düşündüğü ve anladığıydı, belirli bir mekânda ve zamanda zihinlerinin bir kısmını nasıl kullandıklarıydı. Ya da İngiltere'de dinlerin, cemaatlerin, kiliselerin ve toplumların devrim ve karşı devrimiyle ilgilenen Eamon Duffy'nin *Morebath'in Sesi* (2001) [The Voice of Morebath] isimli eserini düşünelim (Braudel'in *Akdeniz*'yle aynı yüzyıl ele alınmıştı). XIII. Henry ve memurlarının yaptığı kadar büyük iktisadî ve malî değişiklikler bağlılıkların, dinlerin, kiliselerin ve duyguların yaptıklarından daha mı etkiliydi? On altıncı yüzyıl İngiltere'sindeki büyük değişiklikler yalnızla "konjonktürel şeyler" miydi?

eline alamadığı bir kaderin içinde mahpus görmeye meyilli oluyorum her zaman. Anlayabildiğim kadarıyla doğru ya da yanlış olsunlar tarihi analizlerde günün sonunda uzun vaade kazanırlar.” Evet, süreklilik değişim kadar önemlidir; hatta çoğu zaman belki de daha önemlidir. Bu değişim “konjonktür”den başka bir şeydir. En nihayetinde “yapılar” tıpkı manzara resimleri gibi (en azından kısmen, tabii ki) insan yapımıdır. Peki nasıl? Peki niçin? Peki neden? Bu sebeple sosyal tarihin geçmişe dönük sosyolojiden sadece farklı değil ayrıca daha fazla bir şey olması gerekir ama ne yazık ki çoğunlukla böyle olmamaktadır.

8.

Yirmi birinci yüzyıla on bir yıl kala yazılan ve basılan *Tarihin Geleceği* başlıklı bir kitap, kaygı dolu şu soru ile yüklü olmalıdır: Tarih kitaplarına ve onları okuma alışkanlığına ne olacak? Lâkin bu bölümde (“Mesleğin Problemleri” bölümünde) kısaca da olsa başka ama ilgili bir soruya dönmem gerekiyor: Öğretim pratiğine ne oluyor ve ne olacak? Tarihinkine, elbette. Sözlü ve yazılı kavramlarında olduğu gibi öğretim ve yazım da aynı şeyler demek değildir ama girift bir şekilde iç içe geçmişlerdir. Bilhassa profesyonel tarihçiliğin geleneksel şartlarından dolayı zira bir doktora yahut diğer bir yüksek eğitim derecesi ön şarttır ve sahiplerine bir kolejin yahut üniversitenin tarih bölümüne ders vermek amacıyla girme imkânı sağlamaktadır. Pek ders vermemeyi hatta nadiren vermeyi tercih eden saygın profesörlere ve diğer taraftan profesyonel kariyerlerinin başında olup yok olmamak için yayınlamak [to publish and not perish] zorunda olanlara yani hocalıklarının niteliklerinden ziyade yayınlanmış yazıları nedeniyle başkalarının nezdinde itibar devşirenlere dair bol miktarda örnek vardı ve hâlen de var. Burada bu konu hakkında bir iki söz daha söyleyelim, bilhassa Birleşik Devletlerde sınıfta öğretimin etkisi Avrupa üniversitelerinin birçoğundan genel olarak daha doğru-

dandır. Birleşik Devletlerde sınıfta öğretim (yani bir hocanın dersleri ve onları dinleyenlerin hazır bulunması) son yüzyıldan beri (belki de daha fazla bir süreden beri) pek değişmedi.

Kolejlerden ve üniversitelerden bahsediyorum. (Ortaokul ve liselerde tarih derslerinin azalması ve evrimi başka bir hikâye- yedir.) Belki de tarihçilikte profesyonel bir kariyerin peşinden koşacak birkaç öğrencinin eğilimleri de dâhil olmak üzere tarih hakkında daha çok şey öğrenme isteğinin hemen hemen her zaman bir sınıfta bir hocanın derslerini dinlemenin ve o hocanın öğrencilerini belirli kitapları okumaya sevk etmesinin bir neticesi olduğu benim tezimin özünü teşkil eder. (Çoğu Avrupa üniversitesinde hocaların dersleri [ve hatta genellikle öğrencilerin hazır bulunması] öğrencilerin derslerin ardından gelen sınavlardaki performanslarından daha az önemlidir.) Burada, seminer dersleri de dâhil olmak üzere lisansüstündeki uygulamalardan bahsetmiyorum; bir üniversite hocasının öğretim tarzının (ve genellikle şahsî karakterin) mecburen orada olan dinleyicilerinin yahut daha kesin bir ifadeyle onu dinleyen herkesin üzerinde söze dökülemez ve ölçülemez bir etkiye sahip olmuş olduğunu ve hâlâ da olabileceğini söylüyorum.

Bu tarz bir sınıfta öğretim uygulaması hayatta kalabilecek mi? Bunu tehlikeye atan, dahası altını oyan son gelişmelere rağmen hayatta kalmasını ümit edelim. Bu gelişmelerden bir tanesi, belki de en sinsi olanı dikkat aralığının genel olarak düşmesidir, bu küresel bir olgudur ve bilhassa gençler için çok zararlıdır. Bunun çok bariz ve çeşitli sonuçları vardır. Öğrenciler arasında kitap okuma alışkanlığı gittikçe azalıyor, kitaplarla daha az içli dışlılar artık. Üstelik kitaplara erişim artık sadece kütüphanelerle sınırlı değil, birçok yerde ve biçimde kolayca ulaşılabilir oldular. Buna rağmen kolejlerde ve üniversitelerde okuma ihtiyacı gittikçe azalıyor. (Hatırı sayılır bir miktarda okuma yapmayı gerektiren İngiliz Eğitim sistemi [yahut sistemsizliği] bu açıdan solmaya başladı bile.) Sözlü

“kültür”den ziyade görsel bir kültürün nüfuzu (aslında hayal gücünün ta kendisi) artık geleneksel sınıfları işgal etmiştir; birçok hoca derslerinde film izletmeyi yahut öğrencilerini filmlere yönlendirmeyi tercih etmektedir. Bu arada hocaların derslerinin konuları dahi epey bir değişti. Geçmişte siyasî ve askerî tarihin öğrencilere ilham verdiği gibi sosyal tarih veya “cinsiyet” tarihi herhangi bir öğrencinin entelektüel açlığını giderecek midir? Yahut derslerin televizyon veya diğer kayıt ve iletim cihazları vasıtasıyla uzaktan ve kişisel mesafeden yoksun bir şekilde yayınlaması sınıfta öğretimin yerini git-tikçe daha çok mu alacak? Öğretmenlerin öğrencilerle olan kaçınılmaz, bazen neredeyse gizemli ama her hâlükârda ölçü-lemeyen (ve kesinlikle karşılıklı) sınıf içindeki ilişkileri azala-bilir ve hatta ortadan kalkabilir.

Ancak bu durum da birçok sebepten dolayı tahmin edilemezdir. Gönüllü yahut gönülsüz, dinleyen yahut dinlemeyen öğrencilerin sınıflardaki tutsaklığı bir süre daha devam edebilir yine de. “Tarihin geleceği” (aslında herhangi bir şeyin “geleceği”) mağrur bir tabirdir. Gelecek hakkında bildiğimiz her şey (ya da bildiğimizi düşündüğümüz) şu anda olduğunu gördüğümüz bazı şeylerin projeksiyonundan (ve çoğunlukla bir abartılmasından) pek de başka bir şey değildir. Bu tarz projeksiyonlar, ilerlemesi ne geometrik ne de doğrusal olan tarihin tahmin edilemezliği nedeniyle genellikle yanlıştır. Belki de makûl bir tarihçiden (veya aslında günümüzün herhangi bir zeki ve tarihçi kafası olan gözlemcisinden) beklenebilecek en iyi şey, ne olacağını değil de neyin muhtemelen olmayacağını önceden söylemesidir.

Bu beni elektronik teknolojinin tarih öğretimindense tarih araştırmaları ve yazımı üzerindeki mevcut ve potansiyel etkisi konusunda ister istemez çok yetersiz de olsa düşünmeye sevk ediyor. Evvelâ elektronik aletlere dair pratik ve bilgi eksikliğimden dolayı bu konuda başkalarına kıyasla daha sınırlı olduğumu belirtmeliyim. Ama genel olarak hoş karşılanan bir

değişiklik var ki 1960'lardan sonra tarih araştırmaları tekniklerini etkilemeye başladı. Mikrofilmler ve fotokopi makineleri belgelerin evde okunmasını hızlandırdı ve kolaylaştırdı. Ben de birkaç kitabımda bu araştırma imkânlarından faydalandım. (Bu tarz faydalı bir tecrübemin ilk kez ne zaman olduğunu bile söyleyebilirim: 1970 yılında!) Daha sonra ise bu konuda fazla yol almadım. Ama şimdiye kadar olan şey önemli bir şeydir. Bilgisayar ve internet (ve e-mail) akademisyenler arasındaki temâsı ve iletişimi kolaylaştırdı. Verilere ve belgelere elektronik erişim araştırmayı çok daha kolaylaştırdı (her araştırma için olmasa da). Ama tıpkı mevcut ve muhtemel her teknolojik yenilikte olduğu gibi bu yeni araçlar yeni problemler doğuruyorlar. Bir öğrenci tarafından hazırlanan bir dönem ödevindeki veya dahası diplomalı bir bilim adamı tarafından hazırlanan bütün bir makaledeki ya da kitaptaki "araştırma"nın özgün olup olmadığını tespit etmek kolay değildir. Yok sayılamaz bir diğer problem ise Google'da veya Wikipedia'da ulaşılabilir olan "bilgi"lerin yanlış olabileceğidir (ve genellikle yanlışlardır). Bu, okuyucularının bir bilgisayarda gösterilen her şeyin mutlaka kesin ve/veya eksiksiz olduğuna inanma eğilimleriyle mürekkep bir problemdir. (Google ve benzerleri için popüler ve kabul edilmiş tabirin "arama motoru" olduğunu göz önünde bulunduralım. Hâlbuki tarihsel araştırmanın özü yeniden-araştırmaktır; muhtemelen bu ilk defa Peloponnes Savaşları'nı efsaneleri, batıl inançları ve hataları ayıklayıp düzeltmek için yazdığını söyleyen Thucydides tarafından örneklendirilmiştir.)

Ancak bu teknik yeniliklerin tarihin yazımını, ciddi tarihçilerin çalışmalarını daha iyileştirdiğine dair herhangi bir kanıt yok. Kanıt olmasa da (hatta bazı deliller tam tersini işaret etse de) o teknik yenilikler tarihçileri birbirlerine yakınlaştırdı, başka bir deyişle tarihçiler birbirlerini daha iyi tanırla oldular. Şunu söyleyebiliriz: Teknoloji şu veya bu tarih için görselleştirilmiş sunumları gittikçe daha mümkün kıldı. Ama burada da

problemler var. Hadiselerin, vakaların veya şahısların görsel sunumları sarıh, üç boyutlu, kesin ve doğru bir şeymiş izlenimi verebilir ama aslında onların temsili çok karmaşık bir şeydir; bu da görüntülerin ve insanların “doğru” görünmesine ama çoğu zaman çok da doğru görünmemesine yol açar. Tarihî hadiselerin görsel sunumu veya tasviri çekici olabilir ama etkilerinden dolayı, nasıl görünüp görüleceğinden dolayı seçilmiş ve bir araya getirilmişlerdir. Bu, dürüst bir tarih öğretmeni yahut yazarının amacından tamamen farklı bir şeydir. Bir sinema filminin gerçekliği ya da doğruluğu sorgulanabilir olsa bile bir görüntünün veya bir detayın gerçekten analiz edilmesi o kadar zor olabilir ki pek de uğraşmaya değmez. Hâlbuki basılı bir kitaptaki veya makaledeki yahut dahası şimdiye kadar yazılmış herhangi bir şeydeki bir tahrifata işaret etmek böyle değildir.

9.

Teknoloji yüzünden, tahrifat problemi bugün eskide olduğundan çok daha büyüktür. Tarih belgelerindeki kalpazanlık (hemen her zaman siyasî sebeplerdendir) her daim var olmuştur. Ama şimdi yeni gelişmeler tarihçilerin karşısına dikiliyor. Bunlardan biri; sahte veya tahrif edilmiş belgelerin malzemelerinin, kâğıt birleşenlerinin, mürekkeplerinin, daktilo fontlarının vs. mükemmelliğidir. Daha sinsi olan başka bir uygulama mikrofilm numaralarını veya diğer arşiv “kaynak”larını listeleyen veya alıntılamanın bilimsel bir programın kullanılmasıdır. Öyle ki kolayca tespit edilemeyen bu numaralar ve kaynakların (tespit edilebilir olsalar bile) en nihayetinde teyit ettiklerini zannettikleri “olgu”yu ve ifadeyi kanıtlamadıklarını ortaya çıkarmak için profesyonel bir tarihçinin dikkatli bir okumasına ihtiyaç vardır. Bu tarz belge tahrifatının ya da kalpazanlığının örneklerine bilhassa İkinci Dünya Savaşı ile ilgili konularda rastladım. Bunları detaylandırmanın yahut listeleminin yeri burası değil ancak bunların çoğunlukla çok bilgili

insanlar tarafından çok zekice yapıldığı belirtilmeli. (Çoğu durumda Hitler'e itibar kazandırılması gizli amaçtır. "Gizli" çünkü yine çoğu durumda bunları yapanların amaçları sahte veya tahrif edilmiş "belgeler" ya da "kaynaklar" üreterek Hitler'in rakiplerinin itibarını lekelemektir.) Genel okuyucunun böyle dikkatlice yapılmış tahrifatları tespit etmesini bekleyemeyiz. Bu, profesyonel tarihçinin vazifesidir: Asla bitmeyecek ve asla tamamlanmayacak bir vazife.

TARİHE DUYULAN İŞTAH

1. Yeni Bir Fenomen ve Onun Muhtelif Kanıtları •
2. Aynı Zamanda Seyreltilmiş Tarih Eğitimi •
3. Tarihe Duyulan İştahın Muhtemel Kaynakları •
4. Biyografilere Duyulan İlgi • 5. Tarih Cehaleti- Tarihin Artan Önemine Dair Örtülü Bir Algı ile Birlikte

1.

Dünyanın birçok farklı ülkesinde yeni bir fenomenin ortaya çıkışını yaklaşık 1960'lı yıllara tarihlendirebiliriz. Bu fenomen, tarihe dair geniş ve gittikçe büyüyen bir ilginin doğmasıydı ve o ilgi hâlâ devam etmektedir. Bu, geçmişteki bu tür diğer ilgi dalgalarından farklıydı. (Örneğin on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, o zamanlar çoğunlukla bazı Batı Avrupa ülkelerinin okuma-yazma bilen bir azınlığı arasında ortaya çıkan ilgiden farklıydı.) 1960'tan sonra, geçmişte bu tür olaylardan büyük ölçüde etkilenmeyen halklar arasında tarihe dair bir ilgi ortaya çıktı. Halkların kendi yakın geçmişlerindeki büyük

olayların veya detayların ötesinde bu ilgi birçok tarih türüne de yayıldı. Bu, bir “iştah”tan söz etmek için yeterli bir sebep olmalı. İster iştah ister ilgi olsun 1960’tan sonraki bu gelişme büyük oranda öngörülemedi. Çok iyi bir tarihçi olan Margaret MacMillan, *Tehlikeli Oyunlar: Tarihin Kullanımı ve Suistimali* (2009) [Dangerous Games: The Uses and Abuses of History] isimli son eserinin ilk kısmında bunu “Tarih Çılgınlığı” olarak adlandırmaktadır. “Çılgınlık” doğru kelime olmayabilir zira çılgınlık makûl olmayan bir şeydir; birçok insanın atalarının belki de bildiği tarihten *daha az* tarih bildiği ama *daha çok* insanın muhtemelen daha önce hiç olmadığı kadar tarihle ilgilendiği bir zamanda bu gelişmenin en azından bazı makûl kaynaklarını tespit etmek mümkün olabilir hâlbuki.

Bunun delilleri o kadar fazla ve o kadar çok yönlüdür ki iyi araştırılmış ve istatistiklerle dolu bir çalışmayı memnuniyetle karşılamalıyız. Burada, bilhassa Birleşik Devletler için, bu tarz delillerin tam bir listesini verebilmem mümkün değil. 1876’da, Bağımsızlık İlanı’ndan bir asır sonra, Philadelphia’daki Büyük Yüzüncü Yıl Dönümü Fuarı’nda “Kurucular” a ait bir kaç alçı maket vardı ama diğer taraftan o fuar neredeyse tamamen Amerikan sanayi makineciliğinin en son ürünlerine adanmıştı. 1976’da yani bir asır daha sonra, iki yüzüncü yıldönümü kutlamaları her durumda ve seviyede tarih ile doldurulmuştu. (Bunların en çarpıcısı eski yelkenli gemilerin geçit töreniydi.) Bu, hassasiyetlerin başkalaşmasının sadece bir örneğidir.

Sayılamayacak kadar çok örnek var. Popüler tarih dergileri İkinci Dünya Savaşı’ndan önce yok denilecek kadar azdı. Artık dünyanın birçok ülkesinde böyle dergiler var, bazılarında en az iki tane var. İçerikleri çoğu zaman kaliteli ve makûl bir derecede doğrudur; makalelerin birçoğu profesyonel tarihçiler tarafından yazılıyor. Okuyucularının ve abonelerinin sayısı başından beri pek değişmedi. Yaklaşık 1960’lardan beri, ticarî yayıncılıkta her türlü tarih ürünü romanlardan daha çok satıyor. Aynı durum ikinci el kitap satıcılarına da hâkim

oluyor (elli yıl öncesine nazaran daha az kitapçı olmasına rağmen). Daha çok tarih programı var, televizyonda daha çok tarih kanalı var, tarihî filmlerin, “belgesellerin” ve “yarı belgesel film”lerin üretiminde bir artış var. Yayın ve eğlence sektöründen bağımsız olarak, daha önemli olan şey yerel tarih topluluklarının muhtemelen elli yıl öncesinden iki katı büyümesidir belki de. Onların mensupları geçmişleriyle genellikle ırsî nedenlerle ilgilenen erkekler ve kadınlar değil artık. Bütün bir Birleşik Devletlerde eski evlerin, eserlerin ve belgelerin korunması sadece bu tarz toplulukların değil ayrıca taşradaki ve banliyölerdeki birçok belediyenin de temel ilgilerinden biri hâline geldi. Bugün birçoğunun yönetiminde tarih kurulları var, bu kırk ya da elli yıl önce bile nadir görülen bir katılımdır. Çalışmaları genellikle örnek niteliktedir ve işin doğası gereği bir sonu yoktur.

Tekrarlamama izin verin: Bu şu anda dünya çapında bir fenomendir. Bu fenomen, geçmişte bilhassa nispeten yakın tarih için bu tür bir ilginin nadir olduğu dünyanın bazı bölgelerinde dahi ortaya çıkmıştır. Bu, ilerlemeci ve anti-aristokratik popüler etosların uzun bir süredir tarih-dışı olduğu Birleşik Devletler için bilhassa dikkat çekicidir. Ancak şu anda çoğu Amerikalının tarihe duyduğu iştah eşi benzeri görülmemiş ve dikkate değer bir hâle geldi. Elbette bu iştah, birçok abur cubur ile gideriliyor olabilir ve giderilmeye devam da edebilir. Profesyonel tarihçiler de bunun farkında olabilirler. Ama bu iştahın anlamının genel olarak pek de farkında değiller.

2.

Profesyonel tarihçiler (üniversite ve kolej profesörleri) liselerde tarih öğretimine ne olduğuna dair büyük ölçüde kayıtsız olduklarını ispatladılar. Yaklaşık 1970’lerde başlamak üzere Amerikan liselerinde tarih öğretimi azaldı. Hemen hemen aynı zamanlarda kolej ve üniversitelerde de tarih

derslerinin gereklilikleri azaltıldı veya seyreltildi. Daha 1980'lere gelmeden Amerikan yükseköğretim kurumlarındaki tarih lisans programlarının sayısı, yirmi yıl öncekinin dörtte birine veya beşte birine düşmüştü. Profesyonel tarihçilerin bu gerilemede pek payları yoktu; bunu yapan çoğunlukla bürokratlar ve bürokrasydi.

Geniş bir tarihî perspektiften bakıldığında bu çok yeni bir şey değildi. İki yüzyıl önce Fransa, İngiltere veya Alman üniversitelerinin hatta Amerikan kolonilerindeki kolejlerin pek azı demokratik devrimlerle veya "Aydınlanma" denilen şeyle ilgileniyorlardı (İskoçya üniversiteleriye böyle değildi). İki yüzyıl sonra ise meşhur tarihçilerin ve onların kurumlarının prestiji, okullarda tarih öğretiminin seyreltilmesine karşı ortak kamusal çabayı durduracak ve hatta tersine çevirebilecek bir prestijdi. Ama bu gerçekleşmedi. Birçok akademik tarihçinin şahsî ve profesyonel ilgileri çok sınırlı kaldı. Ülkedeki diğer okullarda neler olduğuna pek dikkat kesilmediler. Dikkat kesilmeliydiler ama bunu yapmadılar.

Yine de okullardaki tarih öğretiminin bürokratik olarak desteklenip yönetilen bu düşüşü, birçok insanın tarihe olan ilgisinin artmasıyla aynı anda meydana geldi. Genç halk kitlelerinin tarihe olan ilgisinin artıp artmadığını ise söyleyemeyiz. Düşüşün tersine bu durumun bir süreliğine de olsa hâkim olduğuna dair bazı uç örneklerimiz mevcut. 1980'lerde birçok kolej öğrencisi seçmeli ders olarak tarih derslerini tercih etmişlerdi. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin küçük ama dikkate değer bir azınlığının tarihe dair ciddi bir ilgi beslediklerine (bu ilgi tarihe dair ciddi okumaları da içeriyordu) ve bunun hâlen de devam ettiğine dair kanıtlar mevcuttur. Bu, tarihe duyulan iştah fenomeninin genç insanların zihinlerini de etkilediği anlamına mı gelmektedir? Hem evet hem hayır: Şöyle ki tarih öğrencilerinin ve fazlasını söylemek gerekirse tarihte yüksek eğitime devam etmek isteyen öğrencilerin sayısı azalmaya devam etmektedir. Şimdi, mitlerden ve efsanelerden arınmış bir

şekilde tarihe duyulan ilginin çoğunlukla zihnin olgunlaşma döneminde zuhur ettiğini aklımızda tutalım. Genç insanlar şuna veya buna meraklı olabilirler belki ama onlar aynı zamanda kolaylıkla yönlendirilebilirler de. Ve ne yazık ki onların ebeveynlerinin bazıları da böyledir. Birleşik Devletlerde ebeveynler okulların, kolejlerin ve üniversitelerin amaçlarında 1960'dan sonra başlayan dönüşümü pek de sorgulamadan kabul ettiler. O zamandan beri okula kayıtlı öğrenci kitlesinin sayısı arttıkça artmaya devam etti ama onlara temel bir liberal ettiğim vermeyi içeren eski sarıh ülkü büyük oranda kayboldu. Kolej veya üniversite derecesine sahip olmanın hedefi belirli bir işi yapma sertifikası hâline geldi. 1970'den 1970'ten kısa bir süre sonra Amerikan kolejlerindeki öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kendi profesyonel uzmanlıkları veya "alan"ları olarak iktisat veya işletmeyi seçiyorlardı; bu bölümlerin ve içeriklerinin önemi tartışılır değerine rağmen. Ama bu başka bir hikâyedir.

3.

Tarih, tekerrür etmez. Tarihî bilginin saikleri, şartları ve gayeleri de tekerrür etmez. Yirminci yüzyıl bilhassa bir geçiş yüzyılıydı, görece kısa bir yüzyıldı (1914'ten 1989'a kadar) ama bir başka anlamda iki tarihî çağın arasındaydı. Dünyanın birçok yerinde 2000'lerle beraber erkeklerin ve kadınların bir asır önceki atalarından farklı düşünmeye başladıklarını gösteren birçok alâmet var. Bununla sadece onların düşündükleri konuları değil ayrıca zihinlerinin işleyiş biçimini de kastediyorum: Zihinlerini nasıl kullanıyorlar, neden ve ne zaman kullanıyorlar? Ve bunun tarihe duyulan iştahın artmasındaki ilgisi nedir?

Bu, cevaplamaı neredeyse imkânsız bir sorudur. Belki de avukatların, hâkimlerin, psikologların ve tarihçilerin maalesef sık karıştırır oldukları ama aslında iki farklı şey olan saikler

ve gayeler arasında bir ayrıma giderek spekülasyonlarımızın önüne geçmeliyiz. Saikler insanı geçmişten uzaklaştırır; gayeler geleceğe doğru çeker. Saikler bazen bilinçsiz; gayeler her zaman olmasa da çoğunlukla bilinçlidir. İnsanlara saikler atfetmek yirminci yüzyıl boyunca sık karşılaşılan, içler acısı ve gayrimeşru bir uygulama olmuştur. Merak ve ilgi, saik olmaktan ziyade gayedir; merak ve ilgi bir şeyler hakkında (ayrıca tarih hakkında da) daha çok şey bilme isteği anlamına gelir.

Yirmi birinci yüzyılın açılışında Margaret MacMillian “Tarih Çılgınlığı” hakkında “insanlar” diye yazıyor “daha iyi eğitimliler ve bilhassa olgunlaşmış ekonomilerde daha çok zamanları var, üstelik çalışmaktan daha erken emekli oluyorlar” Ben buna ikna olamadım. İnsanların daha iyi eğitilmiş olup olmadıkları yahut daha çok “boş vakitlerinin” olup olmadığı tartışmaya açıktır. Böyle olsa bile tarihe duydukları iştahları sadece boş zamanlarını doldurmak için ortaya çıkmış gibi durmuyor. Bazı insanların tarihi eğlenceli bulması muhtemeldir. Ama “eğlence” çok muğlak ve her yöne çekilebilir bir kavram: “Keyif”in okuma zevkinin bir parçası olduğu gibi (gerçekten de öyle olması gerekir) bir merak gayesi veya konusu arayıp bulmakta da bir eğlence unsuru yok mudur? Tarihe duyulan mevcut iştahı teşhis etmekte başka ve belki daha aşikâr bir unsur, kaygı ile mürekkep bir merak gibi bir şey olabilir. Etrafımızdaki dünya çok hızlı değişiyor ve biz orada bilinçli bir şekilde tarihi geçmişimizin nesnelerini muhafaza etmeye çalıştığımız kadar bizi çok uzak olmayan ve göz önüne getirilebilir geleceğe şahsen bağlayacak konular bulmaya da çalışıyoruz. Burada *nostalji*den çok daha fazlası geçerli. Orijinal Grekçe tabir olan “*nostos algos*” belirli bir zamanın değil ama belirli bir *yurdun* hasretini çekmek anlamına geliyordu. Şüphesiz ki nostalji normal bir insanî eğilim, bir iştiyaktır. Ancak, türlü türlü insanın türlü türlü tarihe dair mevcut ilgileri vakt-i zamanında bildikleri az ya da çok yakın ama şu anda kayıp gitmiş bir geçmişe duydukları hasretin bir neticesiymiş gibi görünüyor.

“İlgi”nin “merak”tan ayrılması çok zordur (dört ya da beş yüzyıl önce *un curieux* [meraklı] Fransa’da “entelektüel” dediğimiz kişiyi nitelemekteydi). Merak ve ilgi, insanların acıları da dâhil olmak üzere yakın geçmişlerinin detaylarında yer yer ortaya çıkar elbette ama bu pek de baskın değildir. Burada tuhaf bir gecikme süresi var. Birçok insan için başlarına gelenlerin bilgisi anında yahut kısa bir süre sonra değil de hatırı sayılır bir zaman sonra ortaya çıkıyor gibi. İkinci Dünya Savaşı’nın tarihine dair popüler ilgi henüz aydınlatılmamış bazı detayları da dâhil olmak üzere savaşın bitiminden sonraki on beş yıl boyunca pek de yaygın değildi. Holokost’a dair ilgi (bu durumda meraktan ziyade ilgi) bilhassa Birleşik Devletlerde 1960’ların ortasına kadar görülmedi. “Holokost” kelimesinin kendisinin bile zuhuru ve tedavüle girmesi ancak bu zamanlardaydı. Ayrıca Holokost müzelerinin kurulması ve Birleşik Devletlerde kamusal bir kabul görmesi çoğunlukla akrabaları Holokost kurbanı olmamış insanların eseri idi. Almanya’da Hitler’e dair kitaplar ve diğer çalışmalar 1970’lerde artmaya başladı; Alman şehirlerinin büyük çapta bombalamalarla yıkımına dair çalışmalar ve raporlar 2000’lere kadar ortaya çıkmadı. Tarihe duyulan mevcut iştahın kaynakları ve şartları şu veya bu yakın geçmiş hakkında meraktan çok daha derin olmalı; belki de daha çok bilgi edinme arzusundan bile daha derin. Bu kaynak ve şartlar, gerçekten olmuş şeylerle ve gerçekten yaşamış insanlarla karşılaşma iştahını istilzam eder.

Bu değişimin kanıtlarından bir tanesi “eski moda [old-fashioned]” ve “modern” kelimelerine biçilen değer in değişmesidir. Amerikan dilinde 1920’lerin sonlarında “eski moda” olumsuz bir sıfatken “modern” onaylayıcı bir sıfattı. “Eski moda bir çocuk” veya genç erkek; annesinin eteklerine sımsıkı sarılıyordu, muhallebi çocuğu gibi bir şeydi. “Modern” bir kız ise tam bir Amerikalı kızdı. (İngiltere’de “modern” sıfatı ile anılan bir kız veya kadın daha “müstehcen” bir şeyi akla getirirdi, Birleşik Devletlerde bu böyle değildir.) Yaklaşık kırk yıl sonra

işler tersine döndü. “Eski moda” Amerika’da daha saygın ve içi dolu bir şeyi ima eder oldu. “Modern” ise farklı farklı anlamları artık kafa karıştırıyor olduğundan muğlak ve soyut bir hâle gelmişti.* 1960’lara gelindiğinde eski moda bir bina veya ev, aile, restoran, akşam yemeği “modern” olana tercih edilir olmuştı. Bunun daha birçok örneği vardır.

Bu başkalaşım; muhtemelen daha az bilinçli bir gerilemeden, aslında Amerikan İlerleme idealiyle ilgili bir hayal kırıklığından ayrılamaz, bilhassa “İlerleme”nin geçmişten (ve tarihten ve gelenekten) sürekli ve yararlı bir uzaklaşma hareketi anlamından. Bu tarih-karşıtı zihniyet elbette dar görüşlüydü ama ayrıca popülist bir idealdi, özellikle 1920’lerde sadece İlerlemeci ve liberallerin değil ayrıca Cumhuriyetçilerin ve politik “muhafazakârların” benimsediği temel bir inançtı. O siyasî ve popüler Cumhuriyetçi on yılda bu Amerikan ilerleme inancı o kadar ezici ve neredeyse evrenseldi ki Birleşik Devletlere gelen birçok yabancı ziyaretçi bunu dehşetle gözlemlediler. 1920’lerin başında Henry Ford şöyle bir beyanatta bulunuyordu: “Tarih, bir palavradır.” 1920’lerin ortasında Başkan Coolidge, İlerleme (temsilden ziyade ilerlemenin) orada vücut bulduğundan Birleşik Devletleri benzersiz ilan ediyordu. 1928’de Başkan Hoover’ın Ticaret Bakanı (Julius Klein) Amerikan inancını “Gelenek, ilerlemenin düşmanıdır.” şeklinde dile getiriyordu. Altmış yıl sonra birçok Amerikalı bunu söylemeyecek hatta düşünmeyecekti bile. Ayrıca onların İlerleme’ye dair endişeleri (bu endişe her zaman bilinçli olmasa da) tarihe dair artan bir saygı ve ilgi ile beraber var olmaktadır.

Buna rağmen belki de teknolojiye olan hayranlıkları tarihe duydukları saygıyla beraber mevcut olan “muhafazakârlar”

* Modern Çağ, beş yüz yıl önce Orta Çağları müteakiben başlamamış mıydı? “Modern” sanat veya tasarım neydi/nedir? 1890’lardan sonra üretilen (ve 1960’dan sonra üretilenlere nadiren uygulanan) bir şey midir? (1970’lerden sonra ortaya çıkmaya başlayan bir kelime olan) “Post-modern” neydi/nedir? Şu da var ki 1960’larda çokça lanse edilen cinsel ve “kültürel” devrimler 1920’lerin modernitesinin tekrarlarından başka bir şey değildi.

arasında bilhassa gözlemlenebilir şizofreni gibi bir şey var. Başkan George W. Bush, başkanlığı sırasında (2001-2009) Birleşik Devletlerin Orta Doğu'daki düşmanlarını "İlerleme'nin düşmanları" olarak alenen suçladı (hem de bir kere de değil). Söylediği şeye inanıyor muydu? Evet, inanıyordu. Aynı zamanda Amerikan "liberalleri" arasında birçok meseleye tatbik edilen ilerici ideoloji hiç de ortadan kalkmamıştı. Bütün bunlar insanların zihinlerini bilinçsiz de olsa şekillendiren hâlihazırdaki büyük bölünmelerin bundan böyle "Sol" ve "Sağ", "muhafazakârlar" ve "liberaller" şeklinde olmayacağını gösteriyor; er ya da geç. Ama Wendell Berry'in yirminci yüzyılın kronolojisinin tam da en sonunda, 1999 yılında ifade ettiği şey kendisini yaratılmış olarak gören insanlarla kendisini makine olarak gören insanlar arasındaki büyük bölünmenin geleceğidir ki bu zaten toprak altında yeşermeyi beklemektedir.

4.

Yeni, kocaman, karmakarışık Amerikan kitapçılarının raflarına baktığınızda bol miktarda tarih kitabı bulacaksınız. Ve aynı zamanda, bağımsız küçük kitapçıların dokunaklı bir şekilde ortadan kalktığı bu zamanda, işlerini sürdüren ve çoğu askerî tarihlerde uzmanlaşan birçok ikinci el kitap satıcısı da var. Onların raflarında ve kutularında tarihler ve biyografiler çoğunlukla yan yanadırlar. Büyük zincir kitapçıdaysa yan yana değillerdir: "Tarih" ve "Biyografi" birbirinden ayrıdır ve kendi raflarına konulmuşlardır. Bu bazı durumlarda anlaşılabilir ve uygun olsa da bazı durumlarda da değildir. Bu, a.) biyografinin konusuna, b.) biyografi yazarının ciddiyetine bağlıdır.

Tarihe olan genel ilginin artışıındaki önemli bir unsur son otuz veya kırk yılda biyografilerin başına gelen şeydir. Yirminci yüzyılın başlarında biyografilerin edebî üretimi ve tüketimi düşüşe geçmişti. Genel anlamıyla biyografi, tarihin değil de edebiyatın bir dalı olarak kabul edilmiş ve kategorize

edilmişti. (İstisnalar kamuya mâl olmuş siyasi şahsiyetlerin ciddi ve hacimli biyografileriydi.) Engin bir edebiyat geleneğinin yerleşmiş olmasına rağmen İngiltere’de bile biyografi yazarı başka bir şey, tarihçi başka bir şeydi. 1932 yılında Harold Nicolson, biyografinin çöküşünün ve hatta kayboluşunun yakın olduğunu, çünkü fikirlerin bilimsel incelenmesinin az ya da çok geleneksel anlatıların yerini alacağını yazıyordu. 1936 yılında ise Chesterton, biyografi hakkında çok eleştirel şeyler yazmıştı: “İster en iyi ister en kötü örnekleri olsun, biyografide tarihin yerine ikame edilecek bir şey bulmak çok zordur veya bir oyunu izlemeye alternatif olarak oyunda oynayanları içeren programa bakıp tamamen tatmin olmak da.” Nicolson ve Chesterton çok farklı dünya görüşlerine sahip, çok farklı adamlardı ama ikisi de yanılmıştı. Tam tersi olmuştu. Son kırk yıl boyunca ciddi biyografilere olan ilgi o derece büyüdü ki 2000’li yıllarda biyografinin altın çağından söz edilebilirdi ve bu, bütün diğer beşerî ilimlerin iç karartıcı çöküşü sırasındaydı. Son otuz yahut kırk yıl boyunca profesyonel olsun olmasın birçok iyi tarihçi yeteneklerini biyografi yazımına yönlendirdiler. Daha da dikkate değer olanı akademi dışından çok iyi biyografi yazarlarının on dokuzuncu yüzyılın profesyonel tarih yazımının biyografi standartlarını ve atıf uygulamalarını araştırmaları, onlara dayanmaları ve onları kullanmaları durumudur. Bu, “akademik araç-gereçlerin” benimsenmesinden çok daha fazlası demekti ve biyografi yazarları ile tarihçilerin yöntemlerinin ve ciddiyetlerinin artık pek farklı olmadığı anlamına gelmekteydi.

Carlyle, tarihin sayısız biyografi içerdiğini söyler. Evet, ama sayılabilen ve ulaşılabilen biyografileri içerir evvelâ. İster tarihler isterse biyografiler tarafından beslenmiş olsun tarihe duyulan iştah gerçekten var olmuş, yani gerçek insanlara duyulan bir ilgidir. Bunun vaktiyle efsanelere duyulmuş coşkun ilgi ve eğlenceyle pek bir ortak noktası yoktur. (Bilim kurgu o efsanelerin şu anki [ve muhtemelen solmakta olan] bir deva-

mı ve çıkıntısıydı.) Artan (ve çoğunlukla ezen ve baskılayan) soyutlamalar dünyasında, geçici şöhretin ürünleri de dâhil olmak üzere tartışmasız ve kanıtlarıyla var olan erkeklerin ve kadınların hayatlarının tasvirleri çekici ve hatta belki de ilham vericidir.

“İnsan, bir kamıştır” der Pascal, “ama düşünen bir kamıştır.” Ama: hâlâ bir okuyucu mudur? Medeniyetin tekml krizleri sadece tarihçiliği değil ayrıca kitaba ulaşılabilirliği ve kitap okuma pratiğini de etkiledi. Yayıncılık endüstrisi, belki de bilhassa Birleşik Devletlerde, bundan büyük ölçüde sorumludur. Yayıncılık dünyasının yetkilileri ve yöneticileri birçok tarih kitabının ve biyografinin artık çoğu romandan daha iyi sattığını görmekle beraber, bu durumu teşvik etmek için hiçbir şey yapmadılar. Elbette okur sayısındaki genel düşüşün başka faktörleri de var: gecekondulaşma, televizyon, okulların düşen standart ve koşulları vb. Bütün bunlar iletişimin bozulmasıyla, insanların birbirleriyle kitaplar hakkında konuşmasının bozulmasıyla alâkalıydı. Bununla birlikte yayıncılık dünyasının büyük bir kısmının büyük şirketler tarafından ele geçirilmesi, tarih de dâhil olmak üzere okuma eyleminin azalmasına epey bir katkı sağladı. Geçmişteki bazı sebeplerden farklı olarak kitap okuyan halk neyin kolayca ulaşılabilir olup neyin olmadığını kabul ederek büyük ölçüde uysal bir hâle geldi. Bunun çarpıcı örnekleri vardır.*

* Birleşik Devletlerde tarihe duyulan ilginin artışının farkına varmada öncü olan, 1954 yılında tarih yazmanın akademik profesyonellerin halkasıyla sınırlı olmaması gerektiğine kanaat getirmiş birkaç akademi dışı tarihçi tarafından kurulan *American Heritage* dergisidir. *American Heritage*'in başarısı, yani abonelerinin çokluğu ve çoğu makalesinin kalitesi dikkate şayandır. Ancak 1990'larda *American Heritage*'in yeni sahipleri derginin hacmini azaltmaya ve içeriğini değiştirmeye karar verdiler. Bundan kısa bir zaman sonra eski *Heritage*'in varlığı neredeyse son bulmuştu. Hâliyle bu, benim tarihe dair artan ulusal ilgi hakkındaki tezimin karşı bir örneği olmakla birlikte “kâr-zarar hanesine” (veya daha doğrusu: hızlı kâr etmeye) takıntılı olan şirket sahiplerinin ve idarecilerinin dar görüşlülüğüne de bir örnek teşkil etmektedir.

Bu yeni fenomenin, tarihe duyulan bu geniş ilginin anlamını (veya belki de kanıtlarını ve varlığını) çok fazla abartmamalıyız. Bu sürece mi? Böyle ümit ediyorum ama böyle olacağını söylemeye cüret edemem. Söylemeye cüret edeceğim şey şudur: Kelime borsasında “eski moda”nın bugünlerdeki yükselişi devam etmeyebilir ama “modern”in düşüşü devam edecektir. Bundan eminim (yani hemen hemen).

5.

Son zamanlarda tarihe duyulan ilginin, günümüz politikaları ve politikacıları üzerinde hatırı sayılır bir etkisi olduğuna dair ne yazık ki hiçbir işaret yoktur. Tarihî sit alanlarını, yıl dönümlerini ve farklı farklı tarihî anmaları destekleyip onlar lehine oy kullanıyorlar. Ancak, politik atalarından daha çok tarih biliyorlar mı? Hiç de öyle gözüküyor. İnsan bilgisinin işlevi öyle bir şeydir ki bir insan bir şey hakkında daha çok bilgi sahibi oldukça onun için o şey hakkında ve etrafında daha fazla bilgi toplamak daha kolay olur. Politikacıların tarihe duydukları ilginin büyüdüğüne dair çok fazla bir delil yok. Elbette şahsî istisnalar mevcuttur. Ancak geçmiş odaklı düşünmektense şu an odaklı düşünmek demokratik siyasetçilerin ve ayrıca büyük devlet kurumlarının idarecilerinin standart eğilimidir. Bazen önemli ve güncel konularla ilgili tarihî hadiselerle dair cehaletleri çok dikkat çekici oluyor (ya da öyle olmalı). Uluslararası ilişkilerde doktor unvanı olan ve Soğuk Savaş ile Sovyetler Birliği’ne dair konularda uzman kabul edilen bir kadın olan Condoleezza Rice, George W. Bush’un yönetiminde dış işleri bakanı ve dış işleri politikasının baş danışmanıydı. 2004 veya 2005 yılıydı, Soğuk Savaş’ın başlarında 1947’de ilk Amerikan askerî taahhüdü olan ve Truman Doktrini denilen doktrine Yunanistan’ın yanı sıra Türkiye’nin de dâhil edildiğini bilmediğini itiraf etti. Kimse onun cehaletinin bu kanıtını fark edememişti, hâlbuki fark edilmeliydi.

Şüpheli olguların ve efsanelerin bazen içgüdüsel de olsa düşüncesizce kabul edilmesi politikacılar arasında pek bir yaygındır. Sovyetlerden ve/veya komünist hâkimiyetinden kurtuluşlarından epey sonra şu anki Doğu Avrupa ülkelerinde bugünlerde bilhassa yaygındır. Tarihin yanlış kavramsallaştırılması, yanlış algılanması ve yanlış kullanımı her zaman var olagelmıştır, Batı'nın daha geleneksel demokrasilerinde bile öyle ya da böyle mevcuttur bu. Bunun yakın tarihli (ve şimdiye kadar uzun ömürlü ve sık görülen) bir örneği, tehlikeli bir diktatörle gayrimeşru bir uzlaşma veya taviz düşünülürse ne olacağına, düşünüldüğünde ne olduğuna dair uyarıda bulunmak amacıyla politikacıların 1938 Münih'inden alıntı yapmalarıdır. Ancak; İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden bir seneden daha az bir zaman önce Hitler ve Chamberlain'in dâhil oldukları 1938 Münih'inde ne olduğu ister 1950'lerde olsun isterse elli sene sonra olsun Asyalı veya Orta Doğulu hatta Rus bir diktatör incelendiğinde uygulanabilir değildir. Tarih; tekerrür etmez*, tarihî koşullar ediyor gözük-tüğünde bile.

Şu veya bu tarihî hadisenin yanlış kavramsallaştırmaları ve sonuç olarak yanlış sunumları her zaman olacak ve zaman zaman bütün halkların tarihini etkileyecektir. Ama burada bizim kaygımız daha farklı bir şeydir; bu iştahla alâkalıdır, doygunlukla değil. Şu anki tarih öğretimi azalıp duruyorken bile tarihe duyulan mevcut iştah en nihayetinde tarihî anlayışın derinleşmesine yol açacak mıdır? Ne diyeyim, aksini gösteren bütün karamsar iddialara rağmen en azından böyle olmasını ümit ediyorum. Bilinçli ya da bilinçsiz daha çok insan Cicero'nun şu vecizesindeki hakikatinin farkına varıyor gibi: "Siz doğmadan önce olanların cahili olmak her zaman çocuk kalmaktır." Amerikan başkanlarının bazı sözlerine ve hatta

* Bununla birlikte biz biliyoruz ki (yahut bilmemiz gerekiyor ki) Hitler Münih'te blöf yapmıyordu, düşmanları onunla savaşmaya bir sene sonrakinden daha az hazırlıklı (veya hazır) idiler; Stalin'in Sovyetler Birliği onlara asla katılmayacaktı, vesaire vesaire...

mimiklerine* damgasını vuran çocuksuluk ifrat derecesinde olabilir belki ancak onlar kalıcı olmayacaklardır. Yaklaşık bir asır önce Amerikalı deneme yazarı Agnes Repplier şöyle yazmıştı: “Tarihe dair cehaletin sadece görgü eksikliğinden ve keyif kaybından [evet, keyif!] olduğunu sanırdım. Ama şu anda eminim ki böyle bir cehalet; anlayışımıza zarar vererek, bizi mukayese gücünün standartlarından ve takdir hakkımızdan mahrum ederek muhakememizi bozuyor. Herhangi bir millet hakkında onun tarihini bilmedikçe hiçbir şey bilemeyiz.” O zamandan beri daha az aşikâr ama ayrıca daha derin bir şeyler su yüzüne çıkıyor. 1980’lerde sıra dışı İngiliz düşünür Owen Barfield şöyle yazıyordu:

Batılı bakış açısı tarihin önemini vurguluyor ve ona gittikçe daha çok önem atfediyor... Ancak yeni bir *tarih* kavramı, onun gerçek önemine dair yeni bir his ortalıkta dolaşıyor. Bizler, tarihin insan varlığında tözsel bir şey olarak, “varoluşsal bir karşılaşma olarak” kavranması gerektiği duygusunun loş doğuşuna şahit olduk.

Bu “doğuş” loş olabilir ama oradadır işte ve tarihe duyulan mevcut iştah, aşırı bile olsa, onun sadece bir parçasıdır.

* “Muhafazakâr” başkanlarımızın, Reagan ve genç Bush’un askercilik oynamaları gibi: çıplak elleriyle selam vermeleri vs.

DÖRT

TARİHİN EDEBİYAT OLARAK YENİDEN-KAVRANMASI

1. Tarih ve Tarihin Olguları Kelimelerden Meydana Gelir •
2. Tarih Bir Edebiyatken “Sosyal Tarihin” Saçmalıkları •
3. “Amatör” Tarihçiler ve Onların Meziyetleri •
4. Ne “Objektif” Ne “Sübjektif” Fakat “Katılımcı” •
5. Tarihsel İdealizm Ne Kategorik Ne de Deterministtir.
“Ne Zaman?” Sorusunun Belirleyici Önemi

1.

Tarih bir sanat mıdır yoksa bir bilim mi? “Tarih, tıpkı diğer bilimler gibi bir sanattır”: Öyle pek de vecize üretmeye meyletmeyen, âlim ve cezbedercesine mütevazı İngiliz tarihçi Veronica Wedgwood tarafından ustalıkla işlenmiş münasip, paradoksal bir vecize! Burada benim sorum biraz daha farklı. Tarih yazmak edebî midir bilimsel midir? Tarih, edebiyat mıdır yoksa bilim midir? Yani, bilimden ziyade edebiyattır ve öyle de olmalıdır bizler için.

Veronica Wedgwood'un vecizesi on sekizinci yüzyılda bir mütearife/aksiyom olurdu; çünkü o yüzyılda insanlar sanat ve bilim arasındaki farka bizim kadar itibar etmiyorlardı. O dönem boyunca tarihi, edebiyatın bir dalı olarak addettiklerini görmüştük. Lâkin on sekizinci yüzyıla dönmeyiz ve dönmeyiz. Tarih üzerine düşünmemiz tarihe edebiyat olarak bir dönüş değil fakat -bir ölçüde- yeni bir kavrayıştır.

Vurgu, harflerde ve kelimelerdedir. Gelecekteki bir zamanda, basılı kelimelerin varlığının bir ihtimal sona erebileceğini düşünelim (geriye kalan kitaplar, mikrofilmler veya diğer yeniden basılabilen aygıtlar hariç). Peki o zaman, yakın ya da uzak geçmişteki bir tarih kesitini yeniden inşa eden ya da daha doğrusu oluşturan bir film ya da başka herhangi bir görüntü serisi gerçek tarih anlamına mı gelir? Gelmez zira bu zarurî olarak karmaşık, teknik bir inşa faaliyeti olacaktır. Tarih yazma (ve öğretme) da yeniden inşadır ama onların kaynakları hakikîdir; gerçekten yaşamış erkeklerden ve kadınlardan alınmıştır, onların *yeniden söylenen* fiilleri ve sözleridir ama tekrar yaşanmış değildir. Genel ve günlük dilde açıklanmış ve söylenmiştir hem okuyucuları hem de yazarları ve öğretenleri için kavranabilir. Tarih yazmak betimlemek değil nitelemektir.

Önce söz vardı ve sonra harfler ve ardından edebiyat. Tarih, olguları kapsar mı? Evet, “olgular” vardır. Bir ev yanıyordu. Köpek havlamadı. Julius Sezar Rubicon'un geçti. Napolyon Waterloo'da kaybetti. Ama “olgular”da en azından dört tane kısıtlama vardır. Birincisi; bizim için her bir olgunun anlamı ona dair diğer olgularla beraber anlık çağrışım ve kavrayışımızla var olur. İkincisi; bizim için her bir olgunun anlamı onun beyan edilmesine, o beyan edilirken kullanılan kelimelere bağlıdır. Üçüncüsü; bu kelimeler amaçlarına bağlıdır. “Olgu”-nun doğru olduğu beyanatlar olabilir ama olgunun beyanının anlamı, yönelimi ve amacı yanlış olabilir.* Dördüncüsü; “ol-

* Blake şöyle der: “Kötü niyetle söylenen bir gerçek, icat edebileceğiniz tüm yalanları yenecek.”

gular”ın da bir tarihi vardır. Beş veya daha fazla yüzyıl önce “olgu” kelimesi (tıpkı “nesnel” ve “öznel” kelimelerinde olduğu gibi) şu anda geldiği anlama gelmiyordu ya da kabul edilen veya kastedilen anlamlarına da gelmiyordu. Olgu “hünerle kotarılmış bir iş” demektir.

Kelimeler; sonlu kategoriler değildir, kelimeler anlamdır: Mühim olan bize ne anlam ifade ettikleri, bizim için ne anlama geldikleridir. Kelimelerin kendi tarihleri vardır; kendi doğumları, ölümleri, güçleri ve sınırları. Gelecekte bir zamanda insanoğlunun birbiriyle tamamen resimler, görseller, numaralar ve kodlarla iletişime geçebileceğini hayal edelim (kolay değil ama yine de hayal edilebilir). Kelimelerin varlığı sona erse de insanlarınki ermeyecek ama kendi tarihleri dâhil olmak üzere tarihe dair bilinçleri sona erecektir.

2.

Bütün bunlardan sonra tarihin bilimden ziyade edebiyat olduğunun kabulü; tarihi, her şeyi kapsayan, yararlı, somut ve daha “bilimsel” bir hâle getirme yönündeki belirlenebilir eğilime karşı çıkıyor.* Tarihçinin devletlerin, hükûmetlerin ve iktidarların ürettiği kayıtlardan daha geniş ve derin konularla ve giderek daha fazla insanla ilgilenmesi gerektiğinin farkına varılması (bu bir yeniden-idrak etme değildir) her türden bilgece keşiflere yol açmıştır; sosyal tarih de buna dâhildir, bu çok iyi olmakla beraber çok kötüdür de aynı zamanda. Bu yönde bir hareket, o zamandan beri hem büyük hem de küçük konularda değerli örnekler üreten Marc Bloch (1944’te İkinci Dünya Savaşı sırasında öldürülmüştür) ve onun bazı arkadaşlarıyla halefleri gibi çok başarılı tarihçilerin ortaya koyduğu Fransız *Annales* okuludur. Ama şimdi bir zamanlar Bloch’ın arkadaşı ve halefi olan epey bir meşhur Fransız tarihçi

* “Bilim”in ve “bilimsel”in farklı dillerde ve farklı zamanlardaki değişik anlamları için bkz. s. 15-16.

Lucien Febvre'nin 1949 yılında, kariyerinin zirvesinde yazdıklarını okuyalım:

Bütün bilimler gibi tarih de hızlı bir evrimden geçiyor. Bazı insanlar takım çalışmasına doğru daha fazla çaba gösteriyor, tereddüt ediyor ve tökezliyorlar. Gün gelecek insanlar “tarih laboratuvar”larından gerçek bir şey olarak söz edecekler... Bir veya iki nesil önce tarihçi kesinlikle kendi şahsî kullanımı için ayrılmış ve haset eden rakiplere karşı sanki çelik kasadaki bir evrak çantasıymışçasına kıskançlıkla korunmuş fişlerinin önündeki sandalyesinde oturan yaşlı bir beyefendiymiş ama Anatole France'ın yaşlı beyefendisi ve daha birçok kimse tarafından anlatılan o beyefendiler tuhaf hayatlarının sonuna geldiler. Kapsamlı bir eğitim almış, toplumların ve medeniyetlerin her gün karşı karşıya kaldıkları hayatın büyük problemlerine çözüm bulmak için tarihte malzeme aramak üzerine eğitilmiş uyanık ve esnek araştırmacılar onların yerini aldılar. Bu yeni araştırmacılar herhangi bir araştırmayı planlayabilir, doğru soruları sorabilir, kesin bilgi kaynaklarına işaret edebilir ve bunları yaptıktan sonra maliyetleri hesaplayabilir, malzeme rotasyonunu kontrol edebilir, her ekipteki personel sayısını belirleyebilir ve çalışanlarını bilinmeyeni aramak üzere faaliyete geçirebilir. Tek kelimeyle, olaylara çok daha büyük bir ölçekte yaklaşmamız gerekecektir.*

Ama işte bu, hiçbir zaman gerçekleşmedi (ve de gerçekleşmiyor). Geçen altmış yıl boyunca birçok mükemmel tarih yazıldı ve hâlâ da yazılmaya devam ediyor lâkin ekipler tarafından değil bireysel olarak erkek ve kadınlar tarafından (ve hem “profesyoneller” hem de “amatörler” tarafından). Bazıları bilgisayar kullanıyorlar evet ama çoğu fişlerini de kullanıyor. Bu, Lucien Febvre ve onun “yeni tür tarih”i için çok fazla olduğu gibi Braudel ve onun “topyekûn tarih”i için de öyle. Âlim tarihçilerdi onlar, hayal gücünden de mahrum değillerdi.

* *A New Kind of History: From the Writings of Febvre*, ed. Peter Burke, İngilizceye terc. K. Folca (New York, 1973), 32-33.

Ancak o Fransız nüktesinin dediği gibi, *faux bonhommes*, *tam olarak* iyi adamlar değillerdi...

Ancak onlar, bizim problemimiz değil. Problem, tarihçilerin bakış açılarının böylesine genişlemesinin, zanaatlarının derinleşmesine değil sığlaşmasına yol açmasıdır. “Sosyal” (ve “cinsiyet”, “ekonomik”, “dinî”, “entelektüel”, “cinsel”) tarihler şu anda çok çeşitli ve şaha kalkmış durumda. Aşağıda *American Historical Review*’de son zamanlarda yayınlanan ve kritik edilen makalelerin ve kitapların *oldukça* rastgele bir listesini bulacaksınız:

“Kalorinin Dış Politikası [The Foreign Policy of the Calorie]” (Cullather), Nisan 2007

“Gözü Hep Saatte Olanlar ve Yıldızlara Dalanlar: Erken Modern Berlin’de Zaman Disiplini [Clockwatchers and Stargazers: Time Discipline in Early Modern Berlin] (Sautner), Haziran 2007

“Kabarık Saçlar: 18. Yüzyıl Fransa’sında Bir Peruk Üretim Tarihi [Big Hair: A Wig History of Consumption in 18th Century France] (Kwass), Ağustos 2006

“Sürüklenmenin’ Huzursuzlukları: Rusya’da Savaş Esirleri arasında Transseksüel Davranışlar” [The Discomforts of Drag: (Trans)Gender Performance Among Prisoners of War in Russia] (Rachmaninov), Nisan 2006

“Kederi Resmetmek: Tarih ve Hafızanın Kesişiminde Sovyet Holokost Fotoğrafçılığı” [Picturing Grief: Soviet Holocaust Photography at the Intersection of History and Memory] (Shneer), 2010

“Kara Pirinç’ten ‘Kahverengi’ye: Pirinç Ekimi Tarihi ile On Yedi ve On Sekizinci Yüzyıl Atlantik’ini Yeniden Düşünmek” [From ‘Black Rice’ to ‘Brown’: Rethinking the

* Burada makale sahibi “drag” kelimesinin hem “sürüklenme” anlamını hem de “karşı cinsle ait bir elbiseyi giyme” anlamını kastederek kelime oyunu yapmaktadır. (ç.n.)

History of Risculture and the Seventeenth and Eigtheenth Century Atlantic] (Hawthorne), Şubat 2010

“Cinsiyeti Ulusaşırı Biçimde Düşünmek” [Thinking Sex in the Transnational Turn] (Canaday), Aralık 2009

“Latin Amerika ve Cinsellik Tarihinde Küreselleştirme Sorunu” [Latin America and the Challange of Globalizing the History of Sexuality] (Sigal), Aralık 2009

“Yumurtanın Zaferi” [The Triumph of the Egg] (Freidberg), Yılın Makalesi Ödülü, Berkshire Kadın Tarihçiler Konferansı, 2008

“Gözün Cazibesi: Tüketim Toplumunda Cinsel Bakışın Politikası” [Eye Appeal: The Politics of Sexual Looking in a Consumer Society] (Lindsley), Aldon Duane Bell Kadın Tarihi Ödülünün kazananı, Washington Üniversitesi, 2008

“Batı’da Orgazm: On Altıncı Yüzyıldan Günümüze Hazzın Tarihi” [Orgasm in the West: A Historyt of Pleasure from the Sixteenth Century to the Present] (Muchembled) 2009. James R. Farr tarafından gözden geçirilmiştir: “Bu, büyük bir tarihçinin yazdığı gözü pek bir kitaptır.”

Heyhat! Başlıklar her şeyi anlatıyor, fazla söze gerek yok. Ne yazık! Bunlar alışılmamış şeyler de değil. Konu arayan profesyonel tarihçiliğin ne kadar düştüğünü kanıtlıyorlar. Ama bizi asıl şok etmesi gereken şey bu tarz konuların seçiminden çok daha fazlasını içeriyor. Bu tarz konuların kaynağı nedir? Onların delilleri nelerdir? Delilleri neredeyse hiçbir istisna olmaksızın yetersiz ve tutarsızdır.

Jacques Barzun 1970’lerde sosyal tarihin şu anki uygulamalarının geriye dönük bir sosyolojiden pek de farklı bir şey olmadığını söylemiştir. Şimdi burada şunu eklememe izin verin: O uygulamalar çoğu zaman bu kadar bile değildi. Bütün sınırlamalarıyla sosyoloji ciddi ve değerli olabilir: Sosyoloji bir toplum veya onun belirli bir kısmının teferruatlı (ve bazen kapsayıcı) bir çalışmasıdır. Ama yukarıda listelenen örnekler böyle

çalışmalar değiller. Onlar bilimsel bir sosyografi denemeleridir (bilimsel sosyografi ise neredeyse bizatihi bir çelişkidir). Sosyolojinin amacı tariftir. Sosyografinin amacıysa nitelemektir ve bundan dolayı kaçınılmaz olarak edebî ve tarihidir.

“Bilimsel”den ziyade edebî. Burada tarih ile roman arasında kısmî de olsa bir mutabakat vardır (bu kitabın bir sonraki bölümünde değinilecek bir ilişki). Aşağı yukarı bütün romanlar sosyografiktir. Bize belirli bir mekânda ve belirli bir zamanda insanlar ve onların toplumları hakkında bir şeyler anlatır. Her tarihse sosyografik değildir zira bütün tarihî konuların belirli bir zamandaki bir toplumu tasvir ve tavsif etmesi zarurî değildir. Ama *tasvir/tavsif* ortak noktalarıdır. (“Tasvir/tavsif” salt “anlatı”dan daha fazlasıdır.) Kelimelerin, tabirlerin, cümlelerin isimlerle beraber sıfatların veya zarfların tercihi, önemi, dizimi ve anlamları... Biçimsel tercihlerden çok daha fazlasıdır, onlar ahlakî tercihlerdir. Bilimsel bir ifadenin arkasında ahlakî sebepler olabilir belki ama onun matematiksel doğruluğunda ahlakî veya gayr-ı ahlakî hiçbir şey yoktur. Lâkin tarihin anlamı doğruluktan ziyade anlamadır (doğruluğa dair hatırı sayılır bir saygısı olmasına rağmen).

Bundan başka bir tarihçinin neden edebiyat okuması gerektiğine ve hatta istatistikten bile daha çok okuması gerektiğine dair en azından bir tane sebep var: Seçtikleri konuya olan aşinalıklarını gerçekten genişletmek ve derinleştirmek ve aynı zamanda asıl vazifelerinin bir tür bilimden ziyade bir tür edebiyat olduğunu kabul etmek. Bu arzunun zıttı yakın zamanlarda Polonyalı şair Adam Zagajewski tarafından dillendirilmiştir:

Ben bir tarihçi değilim ama edebiyatın bilinçli olarak ve bütün bir ciddiyetiyle tarihî bir vakayiname işlevini üstlenmesini isterdim. Ömrünü; miadı dolmuş arşivlerde geçen ve bütün şairlerin kovduğu insanlık dışı, çirkin, cansız ve bürokratik, bir tahtakurusu gibi düz ve günlük bir kâğıt kadar önemsiz bir dille yazan ve çoğunlukla soğuk nevale

bir adam olan modern tarihçilerin örneğini izlemek istemiyorum. Ama daha önceki örneklerle, hatta belki de Yunanlara, kendi için tasvir ve tavsif ettiği şeyleri ya görmüş ya da tecrübe etmiş veya ailesinin yahut kabilesinin yaşayan sözlü geleneğinden yararlanmış, çarpışmadan ve heyecandan korkmayan ama bununla birlikte hikâyesinin doğruluğunu önemseyen tarihçi-şair idealine dönmek isterdim.

“Hikâyesinin doğruluğunu” Ah! Bu işte bir bit yeniği var. (Ayrıca bir tehlike de var.)

Evet, bu Polonyalı başarılı şairin belirttiği kadar olmasa da akademik tarih yazımının durumu pek iyi değil. Ama hâlâ, böyle olmayan birçok tarihçi var (ellerinde fişleriyle). Zagejewski’nin nasihati şudur: “Edebiyat! Yazarlar! Tarihin içine dalın, içli dışlı olun onunla!” Benim nasihatim ise tam tersidir: Tarihçiler! Edebiyatın içine dalın, içli dışlı olun onunla!

3.

İyi yazılmış tarih kitapları profesyonel tarihçiler tarafından üretilmeye devam ediyor (ve devam da edecek). Daha iyi yazılmış tarih kitapları ise “amatör” yani profesyonel olmayan tarihçiler tarafından üretiliyor ve üretilmeye devam edecek. Bu yüzden “profesyonel”lerin ve “amatör”lerin tarih yazma ilişkileri hakkında bazı şeyleri özetlemeliyim.

Birtakım şeyler aşikâr olmalı. Profesyonellerin ve amatörlerin tarih yazma pratikleri arasında fark olabilir ama bu diğer disiplinlerde olduğundan daha az önemlidir. Bir beyin operasyonunu profesyonel bir beyin cerrahı icra etmeli, bir amatör değil. Ama bir şairin, şiir alanında doktora derecesine sahip olması gerektiğini söylemek saçmalıktır. Tarihçinin doktora derecesine sahip olması gerektiğini söylemek saçmalık değildir ama beyin cerrahıyla şairin durumu arasında bir yerlerdedir. İlgili olduğu kadar aşikâr da olan diğer bir konu ise o “amatör”, profesyonel olmayan, akademiden olmayan,

diplomasız tarihçilerin aynı veya benzer konularda profesyonel tarihçiler tarafından yazılandan daha iyi ve bazen de daha âlimâne kitaplar ürettiyor olduklarıdır. Yani, tarih yazmada (ve ayrıca tarih araştırmalarında) profesyonel tarihçilerle profesyonel olmayanlar arasında bir farkın mevcut olabileceğini ama bunun kategorik bir fark anlamına gelmediğini söyleyecek kadar ileri gidebiliriz belki de.

En nihayetinde zanaatın alet edevatı aynıdır: Günlük konuşma dili. İngiltere’de edebî geleneğin daha uzun sürdüğünü ve tarihin bilim olarak düşünülmesinin diğer birçok ülkeden daha sonra ve biraz da gönülsüzce olduğunu görmüştük. Ancak yirminci yüzyılda akademisyen ve akademisyen olmayan tarihçiler arasındaki ilişki çok karmaşık bir hâle geldi, İngiltere’de bile. Profesyonel tarihçiler amatör meslektaşlarının halk nezdindeki başarısını genellikle kıskanmışlardır. Bununla beraber profesyonel olmayan tarihçiler resmî tarihçilere yer yer, bazen rahatsız edici bir saygı göstermişlerdir.* Yine bazı ülkelerde, Avusturya’da mesela, yirminci yüzyılın ilk yarısına dair ve bilhassa Hitler hakkındaki tarihler herhangi bir akademik vazifesi olmayan Friedrich Heer ve Brigitte Hamann gibi usta tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. (Hitler popüler bir konu olmayı sürdürüyor. Onun hakkında yazılan bin kadar kitap ve biyografinin en iyileri profesyonel tarihçiler tarafından kaleme alınmadı†, buna Ian Kershaw’ın mükemmel ve titiz çalışması da dâhildir.)

* Buna bir örnek: Churchill (pek öyle sıradan bir yazar değildir) *İkinci Dünya Savaşı* [The Second World War] isimli kitabının önsözünde “[Kitabımı] tarih olarak tavsif etmeyeceğim, bu başka bir neslin işidir. Ama onun, geleceğe hizmet edecek tarihe bir katkı olduğunu inanarak iddia edebilirim.” Gerçi Churchill (diğer bazı kitaplarında da olduğu gibi) kategorize edilebilir bir “amatörden” daha fazlasıydı. (Tam bu bölümü yazarken Max Hasting’in aynı heybetli konu hakkındaki *Winston’ın Savaşları: 1940-1945* [Winston’s War, 1940-1945] isimli eserini okuyorum. Birinci sınıf, Churchill’in kendi altı ciltlik kitabının tamamlayıcısı olmaya layık ve yine, bir akademisyen tarafından yazılmamış.)

† Bu konu hakkında benim *Hitler Problemi* (1997) [The Hitler of History] isimli kitabıma bakınız. Kitabın Türkçe yayımı için bkz. *Hitler Problemi*, Ke-tebe Yayınları, 2020. (ç.n.)

Bunun birçok sebebi var. Birincisi o “amatör” tarihçilerin akademik rakiplerinden daha edebî oluşlarıdır. (Bірçok örnekte edebiyata olan aşkları onları tarihe yönlendirmiştir; hâlbuki birçok akademisyenin tarihe olan ilgisi onları az ya da çok edebiyatı dikkate almaya sevk edebilir ama bu böyle olmak zorunda değildir. Onların başlıca ilgileri hâlâ diğer profesyonellerin çalışmalarını okumaktır.) Diğer bir sebep (yahut tercihen durum) bazı amatörlerin insan çeşitleri dâhil olmak üzere dünyayı, hayatlarını genellikle akademik çevreleri ile sınırlayan profesyonellerden daha iyi tanımalarıdır. Beni bir anda muazzam bir kıvılcım gibi çarpan bir örnek: 1894 Fransız-Rus İttifakı’na dair âlimâne çalışmasının ikinci cildinde (*Mukadder Bir İttifak: Fransa, Rusya ve Birinci Dünya Savaşı’nın Gelişi* [The Fateful Alliance: France, Russia, and the Coming of the First World War], 1984) George Kennan; Fransız Kara Kuvvetleri Başkomutanı General Boisdeffre’yi, daha az romancı olmayan Marcel Proust’un *Jean Santeuil*’ındaki Boisdeffre portresinin resmedilişinden daha iyi tasvir etmiştir. *Jean Santeuil* Fransız-Rus ittifakı hakkında bir kitap değildi en nihayetinde ama Kennan onu okumuştı.*

Tarihçiler lütfen Jacob Burckhardt’ın Basel’de (birkaç) öğrencisine söylediklerine kulak verin: Tarihin gerçekten bir metodu yoktur, ama siz nasıl okumanız gerektiğini bilmelisiniz. (Ne, nasıl ve ne zaman.) Üç yüzyıl önce Lady Mary Wortley

* “Kitabınızın başında olduğu gibi bir romancının tasvirini böylesine alçak gönüllülükle, zarafetle ve bilgelikle dâhil edecek kaç tane profesyonel tarihçi var? Çok az.” (Kennan’a gönderdiğim mektup, 18 Şubat 1990). Diploması tarihi yazma çabam bana şunu öğretti: “Renkler ve zevkler tartışılmaz” sözü hariç objektif tarih gerçeklik diye bir şey yok (en azından insan anlayışının erişebileceği bir şey değildi bu). Tarihçilerin bireysel olarak kabul ettikleri görüşler vardır, tarihçinin kendisine göre nitelikleri değişen değerler vardır (dürüstlük, vicdanlı olma, hayal gücü ve empati kapasitesi gibi). Bu sebeptendir ki her bir tarih anlatısını yaratıcı bir hayal gücü ürünü olarak kabul ederim, tıpkı roman gibi ama kısmen farklı bir amaca hizmet eden ve daha farklı, daha sınırlayıcı kurallara cevap veren bir ürün. (Kennan’ın bana mektubu, 27 Temmuz 1984.)

Montagu şöyle diyordu: “Hiçbir eğlence okumak kadar ucuz değildir, ne de herhangi bir keyif bu kadar uzun sürer.” (Cümlelerin birinci kısmı artık geçerli değil [televizyon, filmler] ama ikincisi hâlâ geçerli, evet.)*

1932’de Christopher Dawson, Alan Bullock’a şöyle cevap veriyor (“*Meta-tarih Sorunu*’nda [The Problem of Metahistory]), “Akademik tarihçiler, tarih eleştirisi ve araştırması tekniklerinde ısrarcı olmakta son derece haklılar. Ama bu tekniklerde uzmanlaşmak çok iyi tarih kitapları üretilmesini sağlamayacaktır, tıpkı vezin tekniklerini öğrenmenin çok iyi şiirler üretemeyeceği gibi.”

“Bisogna saper leggere” [Okumayı bilmek zorundasın]: Şiir, anekdotlar, şakalar; bütün bu hikâye türleri geçmişi anlamaya yardımcı olabilirler belki de.[†] Bu, sadece zihni zenginleştirmekle kalmayacak ayrıca yazılanlara rehberlik edip onlara ilham verecek bir bilgidir, bir ilgidir, evet bir iştahdır. İnsanoğlunun uzun ve mahzun hikâyesinde çok az okuyan birkaç dâhi şair ve yazar biliyoruz. Ama iyi bir tarihçi? Hayır. Gelgelelim ki çalıştıkları dönemin edebiyatını görmezden gelerek zihinlerini ve çalışmalarını mahrum bırakan birçok tarihçi tanıyorum. Profesyonel olarak ana ilgi alanının 1960’larda İngiliz liberal siyaseti olan bir tanıdığım Trollope okumayı ısrarla reddediyordu. “Sahası” Aydınlanma olan diğer bir tanıdığım

* Bir yüzyıl önceyse Trollope şöyle demişti (*Çene Çalmalar* [The Claverings]): “Okumaya gelince erkekler ve kadınlar bu işin diğer bütün işlerden daha kolay olduğuna inanırlar. Ne yazık ki eğer bir yerde alışkanlık yoksa bütün vazifeler en zor vazifedir. Eğer bir insan büyüyene kadar kitap okuma alışkanlığını edinmemişse yaşlılığında bir kitabı uygun bir şekilde kullanmayı öğrenmektense ayakkabı yapmayı öğrense yeridir.”

† Max Beerbohm, 1880’ler hakkında şu nükteli espriyi yazdı: “O dönemin doğru ve etraflı bir anlatısını vermek için benimkinden çok daha az parlak bir kaleme ihtiyaç olurdu.” (İyi bir yarı-gerçeğin nadir bir örneği). 1890’larda Amerikalı deneme yazarı ve amatör tarihçi Thomas Beer doyumsuz ve zeki bir merakla vücut bulmuş *Refah Dolu On Yıl*’ında [The Mauve Decade] sadece nasıl okunacağını değil ne okunacağını da biliyordu, kitabın sıra dışı kalitesi bundandır.

ise Tocqueville'in *Eski Rejim ve Fransız Devrimi*'ni [Old Regime and the French Revolution] okumamıştı.

Tocqueville bu noktada iyi bir örnek. *Antik Rejim*'de [Ancient Regime] denediği (ve başarılı olduğu) şeyin araştırmalarında ve delillerinde olayların renkli yüzeyinin altına inmesinin derin ve yeni bir şey olduğunun pek farkına varılmadı, farkına varanlarsa tarihçiler değil Fransız edebiyat eleştirmenleriydi. Burada bir evrim var ama bugün bile Tocqueville tarihçiden ziyade bir sosyal ve politik düşünür olarak sınıflandırılmıyor. Yahut 1848 Devrimi'ne dair muhteşem biyografisini düşünelim (onu kendisi için yazmıştı ve kırk yıl sonra yeğeni tarafından çekmecede bulundu). 1848'e dair bu hatıratlar feraset ve üslup açısından sıra dışıdır.

Ne olduğu, insanların sonrasında ne düşündükleri, belki şu anda dahi ne düşündükleri çeşitli kaynaklarda bulunabilir; bazı yerlerde (ve zamanlarda) gizli bir şekilde, bazılarındaysa açık. Onları arayıp bulmak ciddi profesyonel tarihçilerin kaçınamayacakları bir vazifedir yahut öyle olmalıdır ve bu ciddi tarihçilerden edebiyata saygı duyanlar yazının kalitesinin (ve hatta üslubunun) bir yazım tekniğinden çok daha fazlası olduğunu anlamalılardır. Bir tarihçi (iyilerinden bir tanesiydi) bana bir seferinde şöyle demişti: "Evet, tarihçiler anlatılarında canlılık katabilecek sıfatları kullanmaktan uzak duruyorlar." Bu doğrudur, iyi bir yazının alametinin sıfatlardan çok fiillere bağlı olmasına rağmen. (James Joyce *Dublinliler*'de [Dubliners]' şöyle diyor: "Pencerenin kenarına oturdu ve meydana ele geçiren geceyi izledi.)

Hem yazmak hem öğretmek dürüst bir tarihçinin vazifeleri arasındadır, sınıfta konuşmadığında bile. Ayrıca tarihçi, konuşulan ve yazılan dünya arasındaki ilişkinin basit olmadığını bilmelidir. Freud'un doktrininin aksine (ve belki de Joyce'un

* Eserin Türkçe yayımı için bkz. James Joyce, *Dublinliler*, Ketebe Yayınları, 2021. (ç.n.)

Ulysses'teki iddialarının aksine) konuşmak, düşüncelerin neticesinden çok daha fazlasıdır. Konuşmak, düşüncenin farkına varmaktır. Yazmaya gelince T.S. Eliot'a katılmadan edemeyeceğim, şöyle ki "yazma güdüsü bilinçli ve açık bir şekilde ifade ederek zihinsel bir meşguliyeti yenme arzusudur." Ayrıca hem konuşmada hem de yazmada her bir kelimenin seçimi sadece estetik veya teknik değil ayrıca ahlakî birer tercihtir. Bu, tarihçilerin diğer mesleklerdeki diğer yazarlardan çok daha farkında olmaları gereken şeydir.

4.

Tarihçilerin daha öğrenecek çok şeyleri var. Bilhassa her türden disiplindeki, aslında medeniyetin kendisindeki kaotik krizin tarih mesleğine tesir ettiği şu zamanlarda. Tarihçiler, kendi disiplinlerinin sağlığının ve geleceğinin hatırına mevcut bilgi durumlarıyla (aslında insanlığın bütün bilgisiyle) yüzleşmelidir. Şu anda, Nesnellik idealinin ve kavramının sönmeye yüz tuttuğu bir çağın sonunda yeni tehlikeler çoktan görüldü bile. Bunlardan bir tanesi ("postmodernizmi de içeren) Öznellik'tir.

Eğer geçmişin bilgisi (yine, insanlığın her türden bilgisi gibi) katılımcıysa bu isimlendirme zorunlu olarak öznel değil midir? Değildir; çünkü Öznellik, tıpkı Nesnellik'te olduğu gibi, determinist olmaya meyillidir (ve çoğunlukla da bilfiil öyledir). Bu kitabın önceki bölümlerinde kültür ve medeniyet krizlerinin yaklaşık 1960'larda tarih mesleğine tesir etmeye başladığını ileri sürmüştüm, bu zorunlu olarak yanlış bir tarihlendirmedir ama önemli bir tarih de olabilir. Zira 1961 yılı şimdiye kadar yüz binlerce nüsha satmış olduğunu bildiğimiz bir kitap olan Edward Hallett Carr'ın *Tarih Nedir*'inin [What Is History] (*Trevelyan Konuşmaları*'nın) basım yılıydı. 40 yıl sonra Londra'daki *Tarih Araştırmaları Enstitüsü*'nde [Institute of Historical Research] Carr'ın kitabının anma sempozyumu

düzenlendi. Konuşmacılardan bir tanesi (Professor Linda Colley) “*Tarih Nedir?* kutladığımız ve andığımız bir klasik-tir” diye söylüyor ve yazıyordu. Diğer bir katılımcı (Professor Alice Kessler-Harris) “ABD’de benim neslimdeki lisansüstü öğrenciler, meslekteki süt dişlerini E. H. Carr okurken çıkar-dılar” diyordu. (Hâlâ çok fazla ortodontik tedaviye ihtiyaç var.) Peki, Carr neyi ileri sürmüştü? “Tarih çalışmadan önce tarihçileri çalışın.” Carr’a göre tarihçinin arka planı, bilhassa da sosyal arka planı, yazdığı tarihi fiilen etkiler. Yani, zengin bir burjuvanın erkek çocukları (ve kızları) nasıl oldu da Marksist oldular veya Yahudi bir Marksist’in zürriyetinden kim-seler muhafazakâr olmayı nasıl oldu da tercih ettiler? Zaten, 1961’de bir zamanlar katı bir biçimde ekonomik determinist (ve Sovyet yanlısı) olan Carr determinizmin başka bir versiyonu-na, öznelci olanına geçmiş veya kaymıştı.[†] (Nesnel determi-nizmin Adolf Hitler’in insan doğası hakkındaki kanaatlerinin özü olduğunu da hesaba katalım: “Yahudiler ancak Yahudi gibi düşünebilirler.” Onun idealist determinizmi: “Biz kaza-nacağız; çünkü bizim fikirlerimiz rakiplerimizinkilerden daha güçlü ve daha iyi.” Aksi hâlde tarih bir anlam ifade etmez.)

Ayrıca (bizim için önemli bir “ayrıca”) Carr tarihin bir Bi-lim olduğunda hâlâ ısrar etmeye devam ediyor. Kendisini Nesnellik-Öznellik terminolojisinden kurtaramıyor. *Tarih Nedir*’de şöyle yazıyor: “Bir dağ, değişik açılardan farklı farklı görünüyor diyenesnel olarak [italikler bana ait] hiçbir şekle sahip olmadığı yahut sonsuz şekle sahip olduğu sonuçları

* Burada yazar bir önceki cümlede kullanılan “bir işte/konuda/meselede ilk tecrübeyi kazanmak” anlamına gelen “*cut one’s teeth*” deyimine gönderme yapmaktadır. (ç.n.)

† Fikir tarihinin heveslileri Carr’ın 1961 tarihli kitabının, Thomas Kuhn’un 1962 tarihli *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* [The Structure of Scientific Revolutions] isimli kitabıyla hemen hemen çakıştığını not etmelidir. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kelime dağarcığını fikrin yerine koyan ve bilimin; bilim adamlarının, “bilim camiasının fikir birliğinin bir sonucu” olduğunu öne sürerken onu benimsemeye pek de cesaret edememesine rağmen Öznelliğe kayan değersiz bir kitaptır.

çıkarılmaz.” Ama dağın şekline dair görüşümüz “nesnel”leştikçe dağ gittikçe soyutlaşır. Daha da önemlisi tarihi olarak bir dağın varlığı insan orada görünene kadar, onu görene kadar ve en nihayetinde onu diğer yüksekliklerden farklı olarak “bir dağ” olarak adlandıran kadar anlamsızdır. Çok, çok sonraları birisi onu “nesnel bir olgu” olarak tasavvur eder.

Özetle perspektif, gerçekliğin -kaçınılmaz- bir unsurudur. Özetle iştirak/paydaşlık, bilen bilinen -kaçınılmaz- ayrılmazlığıdır. Şimdi bu durumun fizikte de uygun bir karşılığı var: Atomaltı maddenin araştırılması veya yeniden araştırılmasının öznesi bizatihi atomaltı maddesi değildir ama fizikçinin madde araştırması onu özne kılar. Birçok fizikçi bunun üzerine pek düşünmek istemezler tıpkı birçok tarihinin kendi “nesnellik”lerinin sınırları üzerinde düşünmek istemedikleri gibi. Bu ikincisi insan sınırlarının bir kabulü müdür? Evet öyledir ama zihnimizin niteliklerini ve işlevlerini düşüren değil aksine zenginleştiren bir kabuldür.*

Tarihin geleceği burada yatıyor. Bilen ve bilinen özdeş değildir ama ayrılmaz da değildir. Bu, biz bu dünyada nasıl evrenin merkezindeyse öyledir. Evreni biz yaratmadık ama onu biz oluşturduk ve birbiri ardınca oluşturmaya devam ettik.

* İştirak/paydaşlık hafızayı ve ayrıca ilhamı içerir. Huizinga şöyle diyor: “Tarih bilincimizde, en iyi bir şekilde “tarihi his” terimiyle tarif edilen çok önemli bir unsur vardır. Bu ayrıca tarihi temas olarak da adlandırılabilir. Geçmişle olan bu temas, tamamen tespit veya analiz etmenin imkânsız olduğu bu temas insanoğluna kendisinin ötesine ulaşması için, hakikati tecrübe etmesi için bahşedilen yollardan bir tanesidir. Bu hissin öznesi bireysel olarak insan değildir. Zihinlerimizin formlarını tasavvur etmek neredeyse imkânsızdır. Yine de bir forma bürünse bileşik ve müphem olurdu: Sokak, ev, ses ve renklerin veya insanların hareketinin yahut hareket ettirilmesinin *Ahnung*’u (hassası). Geçmişle bu tarz bir temasta gerçekliğe mutlak bir inanma vardır. Tarihi his geçmişte tekrar yaşamanın hissi değildir ama dünyayı müzik dinlerken olduğu gibi anlama hissidir. (*Kültür Tarihinin Görevleri* [*The Task of Cultural History*], VII, 72.) Professor Kossman, Huizinga Yüzüncü Yıl Konferansı’nda (1972) şöyle demişti: “Huizinga’nın bu pasajda tam olarak neyi tarif etmeye çalıştığını anlamakta güçlük çekiyorum.” Ben çekmiyorum.

Tarihe dair bilgimiz elbette ki bütün bir geçmişten daha azdır ama aynı zamanda kayıt altına alınmış geçmişten fazladır. Hatırlanan geçmiş ise tamamlanmamıştır, hatalı olabilir ve sürekli değişir. Hafıza geçmişten şimdiye bir şeyler getirir, bu insanoğluna has bir özellik değildir. Ancak yalnızca düşündüklerimizden mesul değiliz, aynı zamanda hatırladıklarımızdan, daha doğrusu hatırlamayı seçtiklerimizden de mesulüz. (Ayrıca hafızanın da kendi tarihi vardır. Dante'den meşhur bir pasaj: "Felaket zamanlarında güzel zamanları hatırlamaktan daha fena bir şey yoktur. Yirminci yüzyılda birçoğumuz bu tarz hafızaların teselli verici olabileceğini hatırlayacağız.")

5.

Tarihçinin ilgileri, konu seçimini de yönlendirir. Ama ne türden ilgiler? Profesyonel tarihçiler tarafından son zamanlarda seçilmiş bazı konulara bakmak, o konuların bazılarının saçmalıklarının farkına varmak bir soruyu lazım kılıyor: Onların ilgilerinin temeli neydi? Konularıyla nasıl ilgilenir oldular? Seçimlerinden gerçekten ilham aldılar mı? "Nasıl" ve "gerçekten", ilgileri az ya da çok özgün müydü? Veya seçimleri profesyonel kariyerlerini göz önünde bulunduran şahsî bir kaygının neticesi miydi? Bilen ile bilinenin kaçınılmaz ilişkisi; ne bilen ile bilinenin özdeş olduğu ne de tarihçinin karakteriyle ve konusunun değeriyle özdeş olduğu anlamına gelir.

Diyelim ki üç yüz yıl önce, erken bir don bir köylünün ekinlerini yok ettiğinde ardından gelecek sert bir kış boyunca sürececek maddî koşullarındaki bu değişiklik köylü için çok şey ifade ediyordu. Ama o ne düşünüyordu? Biz (Tanrı'nın aksine) bunun hakkında ya çok az şey biliyoruz ya da hiçbir şey bilmiyoruz. Her hâlükârda düşüncesi varlığının maddî niteliğini etkilemiş miydi? Çok fazla değil belki. Bizim demokratik kitle çağımızda durum daha farklı. Maddînin yanı sıra entelektüel ve manevî, her şeyin değeri insanların düşündüğüdür. Bu bir

dereceye kadar hep böyle olagelmıştır ama şimdiki kadar çok değil. (Bu, olayların yapısına zihnî müdahale demeye cüret ettiğim şeydir. Bunu, artan bir manevîleşme [ve soyutlama] olarak adlandıracak kadar ileriye gidebiliriz belki de.)

Elbette bu, içinde yaşadığımız karşı konulamaz materyalist dünyanın ve karşı konulamaz bir şekilde materyalist olan insanların kabul edilmiş inançlarına aykırı gitmektir. Yine de ister bireysel ister kitlesel olsun insanların düşündükleri dünyada olup bitenlerin esas özüdür, onun maddî ürünleri ve kurumları sonuçlarının bir oluşudur; aslında üst yapılarıdır. Ayrıca, insanların düşünüp inandıkları şeyler ve insanların vaktiyle düşünmüş ve inanmış oldukları şeyler belgelenmiş tüm delillerine rağmen izini sürmesi zor olan maddelerdir (evet, maddelerdir). (Ve bu tarz maddelerin yeniden-araştırılmasında bilimdense edebiyat daha iyi yol gösteriyor olabilir.)

Bu, kategorik idealizmin bir önermesi değildir. Fikirler ve inançlar soyut şeyler değildirler, onlar tıpkı insan gibi tarihidir. Ama bir tür *Zeitgeist*'in neticesi değildirler. Tekrar ediyorum: İnsanların fikirlere *sahip* olmadığını idrak edelim. İnsanlar fikirleri seçerler. (Peki nasıl veya niçin ve ne zaman seçerler? Bunlar zor sorular.) Öznelci bir determinist olan ve 1900 yılında doğan Alman bir tarihçinin geçmişi, 1800 yılında doğan Fransız bir tarihçiden farklı göreceğini kabul eden neo-idealist R. G. Collingwood ile olan anlaşmazlığım şuradan kaynaklanıyor: “Hangi bakış açısının doğru olduğunu sormanın bir anlamı yok. Her biri onu benimseyen insan için mümkün olan tek şeydi.” *Mümkün olan tek şey mi?* 1800’de doğan o Fransız tarihçi monarşist olabilirdi veya cumhuriyetçi, Bonapartçı, Alman düşmanı veya Alman muhibbi olabilirdi ve 1900’de doğan o Alman tarihçi bir muhafazakâr veya liberal, Fransız düşmanı veya Fransız muhibbi olmuş olabilirdi. Bundan başka ilgilendikleri konulara gelirse 1900’de doğan Alman bir tarihçinin XIV. Louis hakkında okuyup yazmayı tercih edebileceği veya 1800’de doğan Fransız bir tarihçinin

I. Friedrich Wilhelm okuyup yazmayı tercih edebileceği en azından düşünülebilir. İnsanların, şartları düşüncelerine uyarlamaktansa düşüncelerini şartlara uyarlamaya (ya da o şartların ne olduğunu düşünmeye) meyilli olmaları sürekli görülen bir durumdur. Bunun büyük sonuçlarından bir tanesi siyasî inanç hareketlerinin yavaş değişimidir. Yine Marx ve diğerlerine tamamen zıt bir şekilde söyleyecek olursam, bu hareketler nadiren maddî koşulların sonuçlarıdır. Toplumların ve insanların tarihindeki hareketlere damgasını vuran şey sermaye birikimi değildir, fikirlerin birikimidir. (Bu tarz biriktirmeler, her zaman ve sonsuza kadar olmasa da sert bir azınlık tarafından çoğunluk için oluşturulan kamusalığın manipüle edilmesi yoluyla teşvik edilebilir ve bazen de üretilebilir.)

İnsanların düşünceleri ve zihninin maddeye karşı büyüyen nüfuzunu yeniden inşa etmek gibi zor bir görevin ötesinde ve etkisi altında temelde başka bir demokratik gelişme olan enflasyon olgusu vardır. Bir şeyden gittikçe daha fazla olduğunda o şey gittikçe daha az değerli olmaya başlar. Bir an için bile olsa bir sefere mahsus enflasyon-deflasyon iş döngülerinin fiilen ortadan kalktığını düşünelim. Şu anda değişen hızlarda da olsa sürekli bir enflasyon var, sözlerin ve sloganların enflasyonu, kategorilerin ve standartların enflasyonu, resimlerin ve görsellerin enflasyonu; paranın ve varlıkların enflasyonuna yol açtı, bunun tersi olmadı. Paranın ve diğer varlıkların, kredibilitenin (bir potansiyelin) fiilî mülklerden (yasal olarak “sahip olunan” ancak gerçekte kiralanan) daha önemli hâle geldiği ülkelerde bilhassa, kaydılaştırılmasını düşünün. Bu çoğunlukla tehlikeli ama ayrıca yapay olan maddenin ruhanîleştirilmesi insanlar üzerinde gittikçe daha soyut bir etkiye yol açmaktadır. (Ve burada edebiyatın yararlarını bir kez daha düşünün, o edebiyat ki kaliteli olduğunda kelimelerin şişirilmesinden nefret eder.)

Lâkin olayların yapısına zihinlerin bu müdahalesi, nitelemeyi gittikçe daha da zorlaştırıyor; çünkü onlar hakkında hangi bil-

gilere sahip olursak olalım “basit” insan artık çok da basit değil ve tabii ki hem eğitim alanları hem de eğitim almamışları böyle. Dickens’ı veya Balzac’ı okuduğumuzda, Thackeray’ı veya Flaubert’i, Trollope veya Conrad’ı veya *Buddenbrooks*’u okuduğuzda Gradgrind veya Goriot’un kızlarının, Becky Sharp’ın veya Charles Bovary’nin, Dr. Grantly’in veya Kurtz’un veya “Toni” Buddenbrook’un sadece ne düşündüklerini değil nasıl düşündüklerini de (ana veya yan karakterler fark etmez hepsi düşünüyorlardı), zihinlerini nasıl kullandıklarını da kolayca öğreniriz. 2011 yılında New York’ta yaşayan bir erkeğin veya bir kadının zihinlerinde ne var, zihinlerinde neler olabilir? Basit bir atıf bile yapılmayacak. Yahut Dwight D. Eisenhower, Ulysses S. Grant’tan daha basit bir adam mıydı? Hayır değildi.

Bu nedenle dikkatli bir tarihçi sadece hangi fikirlerin mevcut olduğuna değil, ayrıca nasıl ve niçin ortaya çıktıklarına ve ardından insanların tarihlerini nasıl ve niçin istila edip değiştirdiklerine de dikkatini yönlendirmelidir ve bunu yapmak için şu tarihsel soruyu sormalıdır: *Ne zaman?* Şu derin ama sağduyulu hakikati dillendiren yine Kierkegaard idi: “Hem iyi hem de kötü olmak mümkündür ama *tek seferde ve aynı anda* hem iyi hem de kötü olmak imkânsızdır.” (Bu sözün anlamı, insan doğası için La Rochefoucauld tarafından söylenmiş başka bir doğru özdeyişten bile daha fazladır: “İçlerinde iyi bir şeyler de olmasa daha az tehlikeli olacak kötü insanlar vardır.) Kierkegaard’ın ifadeleri Tanrı’nın *zamanı* yaratması hakkındadır. Ayrıca bazı insanların Hitler gibi insanlar hakkındaki huzursuz sorularına cevaptır da. 14 yıl önce (*Hitler Problemi* [The Hitler of History] s. 43-44) şöyle yazmıştım: “Evet, Hitler’in ifade edilmiş düşüncelerinde, niyetlerinde, düşüncelerinde, sözlerinde ve kararlarında çok fazla kötülük vardır. (*İfade edilmiş*’i bilhassa vurguluyorum çünkü bize uygun bir şekilde düşünme imkânı veren kanıt odur.) Ancak, kötünün tıpkı iyi gibi insan doğasının bir parçası olduğunu aklımızda tutalım. Kötü olmaya dair eğilimimiz (eylemlere dönüşecek

kadar olgun olsunlar yahut olmasınlar) kınanacak bir şeydir ama aynı zamanda normal de bir şeydir de. Bu insanî durumu inkâr etmek bizi Hitler'in anormal olduğu iddiasına götürür ve "anormal" etiketinin Hitler'e basit bir şekilde yapıştırılması onu sorumluluktan kurtarır üstelik hatta kesin olarak kurtarır.* Çocuklara ve köpeğine karşı nazik olan Hitler ile bütün bir halkın ortadan kaldırılmasını isteyen ve emreden Hitler, farklı zamanlardaki aynı kişidir.

Ne zaman? Bütün nesir edebiyatı *ne zaman* ile ilgilenir mi? Bir olgunun, ifadesinden ayrılamayacağını daha önce yazmıştım ve ifade de amacından kolay kolay ayrılmaz, tarihçinin amacı gerçek olmayan şeylerin azaltılmasıdır. 1994'te ise şöyle yazmıştım: "Burada buna bazı şeyler eklemeliyim. İnsan doğasının kaçınılmaz tarihselliği diye bir şey vardır ve bu görecelik demek değildir. 1915'te Ku Klux Klan Konklave'de "Siyah derili bir insan sizin herhangi biriniz kadar iyidir" demekle aynı kelimeleri 1970'te liberal bir kitleye söylemek tamamen farklı şeylerdir. 1942 yılında kalabalık bir Münih tramvayında "Alman bir Yahudi, Viyanalı bir Nazi'den çok daha değerlidir" demek (sadece fısıldamak değil, söylemek) aynı kelimeleri New York'ta 1942 yılında Nazi karşıtı bir toplantıda (veya 1972'de Berlin'de bir topluluğa) telaffuz etmek tamamen farklı şeylerdir. Burası çok açık. Ama cesaretin farklı türlerinden bahsetmiyorum. 1915'te Ku Klux Klan toplantısında söylenen

* Hitler'in hatırı sayılır entelektüel yeteneklere sahip olması bir yana o ayrıca cesur, kendinden emin, birçok durumda sebatkâr, kendisi için çalışan arkadaşlarına sadık, öz disiplinli ve fizikî taleplerde mütevazı biriydi. Burada ortaya atılan fikirler yanlış yorumlanmamalı, yanlış anlaşılmamalı ve yanlış okunmamalıdır. "Vay be" demeye gerek yok. "Hitler sadece yüzde 50 kötüydü", insan doğası böyle bir şey değildir. Yarı-hakikat yalandan daha kötüdür çünkü yarı-hakikatin yüzde 50'si doğru değildir; o, yüzde 100 hakikat ile yüzde 100 yalanın karışımıdır. Matematikte, kesin bir şekilde kararlaştırılmış ve sabit sayılar sebebiyle 100 artı 100, 200 eder ama insan doğasında 100 artı 100 *başka bir* 100 eder. Hayat; durağan değildir, o yüzde 100 siyahla ve yüzde 100 beyazla, yüzde 100 sıcakla ve yüzde 100 soğukla, yüzde 100 büyüme ve yüzde 100 küçülmelerle doludur." (s. 43-44)

sözün veya 1942’de Münih’te tramvayda söylenen sözün bütün gerçeklikler olmayabileceğini ama başka bir zamanda başka bir yerde söylenmiş aynı sözlerden bir şekilde *daha doğru* olduğunu iddia etmeye çalışıyorum. Çünkü böyle olduğunda istisnaî oluyorlar ve tarihte istisnalar bilimde olduğundan çok daha önemlidir.

Bütün iyi romancılar bunu bilirler. Hâliyle bütün iyi tarihçilerin de bilmesi icap eder.

TARİH VE ROMAN

1. Tarihçiler ve Romancılar. Farklı Vazifeler •
2. “Olgu” ve “Kurgu” • 3. Romanın Kökenleri ve Tarihi, ki Tarihçiler Bunun Üzerine Düşünmelilerdir •
4. Her Roman Tarihi Bir Romandır • 5. Potansiyel: Ne Oldu; Ne Olmuş Olabilir • 6. Romanın Yeni ve Mevcut Sorunları •
7. Romanın Tarih Tarafından Özümsemesi: Yeni Bir Edebiyat Biçimi • 8. Küçük Bir Zeyl

1.

“Tarih” diye yazmıştı bir keresinde Macaulay “romanda başlar ve makalede biter.” Özlü bir deyiştir bu. Peki ne anlama gelir? Tarihçi; tıpkı romancı gibi bir hikâye anlatır, geçmişin bazı kısımlarının hikâyesini. Tarihçi tarif etmektense tavsif eder. Romancı bunu daha kolay yapar, var olmayan insanları ve yaşanmayan olayları uydurabilir. Tarihçi var olmamış insanları ve olayları tavsif edemez; kendisini gerçekten yaşamış erkekler ve kadınlarla sınırlamalıdır, onların eylemlerinin ve sözlerinin delillerine yaslanmalıdır. Buna rağmen, tıpkı

romancı gibi o da erkek ve kadınların düşüncelerine dair bazı şeyleri tahmin etmelidir. Bir kelimeyle söylersek *denemek* [to essay]. Bu kelime tahlil etmek [to assay] kelimesine çok yakındır ama ondan çok daha fazlasıdır. O sadece kanıtları tartmak değil ayrıca onların anlamlarını bulmaya çalışmaktır. Tarihçi bunu yapmaya ehil ve istekli olmalıdır. Peki, tarihçiler *her* insanî olayda ve *her* insanî ifadede bir tür ahlakın içkin olduğunu anlıyorlar mı? Genel itibariyle tarihe dair görüşleri tarih düşüncesini teşvik etme vazifesini içeren çok fazla tarihçi yok. Bu tarz tarihçiler bir yazardan ziyade bir öğretmendirler belki de; yazarken bile bir şeyler öğretirler. Roman yazarları yazdıkları zaman bir şeyler öğretirler mi? Nadiren. Eğer bunu yaparlarsa, yaptıklarında bu üstü kapalı bir öğretim faaliyetidir.

Mencken, biraz da iğneleyerek, tarihçilerin hüsrana uğramış romancılar olduğunu söylemiştir ama eğer romancıların hüsrana uğramış tarihçiler olabileceğini görmek istiyorsak Tolstoy okumalıyız. Vasat bir tarih kitabı yazmak vasat bir roman yazmaktan daha kolaydır. Büyük tarih kitabı yazmak büyük bir roman yazmaktan daha zordur. Geçtiğimiz iki yüz yıl boyunca büyük tarih kitaplarından daha çok büyük romanların olmasının sebebi bu olmalı. “Büyük bir tarihçi” diye yazıyordu Macaulay “romancının zimmetine geçirdiği malzemelerin iadesini talep ederdi” ve “Gerçekten büyük bir tarihçi olmak entelektüel payelerin en nadiridir belki de.” Ama bu o kadar da kolay değildir.

2.

Tarihin iki tarifi vardır, romanın bir. Tarih, tarihçilerden önce var mıydı? Tarih, kayıtları ve anlatıcıları olmadan var olabilir mi? Oldu ve oluyor.* Bir roman; romancısı olmadan, yazarı olmadan var olabilir mi? Olamaz. Bu ayrım sağduyulu ama

* Bu nedenle “tarih öncesi” saçma bir kategoridir. 1871’de *Oxford İngilizce Sözlük*’te “yazılmış veya kaydedilmiş tarihten önceki olayların veya durumların rivayeti” şeklinde tarif ediliyor. Ama insanlık tarihi kaydedilmeden veya yazılmadan önce de mevcuttu.

aynı zamanda eksik bir ayırmadır. Tarihçinin ve romancının kategorik karşıtlar olarak ittisali/bitişikliği mutlak değildir. “Olgu” ve “kurgu”nun da kategorik ittisali/bitişikliği mutlak değildir. “Kurgu” inşa anlamına gelir çünkü her “olgu”nun ifadesinde (ve hatta algılanmasında) bir miktar “kurgu” vardır.

Tarih, kaçınılmaz olarak insan-merkezlidir. Tarih, insanların diğer insanlar hakkında sahip oldukları bilgiden teşekkül eder. Bu bilgi görme dâhil bütün duyularımızı kapsar ve görme, düşünmeyi ve hayal etmeyi kapsar. Bu ikincisi de içinde biraz irade olan bir inşa anlamına gelmektedir.*

Olgu ve Kurgu birbiriyle ilişkilidir ama özdeş değildir. (Ancak “olgunun” sınırlarından sarf-ı nazarla başkaları tarafından ifade edilmiş eksik ve yanlış “olguları” düzeltmek tarihçinin temel bir vazifesidir.) Bununla birlikte eğer her olgu bir yere kadar kurguysa, eğer tarihçi olgularındansa kelimelerinde us-talaşması gerekiyorsa onu bir romancından ayıracak herhangi bir şey kalıyor mu geriye? Güvence vermeme müsaade edin tarihçi meslektaşlarım, ortada korkacak herhangi bir şey yok. Tarihçi ve romancı arasında fark vardır. Argümanım tarihin kurgusal doğasını ima etmiyor bilakis o kurgunun tarihselliğini iddia ediyor. Tarih bilincinin yükselmesi sebebiyle, tarih düşüncesinin romancıyı, tarihçiyi etkilediğinden daha çok etkilediği için bu gerçekleşmiştir.

* Buna, farklı zaman ve mekânlarda farklı insanların tamamen bizim görmeye alıştığımız şekilde *görmediğine* dair bol miktarda delil olduğunu da ekleyebiliriz. Gözlerini başka türlü kullandılar, çünkü hayal güçleri başka türlü ortaya çıkmıştı. (Genç bir Amerikan sanat tarihçisinin istisnâ bir şekilde zekice yazılmış kitabına bakınız, Samuel Y. Edgerton Jr., *Rönesans'ın Doğrudan Perspektif'i Yeniden Keşfi* [The Renaissance Rediscovery of Linear Perspective], 1975.)

Gönül Yakınlıkları'nda [Die Wahlverwandschaften] Goethe şöyle yazıyordu: “Kendimizi istediğimiz herhangi bir durumda hayal edebiliriz ancak kendimizi her zaman gören olarak düşünürüz. Rüyalarımızda [bile] görmeyi durduramayız. Belki bir gün iç ışığı bizden dışarı çıkar da başka bir ışığa ihtiyacımız olmaz.” Büyük tarihçi Burckhardt ise şöyle diyordu: “*Unser Auge ist sonnenhaft, sonst sähe es die Sonne nicht.*” Gözlerimiz güneş gibidir, aksi olsaydı güneş görünmezdi.

Tıpkı profesyonel tarih kitabı gibi roman da on sekizinci yüzyılın bir ürünüydü. Belki birkaç garip selefi olmuş olabilir ama ilk modern roman 1750'lerde ortaya çıktı. Bu, yeni bir edebî türdü. Diğer edebî türler yaklaşık üç bin yıllıkta ama roman yeni bir fenomendi. İnsanlar romanın anlatı olmasından dolayı efsanenin düzyazı biçimi olduğunu düşündüler ve hâlâ da böyle düşünüyorlar. Yanılmışlardı, hâlâ da yanılıyorlar. "Roman ve efsane" diye yazmıştı Ortega y Gasset 1914'te,

kesinlikle iki ayrı kutuptur. Efsanenin teması şöyle bir geçmişti: O şu anda var olmayan ve hiçbir zaman var olmamış bir dünyadan bahseder, antikliği; herhangi uzak bir tarihsel zamanla aynı anlamda bir geçmiş olmayan efsanevî bir çağdan bahseder. Yerel dindarlığın Homeros'un insanlarını ve tanrılarını ince ipliklerle günümüz yurttaşlarına adım adım bağlamayı sürdürdüğü doğrudur ama bu kalıtsal gelenekler ağı efsanevî dün ile gerçek bugün arasındaki uçuruma köprü olmayı başaramaz. Araya kaç tane gerçek dünler sokuşturduğumuzun önemi yok, Archilleslerin ve Agamemnonların meskûn oldukları muhitin bizim varlığımızla hiçbir ilişkisi yoktur ve biz de zamanın ilerlediği yolu adım adım takip ederek buna ulaşamayız. Efsanevî geçmiş bizim geçmişimiz değildir. Bizim geçmişimizin bir zamanların şimdisi olmuş olduğu düşünülebilir ama efsanevî geçmiş muhtemel herhangi bir şimdi ile özdeşleşmekten kaçınır... Hayır o hatırlanan bir geçmiş değildir fakat ideal bir geçmiştir.

Kısa sürede edebiyatın baskın formu hâline gelen romanın başarısı okurlarının kendilerini romanın kahramanlarıyla, sahneleriyle, problemleri ve zamanlarıyla özdeşleştirebilmeleri keyfiyetine bağlıydı büyük ölçüde. Bu sebeple romanın burjuva çağına ait olduğunu, onun bir burjuva türü edebiyat olduğunu söyleyebiliriz belki de. (Ayrıca romanın mevcut problemleri ve muhtemel ölümü burjuva çağının ve burjuva toplumlarının geride kalmasının sonuçlarından bir tanesi ola-

bilir. Buna ileride değineceğiz.) Aynı zamanda bütün mevcut problemlerine rağmen profesyonel tarihçilik burjuva çağıyla beraber ortadan kalkmayabilir.

Ancak son iki yüz yılı çalışan tarihçiler bu süre zarfındaki bazı romanları birden fazla sebepten dolayı ciddiye almalı ve onlar üzerine düşünmelilerdir. Romancıların tarihçiler için değerli deliller üretmelerinin en az dört yolu var. Birincisi romancılar güncel tarihî materyali süslediler ve bunu çoğu tarihî olarak doğrulanabilen belirli bazı geçmişlere dair canlı ayrıntılarla yaptılar zira romancının ilgileri çoğu zaman tarihçininkiyle denk olabilir. Bundan başka romancının detayları seçme, düzenleme, tasvir ve tavsif etme sanatı tarihçinin ilgisini “göz ardı edilmiş” açılara, sahnelere, problemlere ve hatta dönemlere çekebilir. Bunun klasik örnekleri Scott’un, Balzac’ın kitaplarıyla Dickens’in bazı kitaplarıdır. Birçok tarihçi Scott’un hünerine saygı duymuşlardır. 1792-1840 yılları arasında Balzac’ın *İlahî Komedya*’sı her türden tarihî detay ile tıka basa doludur. Dickens tarihe dair amacını *Barnaby Rudge* isimli eserinin önsözünde belirtmiştir: “Bildğim kadarıyla Gordon İsyanları herhangi bir çalışmada ele alınmadı... sıra dışı ve olağanüstü özellikler sunan bu konu beni bu Hikâye’yi tasarlamaya sevk etti.” (*Barnaby Rudge* sadece iyi bir hikâye olmakla kalmadı ayrıca Gordon İsyanları’nın [1780] ilk tarihî monografisinden de bir asırdan fazla bir süre önce ortaya çıktı.)

İkincisi: Romancının bizzat şahit olduğu çağdaş bir sahneyi tasvir ve tavsif etmesi çoğunlukla birinci sınıf bir tarihî delildir. “Kurgu çoğu zaman tarihe bir yardımdır” diye yazmıştı Alfred Duff Cooper “ve dehanın keskin gözü tarihçinin sabırlı araştırmalarına rağmen ele geçirilemeyen birçok şeyi fark edebilir.” Stendahl’ın *Parma Manastırı*’ndaki [The Charterhouse of Parma] Waterloo tasvirinin (Hugo’nunkinden ziyade) askerî okullarımızda okutulmasının mecburî olması gerektiğini düşünmüşümdür hep; çünkü o hem savaş düzeninin soyut taslağını hem de on dokuzuncu yüzyıl savaşlarına

dair parlak üniformalı askerlerin uzun süren çarpışmalarındaki süngü parlamalarının, süvari hücumlarının kılıçlarının ve her zaman C majörde patlayan Beethovenvari top seslerinin eşlik ettiği yanlış görüntüyü düzeltici bir anlatıdır. Mau-passant'ın harika kısa hikâyesi *Darbe*'nin [Coup d'état] bazı devrimlerin ne kadar da devrimci olmadığına dair muazzam açıklamasından ve “insanlar müesses nizama karşı ayaklandılar” gibi klişeleri düzeltici olduğundan dolayı bizim kasvetli siyasal bilimler okuyucularımızın okumaları arasına katılmalıdır. Sosyal ve entelektüel tarih düzeyinde *New Grub Sokağı* [New Grub Street] gibi bir roman 1880'lerin Londra'sı, bazı insanların nasıl yaşadıkları ve o zamanın edebiyat endüstrisinin koşulları hakkında tarihî kanıtlarla dolu olmakla kalmaz, ayrıca geç Viktorya Dönemi'nin hassasiyetlerinin bütün bir bölümünü gözler önüne serer.

Üçüncüsü: Romancının belirli kurgusal karakterleri tasviri, bu karakterler sınıflarının ve zamanlarının prototipi olduğu durumlarda tarihçiye fayda sağlayabilir. Trollope'nin *Omnium Dükü*, Flaubert'in *Emma Bovary*'si, Arnold Bennett'in *Constance Baines*'i, Sinclair Lewis'in *George Babbitt*'i potansiyel tarihî karakterlerin temsilleridir. Bir romancının “etten kemikten gerçek” karakterleriyle bir profesörün “kartondan” şahıslarını karşılaştırmıyorum. Örneğin Monsiuer Homais gibi bir karakterin varlığının, on dokuzuncu yüzyıl Fransa Tarihi'ne ait olduğunu ve *Emma Bovary*'inin problemlerinin ve trajedisinin özel koşullarını anlamamanın onun “zamanını” anlamak isteyenler için bir gereklilik olması gerektiğini, bunun bir romancının “atmosferi” çağrıştıran canlandırmasından çok daha fazlası olduğunu savunuyorum. Kurgusal karakterler, kendi varlıklarına dair gerçek tarihî kanıtların başka yerlerde de mevcut olduğu eğilimlerini temsil edebilir. Kasıtlı bir abartma, bir hiciv dahi tarihî anlayışa kılavuzluk edebilir; duyarlı bir tarihçi onu örneklendirme amacıyla kullanabilir belki de. Peter Fleming 1940 yazına dair *Deniz Aslanı Ope-*

rasyonu [Operation Sea Lion] isimli mükemmel kitabının 139. sayfasında gerçek bir eşekliğe, o zamanki bir bürokratın demecine atıfta bulunuyor ve ardından şu makûl dipnotu ekliyor: “1940’ta Enformasyon Bakanlığı’nın dinî faaliyetleri anlattığını iddia eden hicivli bir öykünme için (yukarıdaki cümlede de bu kabilden olabilir) Evelyn Waugh’un *Daha Çok Bayrak Dalgalandırın* [Put Out More Flags] isimli eserine bakın (Londra, 1942). Bu roman o dönemin atmosferi için mükemmel bir rehberdir.”

Eğer belli birtakım istatistikler tarihî belgelerse romancıların kendi hayal güçlerinden ve gerçeklerden, tarihî hayal gücü ve gerçeklerden oluşturdıkları belli birtakım karakterler de öyledir.

Son olarak dördüncü sırada şu var: Edebî tarih, tarihe sadece kültürel bir ek olarak ait değildir. O, vaktiyle Trevelyan’ın belirttiği gibi “inek için kuyruğu neyse odur.” Bir yandan da büyük edebiyatın kalıcı bir etkisi olagelmıştır, bazen sadece uzun vadede de olsa. Bununla beraber kısa vadenin kanıtları da önemli olabilir: Romanlar dâhil olmak üzere kitapların tarihi, yayıncılarının koşulları, eleştirel ve popüler başarıları, bazen de reddedilmeleri. Bir roman mevcut düşünceleri, sosyal ve kültürel eğilimleri açıkça telaffuz edebilir, üretebilir, hızlandırıp yavaşlatabilir. Bazen bu ilişkiler takip edilebilir olurlar. *Werther* veya Scott’ı aklımıza getirelim, 1951’de zarif bir Hintli yazar ve akademisyen olan Nirad C. Chaudhuri şöyle yazmıştı:

“Birkaç zaman önce *Hindistan’a Bir Yolculuk*’u [A Passage to India] okumak bana sadece, İngilizlerin Hindistan’a toplu geçişlerini değil ve fakat Mr. Forster’in bu finale katkısını da düşündürdü. Bir roman ve bir siyasî tarih hadisesi arasında bu tarz fikirlerin çağrışımına itiraz edilebilir ama bu örnekte çağrışımın meşru olduğunu düşünüyorum. *Hindistan’a Bir Yolculuk*’un İngiliz emperyal siyasetine etkisi İngiliz edebiyatına olan etkisinden muhtemelen çok daha büyük

olmuştur... Roman, Britanyalıların Hindistan'ı nahoş bir meseleden neredeyse Pilatusvari bir el yıkama hareketiyle terk etmelerini mümkün kılacak ruh hâlinin büyümesine yardım etti.”

Bütün bunlar belki de aşikâr şeyler. Ama şimdi ilişkinin diğer tarafına da bakalım, romanın tarihselliğine.

Roman, tarihle beraber büyüdü. Modern roman 1750'den sonra ortaya çıktı; profesyonel tarihçilik 1777'den sonra. 1780'e geldiğimizde çok satan romanlar vardı artık. 1800'den sonra başka bir varyant çıktı: Hikâyeyi ve kahramanlarını bil-hassa ilginç göstermek için tarihin renkli ve çoğunlukla dramatik bir arka plan olarak kullanıldığı tarihî romanlar. Bundan sonra on dokuzuncu yüzyıl romanın altın çağıydı. Daha sonra romana tarihin bilinci aşılandı. *Old Mortality*, *Şuanlar* [Les Chouans], *İki Şehrin Hikâyesi* [A Tale of Two Cities], *Parma Manastırı* [The Charterhouse of Parma], *Savaş ve Barış* [War and Peace] gibi tarihî romanlar değil sadece, ayrıca *César Biroteau*, *Martin Chuzzlewit*, *Lucien Leuwen*, *Duygusal Eğitim* [Sentimental Education] gibileri için de geçerlidir bu dediğim. Burada biraz durmama ve Flaubert'in *Duygusal Eğitim*'inin hemen hemen çağdaşı olan *Savaş ve Barış*'tan daha tarihî olduğunu (bu ikincisinin birincisine kıyasla genellikle “tarihî” bir roman olarak sınıflandırılmasına rağmen) iddia etmeme müsaade edin. *Savaş ve Barış*'taki “tarih” ne kadar dramatik ve alenî olsa da çoğunlukla yanlış ve uydurmadır. Hâlbuki *Duygusal Eğitim*'deki tarih çoğunlukla üstü kapalıdır ve derinden ilerler. Flaubert'in 1848 tasviri, tarihî olarak konuşursak Tolstoy'un 1812 tasvirinden daha kompleks ve daha anlamlıdır çünkü Flaubert insanların o zamanlar nasıl düşündüğünü ve hissettiğini tasvir ve tavsif etmiştir. Romanı değişen hassasiyetler, fikirlerin dönüşümü ve tavırların başkalaşımına dair tasvirlerle doludur. Tolstoy'un “bilimsel” bir tarih yazma kararına rağmen (belki de bu yüzden) *Savaş ve Barış* tarihî olmaktan ziyade bir tür ideolojik düşünmeyi

yansıtır. Flaubert, o farkında olmasa da* bu iki yazardan daha tarihî olanıydı ve bunun sebebi belki de tarih düşüncesinin Batılı zihne 1850'den önce nüfuz etmiş olmasıydı. Sonrasında gittikçe daha çok roman tarihî sosyografiler hâline geldi; bu yaklaşık 1900'lerde zirvesine ulaşan bir gelişmedir. Arnold Bennett Laurance, Sterne'den; Thoma Mann, Goethe'den; Roger Martin du Gard, Victor Hugo'dan daha iyi yazarlar değillerdi ama ilk zikredilenlerin romanları tarihle sıırıslılandı. *Koca Karı Hikâyesi* [The Old Wives' Tale], *Buddenbrooks*, *Thibaultlar* [Les Thibault] seleflerinin bazı romanlarından daha "derinden" tarihî olan büyük burjuva romanlarıdır.

Amerikan düzyazı edebiyatının tarihi biraz daha farklıdır. Poe'nun ve Melville'in romanları Avrupalı (ve hatta İngiliz) tarihî romanlarından farklı bir şeydir. *Washington Square* ve *Masumiyet Çağı* [The Age of Innocence] tarihî olmaktan ziyade baskın bir şekilde sosyografiktir. Bununla beraber *Muhteşem Gatsby* [The Great Gatsby] diğer meziyetlerinin yanı sıra tarihî iken çağdaşı Dreiser'in *Bir Amerikan Trajedisi* [An American Tragedy] adlı kitabı böyle değildir.†

4.

Her roman; tarihî bir romandır, öyle ya da böyle. Bunun farkına varmak tarihçi için olduğu kadar romancı için de önemlidir. "Alexander Dumas'ın okuyucuları potansiyel birer tarihçilerdir belki de" diye yazıyordu büyük Fransız tarihçi Marc Bloch. Maupassant, *Pierre ve Jean*'un [Pierre et Jean] önsözünde gizlenmiş tek denemesinde gerçekçi bir romancının amacının "bir hikâye anlatmak, bizi güldürmek veya duygularımızı cezbetmek değil, *bizi düşünmeye, olayların*

* Antik çağın efsanevi bir "tarihi" romanı olan Salammô'daki girişimi başarısız olmuştur.

† Şu makaleme bakınız. "The Great Gatsby? Yes, A Historical Novel", *Novel History: Historians and Novelist Confront America's Past (and Each Other)* içinde, ed. Mark C. Carnes (New York, 2001).

daha karanlık ve daha derin anlamını anlamaya zorlamak (italikler bana aittir)” olduğunu yazmıştır. Dikkatli bir tarihçi bunu anlamalıdır çünkü artık muhtemelen modası geçmiş “tarihî roman” türünün ötesinde (ve altında) bir şeydir.

Her romanın tarihî bir roman olduğunu kanıtlamak için Jane Austen’in *Northanger Manastırı*’na [Northanger Abbey] 1816 yılında yazdığı önsözü düşünebiliriz (o, bu önsöze “Kadın Yazarın Duyurusu” demiştir):

Bu küçük çalışma 1803 yılında bitirildi ve hemen basılmak isteniyordu. Yayınevine gönderildi ve işin neden ilerlemediğini yazar hiçbir zaman öğrenemedi. Herhangi bir yayınevinin yayınlanmaya değmeyeceğini düşündüğü bir şeyi satın almaya değer olduğunu düşünmesi olağanüstü gibi geliyor. Ama buna rağmen ne yazar ne de toplum *eserin on üç yılda nispeten eskimiş olan kısımları üzerine bazı açıklamaların gerekli olmasından başka bir endişeye sahip değildir. Kamuyunun eserin bitişinin üzerinden on üç yıl geçtiğini, başlangıcından ise çok daha fazlasının geçtiğini ve bu süre zarfında mekânların, tavırların, kitapların ve fikirlerin hatırı sayılır bir derecede değiştiğini akılda tutması rica olunur.*

İtalik olarak alıntıladığım pasajda şu noktayı vurgulamak gereksizdir: Jane Austen’in hikâye anlatıcılığındaki kaygısı kesinlikle ve apaçık tarihîdir.

Seksen yıl sonra Thomas Hardy şöyle yazmıştı:

Çocukça icatlardan bıkmış ve kesinliğe aç, dünyanın temsilindeki tutkunun dünyanın kendisi gibi orantılı olması gerektiğini düşünen olgun yaştaki dikkatli okuyucuların zihinlerinde derin ve kalıcı bir ilgi uyandırabilecek tek şey titiz bir kurgudur. Atinalıların zihinlerinde ölümsüz trajediler ile ve Londralıların zihinlerinde üç yüz yıl öncesinin ince oyunlarının ilk gösterimleri ile alevlendirilen şey bu ilgidir.*

* Hardy, “Candour in English Fiction”, J. Korg’un *George Gissing: A Critical Biography* (Seattle, 1979) isimli eserinden alıntı yapılmıştır, s. 261.

120 yıl sonra ise benim kanaatim Hardy'in titiz kurgu olarak vurguladığı şeyden arzu edilenin titiz tarih ile doldurulabileceğidir. Çocukça icatlardan bıkmış (ne kadar da bıkmışsak artık!) ve kesinliğe aç, olgun yaştaki dikkatli okuyucuların zihinlerinde derin ve kalıcı bir ilgi uyandırabilecek tek şey tarihtir. Buna bir de şunu eklemeliyim: Doğruluk.

5.

Önem ve değer arasında fark vardır, “önemli” ve “değerli” arasında da. İkincisinin anlamı; etkisinin daha az acil ve potansiyelden daha belirleyici olmasıdır, büyük katı bir yüzeydeki küçük bir çatlağın görüntüsü gibi.*

Romancının gözleri, hikâyelerindeki anlamlı meselelere (eylemler, kelimeler, hatta jestler, hatta sessizlikler) özellikle dikkat çekmektedir. Bunlar, potansiyellerinden dolayı anlamlıdır. Ama bir tarihçi potansiyel şeylerin varlığının kaçınılmaz olduğunu göz önünde bulundurmalı veya en azından aklında tutmalıdır. Burada kuantum fiziğinde buna karşılık gelen epistemolojik bir keşif vardır; zira atomaltı fiziğinde fizikçiler sadece bilfiil değil bilkuvve olayları da gözlemlerler. Burada biraz endişeyle Aristoteles'ten farklı düşünmeliyim. “Şair ve yazar” diyor Aristoteles *Poetika*'da [Poetics] (IX, 17) “nazım ya da nesirle yazdıklarından dolayı ayrılmazlar. Herodot'un eseri vezinli yahut vezinsiz nazma dökülse yine de tarihin bir türü olurdu. Aralarında gerçek fark birinin ne olduğuyla, diğerinin ne olabileceğiyle ilgilenmesidir. Bu nedenle şiir, tarihten daha felsefi ve yüksek bir şeydir; çünkü şiir küllîyi, tarih cüzîyi ifade etme *eğilimindedir*” (“*eğilimindedir*”i italik yaparak belki de Aristoteles'in bile kategorileri mutlaklaştırmadığını öne sürmeye çalışıyorum).

* “İfade etmek” [to signify] fiilinin Victorya Dönemi İngilizcesindeki sık kullanımından her daim etkilenmişimdir. “Bir anlam ifade etmiyor”, “bu bir anlam ifade etmez”. Anlamı: önemli değil (en azından şu anda).

Öyleyse şiir ve tarih arasındaki orta yol olan klasik roman tam olarak ne olabileceğini değil fakat ne olmuş olabileceğini ifade etme eğilimindedir. Daha önce de (belki de bütün bu kitap boyunca) vurguladığım üzere insanların fikirlere “sahip” olmadıklarını fakat onları seçtiklerini ısrarla iddia ediyorum. Buna şimdi şunu ekliyorum: Fikirlerin insanlara ne yaptığı önemli sayılabilirse de insanların fikirlerle ne yaptığı çoğu zaman daha önemlidir. İnsanların yapıyor oldukları ve yaptıkları şeyler, evet ama aynı zamanda yapmaya ve düşünmeye muktedir oldukları şeyler.

Modern tarihçi de ihtimaller üzerine tefekkürü hesaba katmamazlık edemez (Mayıs-Temmuz 1940 tarihlerini ele alan *Düello*’nun [The Duel]* ve *Londra’da Beş Gün*’ün [Five Days in London] -nisbî- başarısı Hitler’in o tarihlerde savaşı kazanmaya ne kadar yakın olduğunu okuyucularına büyük ölçüde yeniden-fark ettirmelerinden kaynaklanıyordu. *Düello*’nun mottosu olarak Salamis Muharebesi’ni kaleme alan bir tarihçinin Perslilerin yine de kazanabileceklerini akılda tutması gerektiğini yazan Huizinga’dan bir pasaj seçtim.) Bilfiil ifadeleri olmadan yalnızca bilkuvve olan şeyler tarihî delil vazedemezler (bu durum tarihî ve hukukî deliller arasındaki birkaç mutabakattan biri olmaktadır, en azından Batı dünyasında) zira tarihin ve hukukun amaçları farklıdır. Hukukun amacı adaletsizlikleri ortadan kaldırarak adaleti temin etmektir, tarihin amacı yanlışları ortadan kaldırarak hakikatin peşinde koşmaktır. Ayrıca tarihçinin, bilfiil ve bilkuvve oluşu ihata eden bu gerçekliği kabul etmesi, şeyleri bir hukukçu gözüyle değil de bir romancı gözüyle gören temayülünü yansıtır.

* Türkçe yayımı için bkz. John Lukacs, *Hitler ve Churchill Düellosu*, Ketebe Yayınları, 2019. (ç.n.)

6.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında roman ve profesyonel tarihçilik aynı anda ortaya çıktılar. Şimdi ise yirminci yüzyılın ikinci yarısında krizleri de aynı anda ortaya çıkıyor.

Romandaki krizin sebepleri elbette çağdaş tarih ile toplumların yapısındaki ve belirli olaylardaki değişikliklerle ilgilidir. Şununla başlayalım: Olgular her zaman kurgulardan daha garip bir hâle bürünür. (Gençlere hitap eden bilim kurgu türünden bahsetmiyorum.) Auschwitz'te hayat veya iki insanın ayda yürümesi gibi bir roman için pek bir şey ifade etmeyecek, bir romancının hayal edebileceğinden daha az insana ait olan meseleler vardır. Ayrıca, her gün ve her gece etrafımızda neşet eden her türden reklamlarda, sloganlarda, ünlü olma teşviklerinde, teknolojik argoda ve gençliğin argosunda, popüler müziğin seslerinde ve çılgınlıklarında aşikâr olan delirtici saçmalıkları da düşünüyorum. Bu tarz şeylerin parodisi veya hicvi pek yapılamaz çünkü onlar gerçekliğin tahrifinden daha çok zaten var olan saçmalığın abartılmasından oluşurlar. Konuşmalarda o kadar bayağılıklarla, kamusal retorikte o kadar hatalarla (ki bunların tam bir şekilde kayıt altına alınması asılsız abartılar izlenimi verirdi) karşılaştığımız bu evrensel okuma çağında romancının zarurî tahayyülü yalnızca ucubelikler karşısında değil aynı zamanda saçmalıkların sağır edici birikimi karşısında da tökezliyor.*

Romanın krizinin muhtemelen daha önemli bir sebebi sınıfların yer yer neredeyse tamamen gözden kaybolmasıdır. Zira romanın standart konuları her zaman, kişilerin içsel hayatlarının toplumun dışsal yapısıyla olan ilişkilerini içeriyordu. Ancak, toplumun iskeletinin büyük bir kısmı tarihin

* Herbert Butterfield altmış kadar yıl önce şöyle demişti: "Tıpkı romancı gibi tarihçi de dünyada binbir çeşit insan olduğunu görmekten mutlu olacaktır. Tıpkı romancı gibi o da sadece bir türden, "tam bir sıkıcıdan" hayıflanabilir ve onu gerçeğe benzer şekilde tasvir ve tavsif etmeye özen göstermeyebilir."

demokratik dokusunun nispî şekilsizliğine tekabül eden bir gelişme olarak hâlihazırda dağılmakta veya basitçe ortadan kaybolmaktadır. Sosyal ilişkiler, sosyal tutkular, sosyal ilhamlar büyük ölçüde anlamsızlaşmıştır. (Birkaç büyük romancı bunun olacağını görmüşlerdi. Öyle ki yüzyıldan daha uzun bir zaman önce İspanyol Galdós şöyle demişti: “Sınıfların belirsizleşmesi eşitliğin sahte akçesidir.” Yüzyıl sonra da bizim çağdaşımız V. S. Naipaul “Bir edebiyat sadece güçlü sosyal geleneklerden doğabilir” demiştir.)

Sınıfların, toplumun vs. bu çözülüşü yirmi birinci yüzyıldaki birçok romancıyı bireyin kendisiyle ilişkisini daha çok düşünmeye sevk etti. Bu kendini bilme farkındalığı anlatıcının bilincini içerdiği için romanın krizini de yansıtır. Böylelikle bir zamanların baskın görüşü olan tam bir nesnelliğin çöküşü; Olimpos’un gözlerini kuşanmış görünmez bir anlatıcının üçüncü şahısların yaptıklarını, düşündüklerini ve hissettiklerini anlattığı tarafsız ve bağımsız duruşun imkansızlığının (ve yapaylığının) farkına vardığı için romancıyı etkiledi. Bu yüzden romancılar her türden araca başvurdular: Anlatıcıyı birinci tekil şahsa yerleştirmek*, yani bazen ana karakterin veya ana karakterin karşısındaki karakterin beynine ve sinire yerleştirmek, hikâye anlatıcısı içinde hikâye anlatıcısı ve en nihayetinde roman içinde roman yaratmak. Ayrıca daha derin insanî gerçeklikleri yeniden-yaratmaya yönelik bilinç akışı yönteminin neden zorunlu olarak tamamlanmamış olduğunu anlamalıyız; çünkü insanlar mutlaka konuştukları tarzda düşünmezler. Joyse’un Ulysses’i (ayrıca Céline’in monologları) bir dönemin tarihlenmiş parçalarıdır. Bu tür deneylerin çoğu bir çıkmaza yol açmıştır.

* Jean Dutourd’un *Aşkın Dehşeti*’nde [Les Horreurs de de l’amour] (1963) ilginç bir “çözüm”e rastgeldim, onun ikinci tekil şahısla yazıldığı söylenebilir: Üçüncü şahısların ilişkileri iki arkadaş arasında süren sohbet üzerinden tasarlanmıştır (bu, inanıyorum ki günün birinde cüretkâr bir tarihçi tarafından bazı tarihi problemlerin çözümünde uygulanacak bir tekniktir yahut dahası bir yaklaşımdır).

Roman, yirminci yüzyılın kültür ve medeniyet krizlerinden, tarihyazımından bile daha çok etkilenmiştir. Hâlbuki on dokuzuncu yüzyılda roman sanatın öyküleyici ve tasvirî bir formuydu, yirminci yüzyılda ise bu bir zamanların standart çabası iki yönden çözülmeye başladı. Birinci eğilim şiire doğruydı, ikincisi tarihe. Elbette büyük düz yazı pasajlarında her zaman şiir olmuştur. Şiirlerden değil ama romanlardan hatırladığımız unutulmaz şiirsel parçalar ve pasajlar bize miras olarak ulaşmıştır. (*Muhteşem Gatsby*'nin sonundaki “Yeşil Işık” gibi vd., vd.) Absürt, komik, çetrefilli, “yeni” roman deneylerinin birçoğu şiirsel bir dille boğuşma girişimleri anlamına gelir. Onların pek azı “içselleştirilmelerine” rağmen hayatta kalacaktır. Yine de bir gün “yeni” romancı yeni bir türe geçmeyi başarabilir belki de ama bunun alışılmış bir romancıdan farklı bir şey olması, yeni bir anlamlı şiirsel anlatım biçimi üretebilmesi şartıyla başarabilir belki de.

Diğer eğilim tarihe, bir tür tarih yazmaya yöneliyor gitgide. Elbette; burjuva çağının ruhunun tipik bir özelliği olan profesyonel, bilimsel, objektif tarihyazımı tarihin işlevini on dokuzuncu yüzyıl romanının, düz yazı edebiyatının işlevini kısırlaştırdığı gibi kısırlaştırmadı. Ancak tarihî romanın ölümünü, tarihin romanı özümsemesinin takip ettiğine inanıyorum. On dokuzuncu yüzyılda roman yazmaya ilgi duyan yetenekli insanlar daha sonra tarih yazmaya yöneldiler. Yüz elli yıl önce Disraeli romanlar yazmıştı, yüz yıl önce Churchill ise tarih kitapları yazmıştı. Bir elli yıl sonra iyi bir kurgudansa iyi bir tarihe olan popüler bir ilginin ve insanların tarihsel yeniden kurgulamalara olan iştahlarının arttığını görebiliriz. Bu yeni fenomen, gösterişli “tarihî” romanlara olan ilginin azalması ve “belgesel” türüne olan ilginin artması gibi birçok şeyde gözüküyor. Bu ikincisi birçok eksikliğine rağmen gazetecilik tekniğinden daha fazlasını temsil ediyor. “Belgesel”, tarihin çok yönlü temsilinin tezahürlerinden bir tanesidir sadece. Tarihî bir geçmişte belirli bir gerçekliğin bir kısmını yeniden inşa etme girişimidir.

Belgesel birçok ülkede var artık; televizyonlarda, filmlerde vs. Tarihçiler bütün varyantlarıyla onu hesaba katmalılardır. Hâlâ var olan romancılar da böyle yapmalılardır. Truman Capote'nin dediği gibi demek gerekirse yakın tarihli bir kitabında (*Soğukkanlılıkla* [In Cold Blood], 1964) denediği tarihî canlandırmanın yeni bir roman türü olduğunu, “kurgusal olmayan roman” anlamına geldiğini söylemek sıgık olur, bu yeterli değildir. Romanın bir yandan şiirle biçimlenmesine diğer yandan da tarih tarafından fethedilmesine şahit oluyoruz. Eski tarihî romanlarda insan figürü ana kahramandı, tarih arka plan temin ediyordu. Sonraları tarih gittikçe ana kahraman, ön plan olmaya başladı. Üç yüz yıl önce Voltaire *XIV Louis Çağı* [Age of Louis XIV] isimli eserine başlarken şöyle yazmıştı: “Başlıca karakterler önce planda, kalabalıklar arka planda. Detaylara yuh olsun! Gelecek nesiller detayları umursamayacaklar, onlar büyük işlerin altını oyan bir tür haşarattır.” Ama şu anda tersi oluyor: Tarihsel Arka Plan, Ana Plan oluyor. “Belgesel” tarzı tarihî bir romanda bütün olay dizisi Tarih'tir; karakterler talidir, ara sıra siyasî ve sair fikirleri temsil eder; hâlbuki tasvirleri ve nitelemeleri Tarih'e gark olmuştur.

Burada bir tehlike var. İnsanlar “tarihin yürüyüşü” tarafından böyle istila edildiklerinde bu onların irade özgürlüklerinin umutsuzca kısıtlandığı, özelemlerinin fazla anlamdan mahrum olduğu, insanların fazlalıklar olduğunu akla getirir. Sonuç, onların tamamlayıcılıklarının doğru bir şekilde kavranması yerine yalnızca hayalî olanla tarihî gerçeğin karıştırılmasıdır: hayalî meseleler (ve çoğunlukla hayalî insanlar) gayrimeşru bir şekilde “tarih”e ilave edilirler. Şimdiyse bir zamanlar yaşamış gerçek kişilerin kurgusal olarak ortaya çıkarıldığı, hareket ettiği ve konuştuğu “tarihî” romanlar mevcuttur. (Örneğin Doctorow'un *Ragtime*'inde J. P. Morgan veya Philip Roth'un *Amerika'ya Karşı Bir Komplosu*'nda [The Plot Against America] Charles Lindbergh gibi. Bunun daha birçok örneği var.) Bu romanlarda Tarih ön plandır ama çarpıtılmış ve yanlış bir tarihtir.

Çünkü, bilkuvve oluşlar söz konusu olduğunda bile romancı gibi tarihçi de olabilecekleri (yalnızca olanları değil) tasvir ve tavsif edebilir ama yalnızca gerçek kanıtlara dayanarak. Ayrıca romancı karakterlerini yaratırken onlara saikler atfedebilir, aslında onların niyetlerini belirlemesi onların eylemlerini tasvir ve tavsif etmesinden daha önemli olabilir belki de. Tarihçi ise gerçek ifadelerin ve eylemlerin önceliği temelinde ilerlemelidir. Romancı saikler ve eylemler arasındaki ilişkiyi mantıklı bir hâle getirmelidir şüphesiz ama karakterleri için saikler icat etmekle günaha girmez. Tarihçi ise günaha girer. Bu noktada da tarihçinin görevi daha zor olandır.

7.

Temelde ve bilinçli olarak tarih odaklı yeni bir edebiyat türü ortaya çıkmıştır. Bilhassa yirminci yüzyılın ikinci yarısında romanın iki istikamete yöneldiğini yazdım. Bunlardan bir tanesi şiire, diğeri tarihe olan yönelmeydi. Tarihe yönelme olan ikincisi daha güçlü ve daha aşikârdı. Kültürel kriz, şiiri tarihi etkilediğinden daha çok etkiledi.* Aynı zamanda tarihin romancılara cazip gelmesi de gittikçe daha aşikâr oldu. En azından son elli yıl boyunca olguyu ve kurguyu (bazıları “klik” de diyor, ahmakça bir kelime) tarihin yığınları üzerinde ve etrafında birbirine karıştırıp duruyorlar. Ama romanlardaki bu karıştırma çoğunlukla özentî, gayrimeşru, gelişigüzel ve manipülatif olmuştur, tıpkı birçok filmdeki gibi.

1920’den 1990’a “yeni” tür romanın gayet rastgele bir örnek listesini veriyorum: *Tsushima*-Frank Thiess (bu örneklerin

* Büyük Macar Katolik şairi János Pilinszky yaklaşık 1980’lerde şöyle demişti: “Roman, konusu zaman olan tek gerçek türdür (belki bir de drama ama o da bir dereceye kadar). Sanatın hiçbir türü bununla başa çıkamaz ama bu romanın itici gücüdür de. Bu sebeple yirminci yüzyıldaki roman şiire yönelmeye başladığında üzülüyorum.” (Bunun bir şair tarafından yazıldığını unutmayalım.) 1946’da ise İsviçreli Max Picard şöyle demişti: “Şiir artık sessizliğe ses katmıyor.”

ilklerinden ve belki de en iyisi), *Stalingrad* ve *Moskau*-Theodor Plievier, *Lanny Budd*-Upton Sinclair, *İyi Niyetli Adamlar* [Men of Good Will]-Jules Romain, 1919 [Nineteen-Nineteen]-John Dos Passos, *The Winds of War*-Herman Wouk, *Çatıdaki Tilki* [The Fox in the Attic]-Richard Hughes, *Soğukkanlılıkla*-Truman Capote, *Ragtime*-E. L. Doctorow, *Tarih: Bir Roman* [History: A Novel]-Elsa Morante. (Başlık gayet açıklayıcı. Morante'nin kitabı çok kötü.) Şimdi bu listeye son otuz yılda, 1980-2010 yılları arasında üretilmiş kitapların (tekrar ediyorum, yine çok yetersiz) bir eklemesini yapayım: Irwin Shaw, Susan Sontag, Gore Vidal, Thomas Pynchon, Philip Roth*, Norman Mailer (Mailer'ın kitabı genç Hitler'e dair bir "klik" olurdu. Mailer'ın ölümü kendisini ve okuyucularını daha fazla mahcubiyetten kurtardı) ve yurt dışından Solzhenitsy'in 1914'ü (onun en az önemli kitabıdır) dâhil olmak üzere daha niceleri.

Şu hâlde bütün bu romancılar tarihle belki de her şeyden daha önce ilgilenmişlerdir. Ama tarihin arka planda olup ön planda olmadığı tarihî romanın tam tersini yazıyor olduklarını anlamışlar mıydı? Onların herhangi biri yeni bir tür inşa etmeyi veya atılım yapmayı denediler mi? Açık bir şekilde söylersek ne yaptıklarını biliyorlar mıydı? Öyle gözükmüyor. Bu kitapların birçoğunun kusurlu olmasının nedeni belki de

* Roth'un örneği birçok şey anlatıyor. Bu Amerikan Yahudisi yetenekli yazarın eseri; genç bir adam ve farklı sınıflardan genç bir kadının ilişkilerini ve çatışmalarını içeren melankolik bir roman olan *Hoşça Kal, Columbus*'tan [Goodbye Columbus] Amerikalı Yahudilerin karmaşık ve huzursuz özlemlerini hatırı sayılır bir derinlikle, zamanın görgü kurallarının ve daha birçok özelliğinin her zaman farkında olarak anlatan diğer romanlara doğru bir gelişme gösterdi. Almanya ve Hitler sempatisanı Charles Lindbergh'in Franklin Roosevelt'in yerini aldığı bir milletin 1940-43 yıllarındaki hayali bir siyasi tarihi olan *Amerika'ya Karşı Bir Komplo* ise tarihi hatalarla ve yanlış temsillerle dolu çok kötü bir kitaptır. (Roth'tan yetmiş yıl önce Sinclair Lewis 1935'te *Burada Olamaz*'ı [It Can't Happen Here] yazdı; bu romanın teması Birleşik Devletlerde gerçekleşebilecek popülist sağcı bir diktatörlük sırasındaki hayattı ama büyük kitap büyük ölçüde tarihten mahrum bir kitaptı. Philip Roth'ın kitabının teması tarih ile dolu olsaydı *Burada Olabilirdi* olurdu.)

gerçekten var olan erkeklere ve kadınlara (James Buchanan, Morgan, Wilson, Roosevelt, Lingbergh, vb.) düşünceler, kelimeler ve eylemler ekleyip, eğip büküp, deforme edip atfetme yoluna gitmeleridir. Bu yanıltır çünkü her ne kadar bazı tarihçiler yararlı amaçlara hizmet ettiğini söyleseler de her türden insanı her şeye rağmen tarihle tanıştırdığı için yalanlar üretmiştir. Gerçi doğru ya da yanlış “klik”ten daha fazlası söz konusudur.*

Şimdi son bir kez Tolstoy’u düşünelim. *Savaş ve Barış*’taki tarih, Tolstoy’un fikirleri ve önyargıları tarafından tahrif edilip çarpıtılmıştır ve sadece Napolyon ile onun savaşları konusunda değil bizatihi tarihin kendisinde yapılmıştır. Tolstoy devasa romanına eklemeye kendini mecbur hissettiği uzun ek kısmında tamamen saçmalık olan tarih-karşıtı bir tarih felsefesi öne sürdü. Isaiah Berlin’in zekice yazılmış makalesi olan “*Kirpi ile Tilki* [The Hedgehog and the Fox]” isimli eserinde yaptığı gibi romancı Tolstoy, tarih filozofu Tolstoy’dan ayırlamaz çünkü o ekteki garip fikirlerinden bazıları daha önce bizzat kendi roman anlatılarında da görülür. *Savaş ve Barış*’tan yirmi yıl sonra Boris Pasternak’ın *Doctor Zhivago*’su tarih felsefesi ile dolu değildi. O, *Savaş ve Barış* gibi tarihî bir drama değildi. Yine de Pasternak’ın Rusya’da olanları ve bazı Rusların zihinlerinde olan şeyleri, 1917’den 1924’e kadar Rus toplumunun belli başlı kesimlerini canlandırması Tolstoy’un 1805’ten 1812’ye kadar olan tarih sunuşundan çok daha tarihseldir. Aleksandr Slozhenitsyn’in üstlendiği göreve baktığımızda onun ana amacını anlayabiliriz: Tarihi doğru kurmak, uydurmaları azaltmak. *Gulag Takımadaları*’nda [The Gulag

* Bu kitabı yazarken mümtaz bir Britanyalı yazar olan A. S. Byatt’ın son romanını okudum (*Çocukların Kitabı* [The Children’s Book]). Kitap yaklaşık 1890’dan 1920’ye bir neslin büyümesini ve daha sonra hayatını anlatıyordu. Byatt, her bölüme belirli bir yılın veya dönemin politik vs. tarihinin uzun özetini eklemeye mecbur hissetmiş. Neden? Hikâyesine daha çok anlam katmak için mi? Muhtemelen bu yüzden. (Bunun gibi bir yöntemi deneyen başka bir romancıyı en azından ben tanımıyorum.)

Archipelago] şöyle diyordu: “Her şeyi unuturuz. Hatırladığımız gerçekten olanlar değildir, tarih de değil; hafızalarımıza biteviye çekiç darbeleriyle çakmak için seçilen basmakalıp noktalı çizgilerdir yalnızca.” *Ivan Denisovich*’ten başlayıp *Gulag Takımadaları*’na ve ondan *Ağustos 1914* [August 1914] ve *Lenin Zürich*’te [Lenin in Zurich] Solzhenitsyn’in ilgisi gittikçe tarihselleşmiştir. Bu evrimin anlamı Solzhenitsyn’in bazı ideolojik mütalaalarının ve aşırıya gittiği Slav hayranlığının altında gizli kalmış olabilir ama yine de tarihe olan bağımlılığı yirminci yüzyıldaki tarih bilincinin gelişmesinin bir emaresiyken Tolstoy’un tarihî roman türü uzaklaşan ve antikleşen bir geçmişe aittir.

Pasternak ve Solzhenitsyn’in bu örnekleri şüphesiz uzun süredir baskıcı koşullar altında ezilen bir ülkedeki belirli tepkileri içeriyor. Ancak yayılan tarih bilinci meselesi bundan daha önemlidir. Yakın gelecekte romanın tarih tarafından yutulması bile mümkün olacaktır belki de. Bununla ilgili daha fazla spekülasyon yapmamalıyız. Ama bilmemiz gereken şudur ki tarih, o ya da bu biçimiyle, romandan sonra da hayatına devam edecektir.

8.

Tarih ve roman ilişkisi (bazen de uyuşması) beni ilk gençliğimden beri ilgilendirmiştir. Bu ilişki hakkında *Tarih Bilinci* [Historical Consciousness] ve onun müteakip baskılarında (1968, 1985, 1994) makaleler yazdım (ve konuşmalar yaptım). Zaten bu bölümde de o makalelerden bu tarz bazı paragrafları yeniden yorumlayarak veya özetleyerek kullandım. Burada, *Tarihin Geleceği*’nde nasıl ve ne içerikte olabileceğini öngörememe rağmen yeni bir tür tarihin ortaya çıkabileceğini iddia ettim. Ama 1990’larda bir şey beni şansımı denemeye zorladı –ancak bu öncekinden tamamen farklı bir şeydi. Bunun neticesi 1999 yılında Yale University Press’ten basılan *Yılların*

Akışı [A Thread of Years] isimli eserimdir ki 2011’de hâlâ en sıra dışı kitabım olarak kabul ederim.

Bunun sebeplerini önsözde anlatmıştım (iyi kitapların hiçbir önsöze ihtiyaçları olmadığına ya da çok az önsöze ihtiyaçları olduğuna, onların kendilerinin konuşması gerektiğine dair eğilimime rağmen). Ama *Yılların Akışı* farklı bir kitaptı, hâlâ da farklı. Önceki sayfalarda bahsedilen yazarların yaptıklarının tam tersini yaptım. Vaktiyle yaşamış meşhur insanlara eylemler, sözler ve düşünceler atfetmektense inandırıcılıkları yalnızca yaşadıkları yerlerin ve zamanların tarihî gerçekliklerinden kaynaklanan hayalî insanları tasvir ve tavsif ettim. *Yılların Akışı*, altmış dokuz bölüm yahut alt bölümden [chapterettes] oluşmaktadır ve her birinin başlığı bir yıldır: “1901” (birincisi) veya “1914” veya “1969” (sonuncusu). Bu bölümler iki kısma ayrılır. Birinci bölüm; Philadelphia veya Paris veya Londra’da yahut başka bir yerde, 1901’de veya 1911’de veya 1925’te vs. farklı farklı insanların hayat kesitlerinin olay öyküsüdür [vignette]. Olay örgüleri *onları* tasvir ve tavsif ediyor ama muğlak veya engin ve potansiyel olarak anlamlı, bazen uğursuz bazen tehditkâr, bazen hoş ama hızlıca zail olan tarihî bir atmosferde. Bundan dolayı, örneğin Paris’te “1914” Temmuzunun sonu savaşın gelişiyile ilgili olmamakla beraber o atmosferin bir kısmı olay öyküsünü boğuyor. Bu, belirli bir mekânda ve zamanda erkeklerin ve kadınların nasıl davrandıkları, nasıl gördükleri, nasıl konuştukları, düşündükleri, hissettikleri ve inandıkları hakkındadır. Her bir bölümün ikinci kısmı olay öyküsünün ya tarihselliğine ya da kesinliğine itiraz eden, olay öyküsünün içindeki kesin olmayan ya da pek inandırıcı olmayan şeyleri azaltmaya çalışan hayalî bir muhatapla diyalogumdur (ve evet, o hayalî muhatap benim bir yanımdır). Her bir bölümün ilk kısmının (yani olay öyküsünün ve o çoğunlukla bitmemiş kısa hikâye gibi bir şeydir) bir romancı tarafından, ikinci kısmının- sa bir tarihçi tarafından yazıldığı söylenebilir. Ama öyle *değil*. Bu kitabın *tamamı* benim gibi bir tarihçinin üretimidir.

Bu söz tarihçiler için: Onlara *Yılların Akışı*'nın yeni bir tarih türü *olmadığını* derhâl ve şimdi söylememe izin verin (kitaba teveccüh gösteren birkaç yorumcu öyle olduğunu yazsa da). Ondaki hemen hemen bütün erkekler ve kadınlar hayalîdir, bu onları tarihin dışında bırakır. Hayalî olmayan, olay öyküsünün mekânları ve zamanlarıdır. Onlar muhakkak tarihtir, belki de onların bazıları muhakkaktan daha ötedir, öyle ümit ediyorum. Birinin benim yöntemimi benimseyeceğini ve benzer bir şey için şansını deneyeceğini dilemişimdir hep. (Evet, bunu yapmak için epey bir tarih bilmeliyiz.) Ama *Yılların Akışı* ne bir tarih kitabıdır ne de bir roman.

ALTI

MESLEĞİN GELECEĞİ

1. Kitapların ve Okumanın Geleceği • 2. Tarih
Zorunlu Olarak Revizyonisttir. • 3. Adaletin Peşinde;
Hakikatin Peşinde • 4. Amerikalı Liberal Tarihçilerin
Öngörüsüzlüğü. Fikirler ve İnançlar

1.

Şimdiye kadar, tarihin şu anki (2011) durumuna dair epey bir şey yazdım (belki de biraz fazla yazdım). Bazı açılardan iyimser yazılardı bunlar. Şöyle ki “tarih”in bir geleceği var, tarihe duyulan yeni ve yaygın bir iştah var, bugün bile çok iyi tarih kitapları yazılıyor ve yayınlanıyor, tarih romanı özümseyebilir bile. Bu gelişmelerden bazıları devam edebilir ama ben gelecek için iyimser olamıyorum.

Şu anda görebildiğimiz şeyleri tasavvur etmek dışında gelecek hakkında fazla bir şey bilemeyiz, ayrıca o tasavvurlarımızın da çoğu gerçekleşmez. Bazılarıysa gerçekleşir. Öngörü, kehanetten farklı bir şeydir. Öngörü, ciddi ve bazen ilham alınmış bil-

giyle, geçmişteki bazı şeylerin anlaşılmasıyla derinleşir. Bu sayede bazılarımız şunun veya bunun olmayacağını bilebilir ama aynı zamanda şunun ya da bunun olabileceğini de (bak sen şu iş!). Tarihin hareketleri mekanik, saat yahut sarkaç gibi değildir. En uca ulaşan sarkaç geri döner lâkin başka bir yöne doğru.

Yani, en azından ben öyle düşünüyorum, geri dönüş olmayacak. Okullarımızdaki tarih öğretimi azalmaya devam edebilir. Daha az sayıdaki zeki genç öğrenci tarih alanında doktora gerektiren bir kariyeri tercih edecektir. En iyi öğrencilerimizin dahi gittikçe daha az okuduklarını zaten biliyoruz. Canımı daha da sıkıran şey şu: Tarih kitaplarına ve biyografilere olan mevcut ilgi devam edecek mi? Tarihe duyulan ve nispeten yeni ve güncel iştah yürürlükte kalacak mı? Bu yayıncılara ve her zaman heyecanlı olmayan diğer girişimcilere bağlı çoğunlukla. Demokratik çağda, artık yeterince reklamı yapılmadığı için gayet yaygın ve istisnâî eğilimlerin sönüp kaybolduğuna dair birçok örnek var. Şu sıralar yayıncılar tarih kitaplarının romanlardan daha çok sattığını biliyorlar ama bu onların bu durumdan ilham aldıkları anlamına mı geliyor? Öyle gözüküyor. Hızlı, hatta anlık kârlara bağımlılıkları elli yıl önce başladı, aynısı televizyon ve film yapımcıları için de geçerli. İnsanların zihinsel ilgilerinin devinimleri de dâhil olmak üzere olayların yapısı insanlar arasındaki kamusalılığın yönlendirilmiş etkisini belirlememiz için epey bir karmaşık. Diğer birçok şeyde olduğu gibi burada da “tüketim toplumu” terimi yanıltıcı olabilir. Zira üretimin tüketimi, çok daha karmaşık olan tüketimin üretimine (bilfiil ve bilkuvve) bağlıdır. (Hâliyle mesela gazetelerin düşüşü ve gözden kaybolmaları sadece bilginin erişilebilirliğini değil ayrıca okuma alışkanlıklarını ve âdetlerini de daraltıyor.)

Birçok önemli profesyonel tarihçi için yayın fırsatları ve şartları endişe verici bir derecede azalıyor. Üniversite matbaalarının çoğunda olmasa da epey bir kısmında normal bir baskı adedi (ilk baskıda) beş yüz veya daha az bu aralar (çünkü bu tür kitapları alışlagelmiş bir şekilde satın alan kolej ve üni-

versite kütüphanelerinin sayısı yüzde elli veya daha fazla azalmıştır). Sonuç olarak birçok ciddi monografi ve hatta profesyonel tarihçi akademisyenlerin diğer çalışmaları haddinden fazla pahalandı. Daha da kötüsü bir zamanlar kapsamlı olan üniversite kitapçıları da dâhil olmak üzere kitapçı raflarında kendilerine yer bulamayabilirler. Bu gerilemenin sonuçları çok korkutucu. (Bu sonuçlar meslekteki hevesli genç tarihçileri muhakkak ki korkutuyor.)

“Profesyonel” ve “amatör” tarihçiler arasındaki mevcut ayrım daralacak mı yoksa genişleyecek mi? Bir şey diyemem. Bu kitabın ve belki de bilhassa bu bölümün ana konusu profesyonel tarihçilerin mevcut ve potansiyel sorunlarına yöneliktir ama yine de “amatör” yani akademisyen olmayan tarih yazarları üzerine bir kere daha uzun uzadıya düşünelim. Onların saikleri, onların tarihe olan hâlis ilgileri bence yok olmayacak, çok da azalmayacak muhtemelen. Hatta yakın gelecekteki en iyi tarih kitaplarının (bununla en çok okunandan çok daha fazlasını kastediyorum) akademisyen olmayanlar tarafından yazılabileceğini muhtemel görüyorum. Ama şimdi yorgun gözlerimde karanlık geleceği irdeliyorum, kitapların dünyası yok olduğunda onların amaçları ne olacak? En nihayetinde bir yazarın amacı kitabının basıldığını görmektir ve daha sonra insanların, her türden insanın onu okumasını ümit etmektir. (“Amatör” tarihçilerin bu amacı, kitaplarını tamamlamalarındaki gayeleri, onları yayınlamanın yanı sıra akademik ilerlemeyi de içeren en azından bazı akademik tarihçilerin durumundan daha açıktır.) Tarihin yazılması, en azından bildiğimiz kadarıyla, kitaplara bağlı değil mi? Bu küçük kitabın son bölümü olan bir sonraki bölümde bu konu hakkında spekülasyonlarda bulunmama müsaade edin.

Ama şimdi profesyonellere geri dönelim. Sözlü bir çağdan resimli bir çağa, yeni tehlikelerle dolu yeni tür bir barbarlığa*

* “Medeniyet”in orijinal anlamının (O.İ.S.: I, 601) “barbarlıktan sıyrılmak” olduğunu hatırlayalım.

geçtiğimiz bu büyük dönüşüm sırasında onların başlıca görev ve sorumlulukları nelerdir?

2.

Tarihsel bilginin başarılarıyla “bilimsel” bilginin uygulamaları arasındaki farklardan bir tanesi birincisinin zorunlu olarak “revizyonist” olmasıdır. Profesyonel tarihçiler bunun farkına varmalılar. Onların bazıları arasında Tarih Katedrali’nin diplomalı profesyonel tarihçiler tarafından tuğla üstüne tuğla koyularak inşa edildiğine dair on dokuzuncu yüzyılın eskimiş görüşü hâlâ geçerli. Ancak böyle bir katedral yok, zira onun inşası hatta bir kısmının dahi inşası asla tamamlanamaz. Evet; tarihî bilgide doldurulacak, doldurulması gereken boşluklar var ancak bu doldurma asla sabit olamaz. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına yakın Acton’un Waterloo Savaşı’nın İngiliz, Fransız, Alman ve Hollandalı tarihçiler için kabul edilebilir olan tarihî bir anlatısının artık inşa edilebileceğini söylediğini görmüştük. O, çok fazla bilimsel nesnellik bekliyordu ve dahası böyle bir anlatının kesin ve nihaî olacağına inanıyordu. Ancak bütün bir tarih şu ya da bu şekilde revizyonisttir.

Oxford İngilizce Sözlüğü’nün kısaltılmış baskısında “revizyonizm” kelimesi yer almaz. Revizyon, der O.İ.S., “gözden geçirme veya tekrar inceleme eylemi, bilhassa eleştirel ve dikkatli bir inceleme veya düzeltme ya da geliştirme amacıyla mütalaa etme”dir. İlgili maddeler tarihçilerden bahsetmez.* (1880’lerde Britanya’da “Revizyonist”ler İncil’in bölümlerinin gözden geçirmek için çalışan din adamlarıydılar.) Temel amacı, efsanelerin ve hataların mevcut versiyonlarını gözden geçirip düzeltmek ve gerektiğinde ortadan kaldırmak olan yazarlara belki de ilk ve en belirgin örnek *Peloponnesian Savaşları*’nın

* Wendell Berry 9 Şubat 2010’da bu yazara yazdığı mektubunda şöyle diyordu: “Gerçekliğimiz sürekli olarak gözden geçirilmeye ihtiyaç duyuyor, bu belki de düşünce ve ifade özgürlüğünün en iyi delilidir.”

Tarihi'nin [History of the Peloponnesian War] önsözünde belirttiği üzere Thucydides'tir. Tarihçilerin ve vakanüvislerin efsanelerin versiyonlarını zaman zaman sorgulayıp düzelttikleri şüphesiz ki aşikârdır. Ancak vakanüvislerin eserlerinin diğer vakanüvislerin nakillerini çürütmeyi amaçladığı pek fazla örnek yoktu. 1700'den sonra Fransa'da Orta Çağ metinlerine, şüphe uyandıran efsanelere ve kaynaklara dair araştırmalarına eleştirel yöntemleri ilk defa uygulayan âlim bir papaz grubu ortaya çıktı (bilhassa Mabillon ve Tillemont). Âlimler veya Antik Eser Uzmanları olarak adlandırılan bu kimseler, belki de ilk modern ve uzman tarihçilerdir. Ancak şöhretleri kısa zamanda söndü. Bunun yerine tarihin profesyonelce araştırılması ve profesyonel tarihçiliğin kuruluşu Almanya'da ortaya çıktı ve ardından Avrupa'ya yayıldı. Yaklaşık bir asır sonra profesyonel tarihçilerin amacı kuşkulu anlatıların zorunlu olarak elden geçirilmesi de dâhil olmak üzere büyük boşlukları ustaca doldurmaktı. Olayların, profesyonel tarihçiler tarafından üretilip yerleşik bir hâl alan kabul edilmiş versiyonlarının eleştirileri nispeten nadir bir şeydi.

Daha sonra "revizyonizm" in özel bir kullanımı Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'da ortaya çıktı.* Amacı, Versay Antlaşması'nda da belirtildiği üzere I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde başlıca sorumlu olduğuna dair Almanya'nın yanlış ve tek taraflı bir şekilde suçlanmasını düzeltmekti. Almanların bununla savaşmak için her türlü sebepleri vardı. Daha 1919'da yeni cumhuriyetçi Alman Hükûmeti, 1914'te savaşın patlak vermesinin sorumluluğunun yalnızca

* "Revizyonizm" terimi ilk olarak 1875 civarında proleter devrimin kaçınılmazlığı doktrinini ıslah etmeyi tercih eden Alman Sosyalistleri için kullanıldı. Bu Marksist kullanım bizi ilgilendirmez. Ancak O.E.D.'nin 1987'de çıkan ekinde "tarihsel revizyonizm" gibi alt başlıkların bulunduğu "revizyonizm" maddesi yer almaktadır: "Amerikan tarihinin, 1939-1945 Savaşı'ndan itibaren, bilhassa dış işleriyle ilgili, genel kabul görmüş versiyonunu yeniden yazma hareketi." Bu yanlıştır çünkü Amerikan tarihçileri arasında ilk yaygın "revizyonizm", birçok kitap ve makalede İkinci değil Birinci Dünya Savaşı'nın yorumuna yol açmıştır.

Almanya'ya ait olmadığını kanıtlamak için belgeler yayınlamaya başladı. Daha kapsamlı belgeler daha sonra bir dizi hâlinde yayınlandı. 1923'te amatör Alman tarihçi Alfred von Wegerer *Die Kriegsschuldfrage*, Savaş Suçu Meselesi isimli bilimsel bir dergi neşretmeye başladı. O zamana kadar (ama bilhassa bundan sonra) bazı Amerikalı profesyonel tarihçiler (ve bazı amatörler) Alman davasını destekleyen kitaplar yazıyorlardı. Birkaç yıl sonra diğer önemli kitaplar neşredildi ve Amerika'nın 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin şartlarının ve amaçlarının genel kabul görmüş bütün versiyonlarını gözden geçirip reddettiler.

Bu kitapların bazılarında dikkatlice tetkik etmemiz için yeterli içerik vardı ve bu hâlen böyledir. Zira onların en nihayetinde muzır olan sonuçlarını düşünmemiz için en azından iki sebep var. Birincisi fikirlerin hareketlerindeki gecikme süresini içerir. Birleşik Devletlerde I. Dünya Savaşı hakkında genel kabul görmüş fikirleri temelden gözden geçirip düzelten kitaplar ve makaleler 1917'den yaklaşık on yıl sonra birçok tarihçinin yanı sıra okuyan halk için de ufak ufak görülmeye başlandı. Bir on yıl kadar sonra bu revizyonist yorumlar ülke çapındaki siyasiler tarafından sık sık beyan edilen popüler bir seviyeye ulaştı. Sonuç, Amerikan halkı arasındaki "soyutlamacı" (veya "müdahaleci olmayan" veya "pasifist" bu tanımlamaların hiçbirisi doğru değil ama buradaki mesele bu değil) duygular, Hitler Almanya'sının gücünün arttığı 1937 civarında zirveye ulaşmıştı. Hitler'in Avrupa'nın çoğunu fethettiği ve Britanya'yı yok etmekle tehdit ettiği zamanlarda bile Başkan Roosevelt'in dünya politikasının önündeki ana engeller olan Amerikan soyutlamacı duygu ve görüşlerinin çekiciliğinin kesin olarak zayıflaması için yaklaşık beş yıl sonra Pearl Harbor'un vuku bulması gerekiyordu.

Diğer bir acıklı sonucuysa şuydu: Muhaliflerin eleştirilerinden çoğu zaman yakınan ve öfkeyle dolu 1920'lerin önde gelen Amerikan revizyonist tarihçilerinin birçoğu (hepsi ol-

masa da) Amerikan “müdahaleciliği”ne ve Roosevelt’in İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Britanya’ya ve Çin’e (ve hâliyle Rusya’ya) desteğine saldırmaya, böylelikle doğrudan veya dolaylı olarak Almanya’nın davasını (hatta bazen Japonya’nın) desteklemeye devam ettiler. 1920’lerde revizyonizm, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki kadar popüler olmamasına rağmen savaştan sonra basılan kitapların ve makalelerin söylemlerini bugün bile hafife almamalıyız. (Diğer konuların yanı sıra onların okuyucuları ve inananları 1950 ve sonrasında yükselen Amerikan “muhafazakâr” hareketinin önemli bir çekirdek grubuydu ki bu bölümde birazdan bu konuya da değinilecektir.)

Revizyonizmin birçok türü vardı, vardır ve var olacaktır. Bazı potansiyel cazibeleri ve gerçek takipçileri ideolojiktir. Onlar, bazı tarihçilerin felaketi olabilirler ve bu belirli belgelerin büyümesine kapılmış tarihçilerle sınırlı kalmayabilir. Bu “ortodoks” tarihin bir savunusu değildir çünkü ortodoks tarih diye bir şey yoktur. Ama tarihin ıslahı, geçerli düşünceyi ve kendilerinin ona dair uyarlamalarını örneklendirmek için geçmişin belge niteliğindeki kanıtlarını çarpıtmaya ve hatta tahrif etmeye hazır ideolojilerin veya fırsatçıların gündelik tekeli olmamalıdır.

Bu tarz tehlikeler geçmişe nazaran artık daha büyüktür (ve muhtemelen daha sık). Evrakta sahtecilik ve belgelerin tahrifi teknik olarak eskisinden daha uygulanabilir artık. (Yeni ve sinsi bir uygulama arşivden belge aşırılmasıyla değil, arşiv dosyalarına sahte belgelerin eklenmesiyle vâki oluyor. Bu, arşivcilerin ona karşı pek de tedbirlerinin olmadığı kolay bir iştir.) II. Dünya Savaşı’nın insanları ve olayları hakkında çok bilgili kimseler tarafından gerçekleştirilen, çok ciddi evrakta sahteciliklere birden fazla kez şahit olmuşumdur. Profesyonel tarihçinin görevleri ve sorumlulukları işte burada başlar. Şu ya da bu belgenin (ve onun açıklamasının) yanlışlığını bulması ve göstermesi gereken, bunun gerçek faydasını bilen ve

onun için çalışan onlardır. Bu, ciddi bir arşiv bilgisi ile pratiğini gerektirir ve ayrıca böyle bir konuya özel ilgisi olan birkaç profesyonel dışında o tarihçilerin ifşasının fark edilmeyeceği ihtimaliyle yüzleşmeye istekli olmayı ve bütün bunların ötesinde zanaatlarında gerçeği bulmaya adanmışlığı...

Bazı önde gelen ve şöhretli tarihçilerin bunu ıskalaması üzücü. Arşiv araştırmalarının dikkate değer olduğunu kabul etmelerine rağmen ideolojisi yüzünden saplantılı “revizyonist” David Irving’i görmezden gelmeyi alışkanlık edinmeleri bunun bir örneğidir. Lâkin bir seferinde Irving’in dipnotlarındaki detaylı mikrofilm atıflarından birini bulmaya ve onu yoklamaya mecbur olmuştum. İddiasını desteklemek için alıntıladığı belgenin onunla tamamen ilgisiz olduğunu fark ettim (itiraf ediyorum: biraz rahatlayarak).

3.

Tarihçi için kaynakların ve kanıtların gerçek niteliği çoklukları yüzünden (çokluklarına rağmen değil) şimdi eskisinden daha karmaşık hâle geldi. Sadece tarihsel ve “bilimsel” olanlar değil, ayrıca tarihî ve hukukî kanıtlar arasında da temel bir fark vardır ve hatta belki de daha önemlisi amaçları arasında temel bir fark vardır. Hukukun kuralları var. Kurumsal bir sistemdir o. Medenî ülkelerde hukuk çifte rizikoya izin vermez: Sanık sadece bir kere mahkeme edilebilir. Ama tarih geçmişteki insanların ve olayların durmadan yeniden düşünülmesinden ibarettir. Dahası, sadece eylemleri değil düşünceleri de delildir. Dolayısıyla tarihte kabul edilebilirler ama hukukta edilemezler. Medenî ülkelerde hukukların idaresi, ihtimalleri kabul etmeyebilir. (Samuel Johnson: Niyetler, eylemlerden devşirilmelidir.) Hukuk, bir “saik”i ancak ve öyle ya da böyle bir kanıt olarak ifade edildiğinde kabul edecektir, yani bilfiil olduğu takdirde. (Batı Hıristiyanlığının da kendine has bir hususiyeti kötülüğün saiklerine dair ya çok az şey söy-

lerken yahut hiçbir şey söylemezken [insanın ilk günahının kabulü dışında] kötülüğün sadece fiillerdeki değil konuşma ve düşüncelerdeki tezahürüne dair çok şey söylemesidir.)

“Kanun kaba bir ağken hakikat kaygan bir balıktır.” Ama bir ağ ne kadar kaba olursa olsun hiçbir ağ olmamasından daha iyidir. Yine de hukukun amacının hakikatle çok az işi olur (bazen hiç olmaz). O, adaletin tesisidir veya daha kesin bir ifadeyle adaletsizliklere karşı korumadır. Adalet ise hakikatten daha aşağı bir tabakadır (ve yalan, adaletten daha aşağıdır. İsa’nın bütün menkıbelere insanlara adaleti değil hakikati takip etmelerini öğretmiştir). Adaletin idaresi, adaletsizliği düzeltmeye dair en iyi niyetlerle bile yargı sürecinde gerçek olmayanları görmezden gelmek ve hatta tanımamak zorunda kalabilir. İnsanlar adalet olmadan yaşarlar ve yaşamaya muktedirdirler ama yalanlarla yaşamayı kendi iradeleriyle seçmeleri daha kötü bir kusurdur. Adaletin intişarı ve yalanların hâkim olması arasındaki farkların şu anda, sözde Modern Çağ’ın sonunda, yaygın olduğunu kabul etmek dışında burada bunu daha fazla tartışmaya gerek yok. Birçok devletin hükûmetleri ve her türden yasal kurum kendilerini adaletsizliklerin azaltılmasına adadıklarını iddia ediyorlar: köleliğe, sömürüye, ırksal ve cinsel ayrımcılıklara vs. karşı. Yine de çok az insan gelişigüzel bir adalet arayışının delice boyutlara taşınabileceğinin, aslında dünyanın büyük bir kısmının heder olmasına yol açabileceğinin farkındadır. (Son savaşların gaddar tekniklerinden bazılarını düşünelim veya Moby Dick’teki Kaptan Ahab’ın Amerikan ve bağınaz karakteriyle kaderini düşünelim.)

Fakat öte taraftan tarihin amacı da doğrunun kesin bir şekilde tesis edilmesinden ziyade doğru olmayanların azaltılmasıdır. Yaklaşık dört yüz yıl önce Descartes *Discourse on Method*’unda tarih çalışmalarının vakit kaybı olduğunu; çünkü insan geçmişinin hatasız ve kesin bilgisini, matematik ve tabiat bilimlerinde yaptığımız gibi elde edemeyeceğimizi delillendirmekte, en azından iddia etmektedir. Descartes’dan yüzyıldan daha az

bir zaman sonra Vico aksini söylemiştir. İnsanların dünyası; “medenî dünya” bir gerçeklikti, bir icat değil. Buna şunu da eklememe izin verin, doğal dünya ve evren var olmakla birlikte bizim onların varlığına dair bilgimiz kendimizden, sürekli değişen algılamalarımızdan ve onları icat etmemizden bağımsız değildir; bilenin bilinenden ayrılmazlığının başka bir delili ve ispatıdır.

Tarihçiler, en iyi ihtimalle Pontius Pilate’nin yaptığından daha iyisini yapmalıdırlar. (Pilate’yi bir nebze de olsa sempati duymadan bir kere bile düşünememişimdir.) Lâkin Pilatus “Hakikat nedir?” diye sorduğunda ayrıca “Hakikat olmayan nedir?” diye de ima ediyordu. Tarihçiler, ortaya çıktığında hakikat olmayan şeyleri görmelidir. Çalışmaları hakikatin peşinde koşmaktan (Pilate’nin durduğu yerdir burası); çoğu zaman yalanlar ormanında ağaçlar, fidanlar, çalılar ve irili ufaklı pek çok yabanî ottan geçerek yolunu açmaktan ibarettir.

4.

Tarihçilerin bilgisayar kullanmaya başlamalarının üzerinden en azından çeyrek yüzyıl geçti. Yüz yıldan fazla bir süre önce daktilolarda yazmaya başladıklarında araştırmalarının ve yazılarının kompozisyonu, tarzı, uygulamaları ve konuları değişmemişti. Bilgisayarlara gelince bu hem olabilir hem de olmayabilir. Bütün kitaplar, insan zekâsıyla bilgisayarın iş birliğiyle yazılmaya başlandı. Bu konu hakkında hiçbir şey bilmiyorum ama tarihçiliğin bugününü ve yarınını ilgilendirdiği için iki gözlememi paylaşmama müsaade edin.

Birincisi şu: İster tarih yazımında ister diğer edebiyat türlerinde olsun bilgisayarda bir eser yazmanın yazarların tarzlarını geliştirdiğine dair hiçbir kanıt yok, bazı durumlardaysa aksi kanıtlar mevcut. Bir diğer ve daha önemli problem, araştırmacıların bilgisayarda ulaşılabilir olan bilgilere dayanmalarıdır. Bu tarz “bilgiler”in boyutu elbette çok büyüktür ve şa-

şırtıcı derecede kullanışlıdır. Peki, güvenilirler mi? Hem evet hem de hayır. Onlar isimsiz makineler; erkekler ve kadınlar tarafından “programlandılar”, bir bilgisayara yüklendiler. Önemli şeylerin olduğu (yani belirli kitapların, makalelerin ve diğer materyallerin bulunduğu) tam bir “veri bankası” yok ve olmamaya devam edecek. Bilgisayar kullananların büyük bir kısmı (hepsi değilse de) bunu bilmiyorlar (bilgisayardan alınan metinlere, alıntılara veya referanslara bunları kâğıtlarına doldurmak için bel bağlayan öğrencileri düşünelim sadece). “Elde edilebilir” ile “güvenilir” aynı şeyler değildir ve bazı düğmelere bastıktan sonra bilgisayar ekranında görünen şey mutlaka “gerçek” demek değildir.

Bu, hakkında daha önce bir şeyler yazdığım “kaynaklar”la ilgili soruları içeriyor çoğunlukla. Burada bir kez daha bazı tarihçilerin seçtiği konular meselesi devreye giriyor. Sosyal tarih, cinsiyet tarihi veya dinî tarih ve cinsel tarihin bir problemi, anlatılarını bir araya getirmek ve sonuçlarını oluşturmak zorunda oldukları materyallerin kıt ve bölük pörçük doğasıdır. Konular daha yakın siyasî veya uluslararası tarih olduğunda problem tam tersidir: Toplumların ve hükûmetlerin farklı farklı düzeylerinde üretilen malzemenin çokluğu. Telefon görüşmelerinin kayıtları, telgraflar, e-mailler vs. elde edilebilir veya elde edilemez olsalar bile ne kadar güvenilirler? (veya eksiksizler?) Yahut CIA gibi gizli teşkilatların kayıtları neredeler, hangi türleri elde edilebilir? (veya gerçekten güvenilirlerdir?) Bir gün hâlâ bildiğimiz şekliyle devletlerin güçleri zayıflayacak ve kaybolacak ama henüz değil. Ayrıca en nihayetinde tarihin büyük bir kısmı devletlerin uygulamalarının ve ilişkilerinin sonucu değil mi? Bu nedenle, siyasî, uluslararası ve askerî tarih öğretiminin artık azalmasına ve hatta yer yer ortadan kalkmasına bu kadar düşüncesize izin verilmiş olması üzücü değil mi?

“Uluslararası tarih” dedim çünkü bundan böyle sadece devletlerin ilişkilerini değil ama ayrıca topyekûn milletlerle halklarını, onların sözleşmelerini, ticaretlerini, duygularını, diğer

halklara dair tahayyüllerini de içeren karmaşık kaynaklarını ve kanıtlarını da düşünüp hesaba katmalıyız. Bu durum ve şartlar halkların zihnindeki milliyetçiliğin bütün bir varlığını da içerir. Örneğin nasıl oldu da Müdahaleci Hükûmete muhalif olduklarını beyan eden Amerikalı “muhafazakâr”ların çoğu her türden askerî harcamayı onayladılar? Haklarında hiçbir şey bilmedikleri ülkelerin ve halkların ortasına daha çok Amerikan birliği göndermeyi destekler oldular? Halkları, sınıfları ve toplumları hâlâ bir arada tutan yapışkan çimento milliyetçilik değil midir? Eğer olmasaydı bu sayılanlar birbirine ne gittikçe daha az bağlı olacaktı.

Ancak, kendi milletinin insanlarını ve sınıflarını görmezden gelmeyi de içeren başkalarını görmezden gelmek muhafazakârların tekelinde değildir. Bu, tarihçilerin de bağışık olmadıkları bir eğilimdir. İşte bana kalırsa 1950’lerdeki Amerikan profesyonel tarihçilerinin çarpıcı bir örneği. Onların hâlâ saygı gören ve “ufuk açıcı” addedilen çalışmalarının tarihlerine bakınız: Hofstadter, *Amerikan Siyasî Gelenegi* [The American Political Tradition], 1948; Trilling, *Liberal Tahayyül* [The Liberal Imagination], 1950; Boorstin, *Amerikan Politikalarının Dehası* [The Genius of American Politics], 1953, Potter, *İnsan Bolluğu* [People of Plenty], 1954; Hartz, *Amerikan Liberal Gelenegi* [The American Liberal Tradition], 1955. Sadece kitapların başlıklarını düşünelim. Hepsinde bir tane tez var, o da şu: Avrupa veya başka yerin aksine Birleşik Devletlerde tek bir entelektüel gelenek var, kalıcı olarak liberal olan bir gelenek. Şimdi, genel fikirleri ve tezleri Amerikan zihinsel, siyasî, entelektüel ve ideolojik manzarasını ele alan bu kitaplar tam da 1948-55 yılları arasında, Birleşik Devletlerde kendisini “muhafazakârlık” olarak adlandıran popüler anti-liberal bir hareketin yükseldiği zamanlarda ortaya çıktılar. 1953’te anketler, Amerikan halkının yaklaşık yarısının Joseph McCarthy’nin fikirlerini desteklediklerini gösteriyordu. 1956’da Cumhuriyetçi Parti’nin parti programı, Amerikan deniz ve hava üslerinin

“yurt içinde ve yurt dışında stratejik olarak dağıtılması” çağrısında bulunuyordu. 1960’a gelindiğinde Başkan Eisenhower kendisini zaman zaman “muhafazakâr” olarak nitelendirmişti. 1964’te Cumhuriyetçi Parti’nin başkanlık adayı Goldwater kendisinin muhafazakâr biri olduğunu ilan etmişti. 1980’de aleni olarak muhafazakâr olan Ronald Reagan ezici bir çoğunlukla başkan seçildi. O zamanlar çoğu Amerikan, kendilerini liberal olmaktansa muhafazakâr olarak tanımlamayı tercih etmişlerdi. Birçok insan için “liberal” kaçınılması gereken bir kelime olmuştu. Bu teknonik bir gelişmeydi ve yukarıda adı geçen önde gelen Amerikalı tarihçilerin yirmi beş ya da otuz yıl önce kökenlerini ve başlangıçlarını anlayamadıkları bir şeydi.

Bizim ve onların bir başka ama alâkalı problemi de fikirler ve inançlar arasındaki farktır. Fikirler ve inançlar örtüşebilirler, çoğunlukla da örtüşürler ama aynı şeyler değildirler. Hayatım ve ayrıca bu küçük kitap boyunca fikirlerin tarihçiler için olan muazzam öneminde ısrar ettim. Lâkin fikirler onları seçen, benimseyen, ifade eden ve temsil eden erkeklerden ve kadınlardan ayrılamazlar. Fikirler, bilinçli düşünceyi nasıl istila eder? Bunlar zor problemler; fikirlerin, inançların ve imanın örtüşmesinden oluşan problemler. Bu neredeyse her zaman böyle olmuştur, bu nedenle onların felsefi ya da dilsel tanımlarını denemenin pek bir anlamı yoktur. Ama başka ve belki de daha yeni bir zorluk var: İnsanların inandıklarını düşündükleri şey ile gerçekten inandıkları şey arasında fark. Bu, insanların daha önce ikrar ettikleri dinî inançlardan ve ayrıca daha eski ikiyüzlülük batağından, yani insanların düşündükleri şey ile aslında söyleyip yaptıkları şey arasındaki farktan farklıdır. İnanca dair bu tarz sorunların keşif ve takdimi çok iyi tarihçilerin görevlerini dahi aşacak bir şeydir belki de. Bunları tasvir ve tavsif edecek büyük kâhinler ve yazarlar henüz ortaya çıkmadılar. Yaklaşık 1950’lerde duyarlı iki Amerikan Katolik yazar böyle bir şey denediler: On dokuzuncu yüzyılın büyük romancılarının meşguliyeti olan ikiyüzlülüğün o zamanlar

yaygın bir alışkanlık olduğunu, şimdilerde ise geçmişe ait bir şey olduğunu anlayan Flannery O'Connor ve J. F. Powers...

Evet, insanların başkalarının neye inandığına çok fazla ilgi duyduğu bir zaman vardı. İspanya'daki Engizisyon, Katolik Hristiyanlığa geçişlerini ikrar eden "konverso"ların, yani Yahudiler'in samimi olup olmadıklarıyla fazlasıyla meşguldü. Yine de müfettişler ve engizitörler bile büyük oranda "eylemlerden devşirilen niyetler"e bağımlıydılar, yani konversoların gizlice eski Yahudi uygulamalarına düşkün olup olmadıklarına dair somut kanıtlara. Engizitörlerin topladıkları kanıtlar ne olursa olsun onların sorunu ve amacı sanıkların inancının samimiyetini, gerçekliğini tespit etmeye gayret etmekte. Bizim şu anki problemlerimiz ise daha farklı. Fikirlerin yeni bünyelerinden dolayı olayların yeni bünyeleriyle yüzleşebiliriz, insanların ne düşünüp neye inandıklarından daha çok niçin, nasıl ve ne zaman düşünüp inandıklarıyla. Bu son üç soru, ilk ikisi kadar önemli olmuştur. Ah! Tarihçilerin işleri artık o kadar kolay değil; birçok ve birçok sebepten dolayı, ister eğitilmiş olsunlar ister olmasınlar insanların artık basit olmaması durumu da buna dâhil.

YEDİ

GELENEK, MİRAS, TASAVVUR

1. Bütün Bir Çağın Sonu • 2. Tarih Bilincinin Bundan Sonraki Gelişimi • 3. Teknoloji Tarihi Alt Edecek Mi? •
4. “...Umut Odur ki Şu Andan İtibaren Yeni Bir Düşünce Şekli Başlamış Olsun...”

1.

“Tarih düşüncesi kanımıza işledi.” Bu farkına varışın sonuçlarından bir tanesi, en azından Batı’daki bazılarımız için, bütün bir tarihî çağın geçmiş yahut geçmekte olduğudur. Birçokları için bir histen fazlası olmayan bu “farkına varış” çoğu zaman zayıftır, çoğu zaman huzursuzluktan çok daha fazlasıdır ama yine de mevcuttur. Birçok insan onunla yüzleşmeye gönülsüz, belki de bilhassa Amerikalılar. Tarihçiler de çok geniş bir genelleme olduğu için bunu belirtmekte genellikle isteksizler. Yine de geçmişte var olmayan (ya da en azından bizim için şu anki hâliyle olmayan) böyle bir farkına varışın önemini kabul etmeliyiz. Bir sonraki yeni çağ için kullanılan “modern” kavramı daha sonra güncelleşti. Hâlâ da güncel, gittikçe daha az

doğru (veya mantıklı) olmasına rağmen. Gibbons onun çok uzun zaman süreceğini düşünmüştü, belki de sonsuza kadar, çünkü barbarlık hemen hemen her yerde çok hızlı mevzi kaybediyordu. Üç yüz yıldan kısa bir süre sonra bizim, bu tür bir iyimserlik için çok az nedenimiz var.

Bu; ulusları, devletleri ve akideleri on sekizinci yüzyılda, Modern Çağ'ın tam ortasında oluşmuş Amerikalılar için özel bir problem veya bir çıkmazdır. Ben Amerika doğumlu değilim (belki de müzmin bir kötümserim), belki de bu yüzden kısa makaleye benzeyen iki kitabımın isimleri şöyle: *Modern Çağın Sonu* [The Passing of the Modern Age] (1970) ve *Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu*[†] [The End of The Twentieth Century and the End of the Modern Age] (1993). Bu kitaplar (birkaç) Amerikalı okuyucum tarafından iyi karşılandılar (ya da ben öyle düşünüyorum) çünkü onlar da bütün bir tarihî çağ bitsin yahut bitmesin onun tam bir isimlendirmesi olup yeni ve sonsuz bir şeyleri ima eden “modern” kelimesinin en azından tartışmaya açık olduğunu anlamaya başladılar.

Bu kitapta ama başka yerlerde de Modern Çağ'ın muğlak bir terim olduğunu, aslında tarihî olmayacak kadar muğlak olduğunu yazdım. Yirminci yüzyılın ortalarından diyelim ki dört yüz yıl önceki bir dönemi, aristokratik yönetimden kademeli olarak burjuva yönetimine geçiş olarak gösterilen o yüzyılları, Burjuva Çağı olarak adlandırmaktan yana olduğumu öne sürdüm zaman zaman lâkin sıfatların renklendirilebileceğini, çünkü doğaları gereği kesin olmadıklarını da biliyordum. Daha sonra belki de bütün bir 1500-1950 yılları arasının Avrupa Çağı olarak adlandırılması gerektiğini düşünmeye başladım. Birçok sebepten bir tanesi 1500'den sonra Avrupa'nın ve onun bazı halklarının dünyayı keşfetmesi, sahip olması, sömürgeleştirmesi ve yerleşmesinden dolayı “Avrupa”nın Ak-

* Bkz. John Lukacs, *Modern Çağın Sonu*, Ketebe Yayınları, 2018. (ç.n.)

† Bkz. John Lukacs, *Yirminci Yüzyılın Sonu*, Ketebe Yayınları, 2018. (ç.n.)

deniz'in yerini alarak yaklaşık 1500'lerden sonra tarihin ana meydana olmasdır. Yine de şunu not edelim: Böyle bir kronolojik çerçevede "1500" genelleştirilmiş ve zorunlu olarak kesin olmayan bir tarihken "1950" (1945 de yazabilirdim) bir dereceye kadar daha kesin bir tarihtir. Zira Avrupa Çağı'nın sonu o tarihten sonra gelmiştir ve ayrıca Avrupalı güçlerin ve bir zamanların Avrupalı yerleşimcilerinin dünyanın birçok yerinden muhtemelen geri dönüşü olmayacak bir şekilde çekilmeye başladıkları tarih ondan sonradır.

Her neyse. Yirminci yüzyılın başında yaklaşık beş yüz yıl önce başlayan bir çağın büyük bir kısmının geride kaldığı tartışmaya açık ve biraz da aşikârdır. Ayrıca, yirminci yüzyıl bilhassa bir geçiş yüzyılıydı (şüphesiz her çağ bir bakıma bir geçiş çağıdır) ama tarihsel düşünüp konuşursak yirminci yüzyıl 1914'ten 1989'a kadar yetmiş yıl süren ve iki muazzam dünya savaşıyla damgalanmış (ve daha sonra sözde Soğuk Savaş ikincisinin bir sonucundan başka bir şey değildi.) kısa bir yüzyıldı da. Neyin aşikâr olduğunu yahut olması gerektiğini burada daha fazla tartışmanın anlamı yok. Bu küçük kitabın amaçları doğrultusunda yukarıdakilerle ilgili ama aynı zamanda daha az aşikâr olan bir şeyi belirtmek zorundayım: Şu anki tarih bilincimiz Avrupa Çağı'nın gösterişli başarılarından bir tanesidir.

2.

Tarihte var olma, tarihe ilgi duyma, tarihi kaydetme, tarih yazma; hepsinin içerisinde bilinç unsurları vardı ama on altıncı ve bilhassa on yedinci yüzyıllar esnasında çoğunlukla Batı Avrupa ve İngiltere'de daha geniş ve daha derin bir tarih bilinci duygusu oluşmaya başladı. Bunun bazı özelliklerini birçok sonucuyla beraber (ki o sonuçlardan bir tanesi profesyonel tarihçiliğin uygulanmasıydı) bu kitabın daha önceki bölümlerinde izah ettim. Tarih bilincinin büyümesinin

bilimsel yöntemlerin muazzam ve dünyaya yayılan uygulamalarından şüpheşiz ki daha az yaygın olduğunu ama ondan daha derinlere inmiş olabileceğini ve bunun sadece profesyonel tarihçilikten kaynaklanmadığını iddia edecek kadar ileriye gitmiş olabilirim zaman zaman. Her hâlıkârda bu, Avrupalı ve Amerikalıydı ve nispeten uzun bir zaman da böyle kaldı. Yirminci yüzyılın başlarına kadar Avrupalı ve Amerikalı meslektaşlarının profesyonel uygulamalarını benimseyen ve böylelikle kendi ülkelerindeki olayları efsanevî bir şekilde ve sorgusuz sualsiz kayıt altına almanın (ki bunlar dünya genelinde tarih algısını genişletmenin ve bazen de derinleştirmenin belirtileridir) ötesine geçen Asyalı, Japon ve Çinli tarihçiler görmüyoruz. Hatta bu bir şeyin ayrılmaz bir parçası bile olabilir belki de: Woodrow Wilson'un birçok Amerikalı siyasetçi tarafından hâlâ takip ve ilan edilen "demokrasiyi dünya için güvence kılmak" ideolojik şibboletin tersine çevrilmesinin. *Demokrasiyi dünya için güvence kılmak*, öğretmenlerin ve tarih yazarlarının kendi rollerini üstlenecekleri farkına varış ve teşvikin olduğu yerel başarılar ve potansiyel örneklere bağlı daha mütevazı ama ayrıca daha derin bir vazifedir bu yahut öyle olması gerekir. Bu rol ise tamamen *muhafazakâr*dır (bugünlerde yanlış bir şekilde kullanılan sıfatın dosdoğru anlamıyla). Son iki yüz yılın en iyi tarihçileri bunu biliyor, temsil ediyor ve örneklendiriyorlardı. Bunlardan iki tanesi Burckhardt ve Huizinga, *primi inter pares* [eşitler arasında birinci], Burjuva Çağı'nın ve burjuva şartlarının zirvesinin tam ortasında veya kenarında yaşıdılar ama onlar burjuva olmaktan ziyade asilzâde idiler ve epey bir Avrupalıydılar. Ne dogmatik bir şekilde liberal ne de ilerlemeciydiler. Batı Avrupa'nın küçük ülkelerinden İsviçre ve Hollanda'dan gelip oralarda ders verip yazmış olmaları bir şeyler anlatıyor olsa gerek. Burckhardt'ın Yunan, Roma ve Rönesans tarihleri antik meseleleri ele alıyor ve onları bizim görebilmemiz için aydınlatıyor. *Tarihe ve Tarihçilere Dair* [On History and Historians] isimli eseri muazzam bir vukufiyetle yazılmış bölümlerden oluşuyor

(aslında öğrencilerine verdiği derslerdir.) Huizinga'nın *Orta Çağ'ın Zevali* [The Waning of the Middle Ages] adlı eseri bize, beş yüzyıl önce bazı insanların neyi nasıl düşündüklerine dair bir yorum sunuyor; o insanların birçoğu o değişimlerin neler olduğunun farkında değillerdi ama biz farkındayız. "Zeval" ve "Orta Çağlar" onlara bir şey ifade etmiyordu ama bize ediyor, evet birçok şey ifade ediyor.

Burchardt, Huizinga ve Tocqueville ve buraya yazılması ve listelenmesi gereksiz olan diğer birçok iyi tarihçi bazı insanların belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda neyi nasıl düşündüklerini ileri sürmeyi, tasvir ve tavsif etmeyi ve hatta kanıtlamayı güvenilir bir şekilde denediler. Fikirlerin ve inançların tarihine olan bu ilgileriyle bugünkü tarihçilerin "zihniyetleri"nin öncüleri oldular. Ayrıca verdikleri örnekler boşuna değildir. Yakın zamana ait bir örnek vermek gerekirse kilise ve dinler tarihinin karmaşık ve zor olduğu kabul edilen dünyasında İngiliz ve İrlandalı tarihçiler on altıncı yüzyıl İngiltere'sinin karmaşık ve kafa karıştırıcı şartlarında davranışların değişiminin bölük pörçük kanıtlarına nüfuz etmeye, onları toplamaya, bir araya getirmeye ve yorumlamaya çalıştılar. Bu çağdaş meslektaşlarımız yukarıda sözü edilen büyük seleflerinin denediği genişleyen ve derinleşen tarih anlayışlarıyla yaklaşımlarına örnek teşkil etmekte. Lâkin bu çabaların ne kadarı kalıcı olacak?

3.

Kitapların etkilerinin (ve bunun sonucu olarak önemlerinin) azalmakta olduğu bir çağa girdik. Basılı kelimelerin durumu da bu.* Bu gerilmenin yakında yahut günün birinde tersine

* Beni etkileyen güncel bir örnek vereyim. Geçenlerde aldığım bilgisayarla birlikte verilen kullanım kılavuzu neredeyse yüz sayfaydı. Bu makinenin yazı yazmak için nasıl kullanılacağına dair tek bir açıklama yoktu. Yahut harf ve sayı tuşlarına ek olarak otuzdan fazla başka tuş, düğme, şekil ve simgenin olduğu klavyesi hakkında da hiçbir şey yoktu. Bilgisayar ekranının

döneceğine inanmak için hiçbir sebep yok. Ancak bildiğimiz üzere tarih yazıya geçmiş kelimelerden pek de ayrılabilir değildir. Kitaplar ortadan kalktığında tarihe ne olacak?

Şimdiye kadar iddia ettiğim üzere tarih kaydedilen geçmişten çok daha fazlasıdır (fazlasıydı ve fazlası da olacaktır). Zira o; değişken ve kusursuz olmayan, bütün bir geçmişten daha ufak olan, hatırlanan bir geçmiştir. Geçmiş algısı ona duyulan bir tür ilgi ve hatta onun bilgisine duyulan bir tür saygıyla beraber her zaman var olacaktır. Ama ne pahasına? “Geçmişte” olan ilginin tamamen “tarih” tarafından (tarihin profesyonel çalışmaları dâhil olmak üzere) özümsevenmesi muhtemeldir. Hikâye anlatıcılığı (ve hikâye izleyiciliği) yok olmayabilir belki ama tarih yazma yok olabilir.

Yüzyıllar sonra kitapların tamamen ortadan kalkacağı hususundan emin değilim, çok küçük bir azınlıklık da olsa kitap okuyucularının hep var olacağını düşünmeye meyilliyim. Kitap toplayan insanlar (her türden toplayıcı, her türlü sebeple) da var olacaklar. Hâlen var olan parşömen ve tomar koleksiyoncularından daha çok sayıda olmalarını ümit ediyorum. Bilemiyoruz. Ben de bilmiyorum. Dört veya beş yüzyıl önce tarih bilincinin ortaya çıkması Avrupa Çağı’nın bir başarısıydı. Modern bilimlerin ve onların uygulamalarının da öyle. Hangisi daha uzun süre var olacak? Tarih bilincinin daha sonraki bir gelişmesi mekanik bilimlerin uygulamalarına etki edecek mi? Teknoloji, tarihe gittikçe daha çok mu yoksa gittikçe daha az mı tahakküm edecek? (İmkânsız da değil.) Ancak bu sırada makineler ve onların uygulamaları bildiğimiz şekliyle tarih

altında iki düzine kadar resimli simge var, bunlardan sadece bir tanesi bilgisayarın yazı yazma için de kullanılabileceğini söylüyor. Daha fazla bilgi almam gerektiği için gittiğim bilgisayar mağazasının yardımsever personeli iş gününün hemen her saatinde dükkâna giren yüzlerce insan arasında bilgisayarı esas olarak yazı yazmak için kullanacağını söyleyen çok az kişiden biri olabileceğimi hatta belki de tek kişi olabileceğini söylediler. (Diğer insanlar oraya bilgisayarın resim, müzik, oyun vs. için nasıl kullanılacağını yahut geliştirileceğini öğrenmek için gidiyorlar.)

çalışmaları ve yazımı ameliyesini çoktan etkiledi bile. Hâlihazırda, basılı olmayan ve onlarla ilgilenenlerin ulaşabileceği binlerce tarih makalesi ve araştırma sonucu var. Bu; böyle sürüp gidecek, bundan kim şüphe edebilir ki? Bunun insanların düşüncelerini, sadece neyi düşündüklerini değil ayrıca nasıl düşündüklerinin de etkileyeceği (ve aslında etkilemeye başladığı) çok açık. İnsanların bilincinde dahi değişiklikler olacak ama nasıl ve ne olacağını bilemiyorum.

Bildiğim şey, Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi*'sinin [Democracy in America] ikinci cildinde 170 yıldan daha fazla bir süre önce yazdığı bazı sezgilerin keskinliğidir. O, "dikkatsizlik alışkanlığının", "demokratik karakterin en büyük kusuru" olduğunu görmüştür. Gündelik ama çok derin bir cümle olmakla birlikte onun öngöremediği şey, sözlü çağdan görsel çağa dönüşümdür. Aynı kitapta profesyonel tarihçilerin konularının ve zanaatlarının bugünü ve yarınıyla ilgili düşünceleri gerektiğini yazmıştır ne yazık ki:

Antik Roma medeniyeti Barbarların istilasını neticesinde yok olduğu için medeniyetin başka bir şekilde yok olmayacağını düşünme eğilimindeyiz belki de. Bize rehberlik eden ışık sönecekse eğer, derece derece azalacak ve kendiliğinden sönecektir. Basit uygulamalara sıkı sıkıya bağlı kalmakla, prensipler gözden kaçırılacak ve prensipler tamamen unutulduğunda onlardan devşirilen yöntemler de yanlış uygulanacaktır. Yeni yöntemler artık icat edilmeyecek ve insanoğlu artık anlaşılmayan bilimsel ilerlemeleri zekâdan ve sanattan yoksun bir şekilde uygulayacaktır.

Profesyonel tarihyazımı, profesyonel tarihçilik bir gün yok olabilir. Ama insan bilincinin bir durumundan emin olmaya devam ediyorum. Bu, insanın tarihe ilgisi ve saygısıdır. Ayrıca bundan yüzlerce yıl sonra insanların beş yüz yıllık Avrupa Çağı'na saygı duyuyor olmalarına inanabilirim; bu, Rönesans'ın insanların başardıklarından dolayı Yunan ve Roma'ya duydukları birden çiçeklenen saygıyla karşılaştırılabilir.

Karşılaştırılabilir ama özdeş değildir. Altı veya daha fazla yüzyıl önceki bu saygı çoğunlukla eleştirel değildi; bu yüzden tarihî de değildi. Diğer birçok şeyle beraber Orta Çağların çoğu başarısının reddedilmesini de içeriyordu. Artık geçip giden bütün bir çağın reddi bundan sonra olmayacaktır. Bir öncekinden önce gelen idealize edilmiş bir çağa geri dönüş olmayacaktır. Tarih bilincimiz bundan çok daha gelişmiştir.

George Orwell'in yirminci yüzyılın ortasından kısa bir süre önce yazılmış distopik romanı 1984 [Nineteen Eighty-Four] önemli bir kitaptır ama Orwell'in en iyi kitaplarından biri değildir. O; bilimin ve uygulamalarının terk edilip durdurulduğu (ne diyeyim, tam tersi oluyor şimdi) ama "Winston Smith"ın (1945'te doğmuştur, adına dikkat edelim) bir vesileyle kadehini kaldırdığı ve "Geçmiş'in Şerefi'ne" dediği politik olarak zalim ve despotik bir dünyanın kehanetinde bulunmuştur. Ben geçmişe olan bu saygının ve dahi sevginin yok olmaya mahkûm olmadığını düşünenlerdenim.

4.

Tarih, tahmin edilemezdir. Daha kesin bir ifadeyle söylersek çoğu zaman tarih, kendilerine şu anda geliyor gibi görünen şeylerin ve eğilimlerin ilerlemesini tasarlayan (veya daha doğrusu hayal eden) insanlar tarafından yanlış tahmin edilir. Bunun yerine bu küçük kitabı bitirmeye yaklaşırken büyük bir soru soralım: "Bilim"ın, "tarih" üzerindeki zaferi kaçınılmaz mı? Değil. Bilimin tarihin bir cüzü olduğunu ama tersinin olmadığını göz önünde bulunduralım: Önce doğa geldi, sonra insan ve sonra da doğa bilimi. Bilim adamı yoksa bilim de yok, buna rağmen bilimin uygulamaları baki kalacaktır. Tarihçi yoksa tarih de yok? Eh, sadece geçmişin büyük bir kısmı değil geçmiş bilgisinin çoğu da baki kalacaktır.

Wendell Berry'nin tüyler ürpertici ama gerçekten kehanet niteliğindeki düşüncesini tekrarlamama izin verin: Gelecek;

kendisini makine olarak gören insan ile kendisini yaratılmış olarak gören insan arasında bölünebilir belki de. Bu çok mümkün ve çok makûldür. Bu ayrımın hâlihazırda gerçekleştiğini görüyorum (siyasî veya sosyal düşünürler veya aktörler bunun farkında olsalar da olmasalar da). Kendilerini İbadullah/Tanrı'nın yarattığı kullar olarak görenlerin azınlıkta kalacağından korkuyorum (en azından bir süreliğine). Peki, bu azınlığın içerisinde kaç tane farklı inanç tarzı var olabilir veya filizlenebilir? Ama daha da önemlisi erkeklerin (ve belki de özellikle kadınların) kendilerini makine olarak düşünmekle uzun süre hoşnut olacakları kesin mi? Bu, telafi edilemez mi? Şu anda hümanist bir çağdan mekanik bir çağa geçiyoruz. Bu da sonsuza kadar sürmeyecek.

Şimdi, düşünülmemiş ve göz ardı edilmiş bir durumu düşünelim. Bu durum; bizim en karmaşık, en inanılmaz ve aynı zamanda en hayal edilemez makinelerimizin nedenselliğin sadece bir biçimi olan mekanik nedenselliğe tamamen bağlı olarak çalışmaları ve sınırlarının atomaltı fiziğinde, yani bizzat madde araştırmalarında çoktan kanıtlanmış olmasıdır. Ayrıca mekanik nedensellik insan doğasını açıklamakta elbette yetersiz olsa da onun sınırlarının “doğa bilimi”ni etkilediği ve hatta dönüştürdüğü bir zaman gelebilir.

Bu konuda bu kadar söz yeter. Bizim ilgimiz tarihle; geçmiş veya şimdiki insanoğlunun diğer insanoğullarına dair bilgisi anlamına gelen tarihle. Günümüzün ve geçmişin bu sayısız ve sonsuz (ve aynı zamanda gizemli) bağlantılarını insanlara hatırlatmak tarihçilerin başlıca görevidir, bilhassa bu zamanlarda. Kendilerini geleneksel bir bilgi biçiminin uzmanlarından daha fazlası olarak görmeliler. Kendilerini medeniyetin mütevazı ama azimli koruyucuları olarak görmeliler; görsel, ilkel ve gittikçe soyutlaşan bir çağın gelişi sırasında medeniyetin sözlü ve yazılı geleneğini koruyan, uygulayan, besleyen ve varlığını idame ettiren yazıya dökülmüş kelimelerin coşkulu müminleri, geleceğin değil ama çoğalan bir geçmişin elçileri

olarak. Kendilerini böyle görmeliler ve başkaları da onları böyle kabul etmeli. Bu büyük bir mesuliyettir ve gönül huzuru için de pek bir sebep yoktur. Tarihçiler diğer insanlardan daha iyi yahut daha kötü değillerdir bu sebeple profesyonel tarihçiliklerinin itibarından sığ bir tatmin duymalarına gerek yok. İnsanların -erkeklerin ve kadınların- eşitliğinin tekdüzelik anlamına gelmediğini ve gelmemesi gerektiğini lâkin her insan evladının potansiyelinin kabul edilip korunması demek olduğunu ve olması gerektiğini diğer birçok önemli mesele- nin yanı sıra bilmelilerdir.

Hâlâ, bugün bile iyi, hatırı sayılır derecede iyi tarih öğretiliyor, yazılıyor ve yayınlanıyor. Bunun için uğraşıp duran sınırlı bir tiraja sahip küçük tarih dergileri var, incelemelerinin standartları hâlâ çoğunlukla yüksek (elbette editörlerinin hakem seçimlerine bağlı olarak). Bu, bilhassa Birleşik Devletlerde yaklaşık 1970’lerde en iyi profesyonel tarih hocalarının ve yazarlarının birçoğunun bu büyük ülkenin köşe bucağındaki az tanınmış yükseköğretim kurumlarında bulunmaları durumuyla uygun düşüyor. Bir zamanların çok saygın ve onurlu mesleğinin bu mükemmel örneklerinin sadece birkaç kategorik muhafazakâr veya dogmatik liberallerdir. Bunların çoğu kısa bir süre önce profesyonel tarihçilerin saflarına girmeyi seçmiş olan kadınlardır.

Tarihçiler insan doğasının fiziksel “yasaları”yla bağdaşmadığının farkına varmalılar. Örneğin güçlü bir adamdansa zayıf bir adamla güreşmek daha kolayken zayıf bir zihinle güreşmek güçlü bir zihinle güreşmekten daha zordur. Yahut hâlihazırda dolu olan bir kutuya, torbaya veya şişeye daha fazla şeyi doldurmaya çalışmak daha zorken zaten bildiğimiz miktara daha fazla ve daha fazla bilgi eklemek daha kolaydır. Ya da “tahammül edilemez”, insanların ona artık tahammül etmemeleri gerektiğini düşündükleri şeydir ve artık tahammül etmemeleri gerektiğini düşündükleri andır vs. vs. Özetle; belki de diğer herkesten daha fazla olarak profesyonel tarihçiler, tarihsel

bilginin bizzat doğasında “bilimsel” bilgi olmadığını, mekanik olarak nedensel ve kesin olmadığını kabul etmeliler (yahut en azından bunun farkında olmalılar) ve bu yüzden ki tarih öğretilmeli, yazılmalı ve şüphesiz üzerine düşünölmelidir. Gelecek hakkında Werner Heisenberg 1976’da vefatından birkaç hafta önceki bir dersinde şöyle demiştir: “Bundan böyle yeni bir düşünüşün başlayabileceğı umudu bugünlerde tarif edilemese de hissedilebilecek bir şeydir.*

* “Die Hoffnung, das von hier eine neue, weitete Art des Denkens ihre Ausgang nehmen koennte, die in unserer Zeit allerdings eher geahnt als beschrieben werden kann.” *Gesammelte Werke* (Münih, 1985), 3: 540.

Yer yer buna gayret ettim.

YAZILI SAVUNMA

Bugün çok uzun yıllara erişen tarihçilik ve yazı hayatım boyunca çoğu zaman kitaplarıma Girişler ve Sonuçlar eklemeyi tercih ettim, içeriklerin kendileri adına konuşması gerekir. Lâkin bu kitabın hatırına kendimi “Yazılı Savunma” eklemeye mecbur hissediyorum (yazarları bilsin ya da bilmesin Girişler ve Sonuçlar genellikle üstü kapalıdır).

Birçok açıdan sıra dışı bir kariyerdi benimkisi. Onun ikilikleri bu kitapta belirgindir. Yaklaşık elli sene boyunca küçük bir kolejde öğretemdim, tarih hocasıydım ve nadiren büyük üniversitelerde bulundum. Ama ayrıca tarih yazarıyım da; hocalığım sırasında yirmiye yakın kitap ve sonrasında daha çok kitap ürettim. Araştırmalarımın standartları ve tarihî anlatılarımın nitelikleri en hafif tabirle yeterli olsa da farklı konulardaki bu kitaplar bazen o konuların uzmanları tarafından haksız bir şekilde görmezden gelindi.

Ama eleştirmenlerimin huzursuzluğunu anlıyorum zira “*anlamak, affetmektir* [comprendre c’est pardonner]”. “Üretken” bir yazar, kendim için kullanmaktan hiç hoşlanmadığım bir sıfat. Kendimi şöyle görüyorum: Birçok kitabı “tüccar” yayınevleri tarafından basılan ve kitaplarının çoğu akademisyenler

için yazılmamış ama en iyi ihtimalle profesyonel tarihçilikle, tarihe ilgi duyan çok farklı okuyucu grubu için yazılmış tarih arasındaki çiti gidip gelen bir tarihçi.

Bu sebeple bir özür sunmayacağım, bunu düşünmeyeceğim bile. Bu kitapta daha önce sayısız defa söylediğim şeyleri söyledim: Tarihin kendine ait bir lisanı olmadığını, sadece yazılmakla kalmayıp okuyabilen hemen herkes için öğretilmesi, konuşulması ve düşünülmesi gerektiğini. Bu kanaatim, bazı kitaplarımın yurt içinde ve yurt dışında “kamuoyuna” satışından elde edilen ticarî ve malî avantajlardan (çok da yok aslında) daha derin ve daha güçlüdür. Ama yine de birçok eski ve mevcut meslektaşına bir “gidip gelen”in nasıl “marjinal” sıfatını (hatta bazılarına “küstah”ı veya “gözüpek”i) ima edebileceğini anlıyorum. Küstahlık sıfatına karşı bilgimin sınırlarını uzun zamandır bildiğimi söylememe izin verin. (Birçok konuda gelenekçiyim ben ama örneğin çok az Yunanca, biraz da Latince biliyorum.) Ayrıca bu kitabın ilgili olduğu tarih felsefesi veya epistemolojisine gelirsek çürüyen bir medeniyetin şu anki hâlinde sağduyulu birkaç ifadenin, onları yazanın derin bir düşünür olduğu izlenimi verebileceğinden biraz teselli buluyorum.

Bu beni, yayınlarımdaki ve aslında kendimdeki başka bir ikiliğe veya çelişikliğe veya müphemliğe veya “gelip gitmeye” götürüyor. Çalışma hayatım boyunca iki farklı ama buna rağmen paralel ve sık sık örtüşen ilgi alanım oldu. Bunlardan bir tanesi olağanüstü kalitede tarihî tasvirler yazmaktı (ve belki hâlâ da öyledir). İkincisi (bu kitaba bakın) tarihsel bilginin gerçekte ne olduğuna dair durmak bilmeyen sorgulamamdır ve nihayetinde tarih felsefesinin tersi olan tarihî bir felsefe sunmamdır. “Durmak bilmeyen” çünkü bu iki meşguliyet birlikte yaşadılar, zihnimde aynı anda var oldular. Örneğin *Tarih Bilinci* kitabımı on üç yıl boyunca 1955’ten yayınlandığı 1968’e kadar çalıştım, taslaklar çıkarttım ve yeniden yazdım, bu sırada da başka üç tane daha küçük kitap yazıp yayımladım.

(*Tarih Bilinci*'in iki baskısı daha oldu, 1985'te ve 1994'te, onlara ek bölümler koydum çünkü konuya dair ilgim genişlemiş ve büyümüştü.) Daha sonra onun konularına makalelerde, denemelerde, inceleme yazılarında ve halk konferanslarında tekrar ve tekrar döndüm. Ayrıca diğer kitaplarımın bölümlerinde de döndüm, örneğin *Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu*'nda (1993), çok farklı bir şekilde de olsa *Modern Çağın Sonu*'nda (2002), yeni bir otobiyografi olan *Son Ayın*'ın [Last Rites] (2009) daha ilk bölümü olan "Kötü Bir On Beş Dakika"da [A Bad Fifteen Minutes] ve şimdi seksen yedi yaşımdayken yazdığım bütün bir kitapta, yani 2011 yılında basılmış tarihin şimdiki durumu ve geleceği hakkındaki bu kitapta.

Ama niçin? Ah! Bir adamı şu veya bu kitabı yazmaya mecbur eden o kadar çok şey var ki. Yine de bu kitap için en önemlisi olmasa da bir unsur; en önemli kazanımlarım olabileceğini, hatta olduğunu düşündüğüm bu çalışmalarımın büyük ölçüde, çok büyük ölçüde bilinmemesidir. Burada melankolik bir tesadüf var. Yaklaşık 1970'lerden sonra Batı medeniyetinin ve kültürünün kaotik krizleri tarihçilik mesleğini etkilemeye başladığında tarihin ne "olduğunu" anlamaya çalışan ve pek rağbet görmeyen bir araştırma kolu ortaya çıktı. Yazarları ve *Tarih ve Teori* [History and Theory] gibi yayınların editörleri benim yukarıda listelediğim eserlerimden bahsetmeyi, onları çok geniş bibliyografik listelerinden bile hariç tutmayı tercih ettiler. Ben, çitin öte tarafındaki (bir çit varsa eğer) tarih felsefesine dair nispeten yeni kitapları ve makaleleri fazlasıyla temelsiz ve çoğunlukla okunamaz buluyorum. Aman boş ver! Varlıkları bile bazı ilim adamlarının ve felsefeyle uğraşanların yıllarca beni bezdiren sorular ve problemlerle ilgilenmeye başladıklarını gösteriyor en azından. Herhangi bir insan kadar gururluyum; gururluyum ama kıskanç değilim. Kariyerim boyunca yazılması gerektiğini düşündüğüm bir kitabı yazan birini gördüğümde içim rahat etmiştir.

Ey siz öğretmeye ve yazmaya adanmış kaliteli ve ciddi tarihçiler! Bu küçük kitaptaki rastgele ifadelerime lütfen hızlıca bir göz gezdirin ve meslek hakkındaki yer yer alaycı sözlerimi bağışlayın. Sizi selamlıyor; çalışmalarınız ve varlığınız önünde şapkamı çıkartıyorum. Ben kel ve beyaz saçlıyım yine de şapkamı çıkarmam önemli. Bunun bir jestten daha fazlası olduğunu düşünüyorum; zira bu bir gerçek! (Elbette ki bir başarı: 74. ve 75. sayfalara bkz.)

Tarihin Geleceği

John Lukacs

John Lukacs bu eserinde, tarihin hem profesyonel bir meslek hem de entelektüel bir merak olarak mevcut ve gelecekteki muhtemel durumunu ele alıyor. Tarihin güncel problemlerine, teknolojik değişiklikler karışındaki konumuna ve bu değişikliklerin yaratabileceği sorunlara değiniyor. Ayrıca tarihe duyulan geniş ilgiyi irdeliyor; bunun sebeplerine ve varacağı noktaya dair soru ve görüşlerini paylaşıyor.

Tarih-edebiyat ilişkisi, bir tarihçi için edebiyat birikiminin önemi, romanların tarihî belgeler olarak kullanılıp kullanılamayacağı, tarihin "sosyal tarih, cinsiyet tarihi" gibi "yeni" türleri ve bunun ana akım kabul edilen siyasî, askerî ve diplomatik tarihle olan ilişkisi, "profesyonel" ve "amatör" tarihçilerin tarih bilgisi üretimindeki rolleri vb. bahisler John Lukacs'ın bu denemesinde kendisine yer buluyor.

Tarihin Geleceği'nin, tarihi profesyonel bir meslek olarak icra eden akademisyenlerin ve yazarların, üniversitelerin tarih bölümlerinde okuyan öğrencilerin ve tarihe merak duyan okurların başucu eseri olacağı aşıkâr.

K T B E
KİTAP NO
670

**TARİHİN
GELECEğİ**
JOHN LUKACS

DİZİ ADI
TARİH

49 001